

**MIELENVIKAISUUS OIKEUDEN ASIAKIRJOISSA JA SA-
NOMALEHDISSÄ 1894 - 1904**

Katja Palokangas
Maisterintutkielma
Suomen historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Katja Katariina Palokangas	
Työn nimi Mielenvikaisuus oikeuden asiakirjoissa ja sanomalehdistössä 1894–1904	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 66
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä maisterintutkielmassa keskitytään mielenvikaisuuteen vuosien 1894–1904 välisenä aikana tehdyissä henkirikoksissa. Lähdeaineistoja ovat sekä oikeuden asiakirjat että sanomalehdet. Tutkielman päälähderyhmän muodostavat 35 oikeustapausta, joissa tekijän mielentilaa on tutkittu mielentila-arvioprosessissa. Sanomalehtiaineisto on toissijainen lähdeaineisto ja siihen kuuluu satoja lehtiartikkeleita, joissa otettiin kantaa oikeudessa käsiteltyihin tapauksiin ja tekijöiden mielenvikaisuuteen. Tutkimuksen päätehtävä on selvittää, miten mielentilalausunnot vaikuttivat eri oikeusasteilla annettuihin päätöksiin. Päämetodeja ovat lähiluku ja lähdekritiikki.</p> <p>Tutkielman rakenne noudattaa pääpiirteissään rikosprosessin etenemiskaavaa. Johdannon jälkeen esitellään 35 oikeustapausta usean asetelman avulla. Sen jälkeen kerrotaan teosta eli rikoksesta ja siitä, kuinka ihmiset siihen reagoivat niin lähipiirissä kuin lehdistössäkin. Neljännessä luvussa keskitytään poliisitutkintaan; siihen, miten henkilö pidätettiin ja kuinka kuulustelut toteutettiin. Seuraavaksi selvitetään alioikeuden istuntoja ja sitä, miten mielenvikaisuus niissä tuli esille. Viimeisenä tarkastellaan ylempiä oikeusasteita eli hovioikeuden ja senaatin päätöksen tekoa ja sitä, millaisen roolin mielenvikaisuus niiden päätöksissä sai. Seitsemäs luku tiivistää työn tulokset ja vastaa johdannossa esitettyihin tutkimuskysymyksiin.</p> <p>Mielentilalausuntojen vaikutus oikeuden päätöksiin oli kiistaton. Vaikka aikakaudella ei vallinnut yhteisiä sääntöjä tai määräyksiä, olivat annetut lausunnot niille asetetun tehtävän tasalla. Lääketieteen ammattilaiset eri laitoksista lausuivat syytetyistä ja heidän mielenvikaisuudestaan, jotta oikeudessa osattiin ottaa asia huomioon tuomiota ja rangaistusta pohdittaessa. Jos lääkäri arvioi tutkittavan olleen ymmärrystä vailla, oikeus yleensä vapautti tämän vastuusta, Miesten kohdalla se tarkoitti useimmiten hoitolaitosta, naiset pääsivät vapaaksi. Täyttä ymmärrystä vailla olleet olivat vaikein ryhmä niin lääkäreille kuin oikeuden edustajillekin. Heille annettiin tuomiot alennetun asteikon mukaan. Tuomiot olivat heidän tapauksissansa lähempänä terveiden kuin ymmärrystä vaille olleiden tuomioita. Terveeksi todetut henkilöt tuomittiin puolestaan normaalin rangaistusasteikon mukaan.</p>	

Asiasanat: Oikeushistoria, psykiatrian historia, mielentila-arviot, henkirikoshistoria, rikollisuus, oikeuden asiakirjat, sanomalehdistö.

Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto, JYX-julkaisuarkisto.

Muita tietoja

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Asiamiehen murha.....	1
1.2	Tutkimuksessa käytetyt käsitteet.....	4
1.3	Aikaisempi tutkimus	7
1.4	Tutkimuskysymykset	9
1.5	Lähdeaineistot ja rajaukset	10
1.6	Menetelmät.....	14
2	35 OIKEUSTAPAUSTA	16
2.1	Tapausten perustiedot.....	16
2.2	Tapausten oikeudelliset tiedot	21
3	TEKO JA ENSIREAKTIO	28
3.1	Mielenvikaiseksi tiedettyjen tai todettujen teot.....	29
3.2	Hetkellisessä mielenhäiriössä tehdyt teot	31
3.3	Teon piirteet johtaneet epäilyyn mielenvikaisuudesta.....	33
3.4	Terveeksi todettujen teot.....	34
4	POLIISITUTKINTA.....	35
4.1	Pidätys	36
4.2	Kuulustelu.....	37
5	MIELENVIKAISUUS ALIOIKEUDEN SALEISSA.....	40
5.1	Mielenvikaisuus alioikeuksien istunnoissa	40
5.2	Mielentilalausunnot	43
5.3	Lausuntojen vaikutus alioikeuden tuomioihin.....	48
6	MIELENVIKAISUUS HOVIOIKEUDEN JA SENAATIN ASIAKIRJOISSA	51
6.1	Alentuneet ja samana pysyneet tuomiot	52
6.2	Kokonaan vapautetut ja laitoksiin määrätyt.....	54
6.3	Senaatin oikeusosaston tuomiot	55
7	MIELENVIKAISUUS OIKEUDEN AINEISTOISSA JA LEHDISTÖSSÄ	57
	LÄHTEET	61

1 JOHDANTO

Tässä maisterintutkielmassa perehdyn vuosien 1894–1904 välillä tapahtuneisiin henkirikoksiin, joissa tekijän mielentilaa on arvioitu psykiatrisesti. Tutkimuksen tärkein lähdeaineisto ovat oikeuden asiakirjat mielentilalausuntoineen¹. Sanomalehdistön avulla tarkastelen, kuinka julkinen mielipide ja tavalliset ihmiset suhtautuivat mielenvikaisina pidettyjen ihmisten tekemiin henkirikoksiin. Tutkimukseni on laadullinen ja vahvasti empiirinen, ja sen pääasiallisia metodeja ovat lähiluku ja lähdekritiikki. Tutkimustehtäväni on selvittää, millä tavoin annetut mielentilalausunnot vaikuttivat eri oikeusasteilla tehtyihin päätöksiin. Tarkastelen myös sitä, miten mielenvikaisuus näkyi oikeusprosessin eri vaiheissa ja miten se tuli eri tilanteissa esille. Lisäksi mielentilalausunnot sisältöineen ja mahdollisine diagnooseineen ovat tutkimukseni kohteena. Aiheen esittelen seuraavassa alaluvussa yhden murhatapauksen tapahtumien kulun ja oikeuskäsittelyiden etenemisen avulla.

1.1 Asiamiehen murha

Vuoden 1896 tammikuuisessa Helsingissä, Mikaelinkadun huoneistossa numero 19 tapahtui murha², jota käsiteltiin niin eri oikeusasteissa kuin lehdistössäkin poikkeuksellisen pitkään ja tavanomaista yksityiskohtaisemmin, vaikka lehdistön tapa uutisoida ja kirjoittaa henkirikoksista oli yleensäkin paljastava ja retosteleva. Jopa se huomioonotettuna tapaus sai sensaatiomaisen julkisuuden ja kävi läpi kaikki oikeusasteet³.

¹ Kaikissa oikeustapauksissa ei kuitenkaan ole mukana mielentila-arviota, sillä esimerkiksi Viipurin hovioikeudelle toimitetut alistusasiain aktit puuttuvat kokonaan, koska ne ovat jääneet Venäjälle. Myöskään kaikkiin Turun ja Vaasan hovioikeuksille alistettuihin akteihin ei mielentila-arviota sisälly Arvio on kuitenkin saatettu tehdä, joissain tapauksissa on myös luotettu niin sanottuun yhteisön antamaan tietoon tai todistukseen tekijän mielentilasta. Katso lisää muun muassa Vilkuna 2010, 76–80; Vilkuna 1996, 230–233; Pietikäinen 2020.

² Kansallisarkisto (KA), Senaatin oikeusosaston arkisto (SOA), Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

³ Oikeusasteina toimivat alioikeus, joko kihlakunnanoikeus maaseudulla tai raastuvanoikeus kaupungissa, sekä hovioikeus, joka vahvasti henkirikoksista annetut päätökset. Lisäksi maassa

Sanomalehtien eettistä ja moraalista vastuuta ei vielä ollut, vaan epäillyt, tekijät ja uhrin tuotiin esiin nimien, paikkakuntien ja ammattinimikkeiden kera.⁴

Murhaaja oli nuori helsinkiläinen merimies, joka rynnisti kiihtyneessä mielentilassa uhrin kotiin ja surmasi tämän. Teon häikäilemättömyydestä kertoo se, että uhri, polkupyöräliikkeessä asiamiehenä toiminut nuori mies, surmattiin usealla revolverin laukauksella äitinsä ja isoäitinsä silmien edessä. Tämän jälkeen tekijä meni poliisiviranomaisen luokse tunnustamaan tekonsa. Teon syytenimikkeeksi kirjattiin murha.

Sanomalehdet uutisoivat henkirikoksesta jo tekoa seuraavana päivänä, sillä ainakin *Mikkelin Sanomat*, *Satakunta*, *Pohjalainen*, *Tampereen Uutiset* ja *Työmies* julkaisivat asiasta lyhykäisen uutisen. Esimerkiksi *Pohjalaisessa* kerrottiin ”miestaposta Oulussa”⁵, joten uutisen tiedot olivat vielä alussa epävarmoja ja paikkatiedot vääriä. Jutun edessä ja tietomäärän kasvaessa uutisointi kuitenkin täsmentyi ja juttua puitiin lehdistössä runsaasti ja varsin seikkaperäisesti. Lehdissä otettiin kantaa tekijän mielentilaan jo alusta alkaen, sillä muun muassa *Päivälehti* tiesi kertoa, että lääkäri Edvard Juslin oli käynyt poliisikamarilla ”tarkastamassa vangittua ja hänen järkensä tilaa”⁶.

Rikoksen taustalla vaikutti uhrin ja tekijän väliset suhteet, joihin kietoutui tekijän sisaren ja uhrin välinen pitkäaikainen seurustelu, jonka tekijä katsoi menneen ahdistelun ja uhkailun puolelle. Todistajalausuntojen mukaan tämä seikka vaikutti tekijän mielentilaan hyvin voimakkaasti juuri ennen henkirikosta. Tekohetkellä syytetty oli ”kiihkon vallassa” ja ”hetkellinen mielenliikutus” vaikutti vahvasti tekoon.⁷

Tapauksen tutkinta lähti liikkeelle yhtäaikaisesti sekä Mikaelinkadun murhapai-kalta tulleesta puhelinsoitosta Helsingin poliisikamarille että ampujan saapumisesta samaisen laitoksen etsiväosastolle ilmoittamaan tekemästään henkirikoksesta. Poliisi kirjasi tekijän kertomuksen ylös ja kiinnitti heti huomiota motiiviin, jonka kuulusteltava sanoi olleen sisarensa ja äitinsä suojeleminen vainoamiselta, ahdistelulta ja uhkailulta. Hän kertoi myös tunteneensa surmaamisen olevan ainoa vaihtoehto, jolla hän koki pystyvänsä auttamaan perhettään. Ensimmäisen kerran tekijän mielentilaa kävi arvioimassa alustavan poliisitutkinnan aikana kaupunginlääkäri Juslin, joka epäili tekijän olleen täyttä ymmärrystä vailla ja että tämän mielentila tulisi arvioida perusteellisesti alaan perehtyneen lääkärin toimesta.

Helsingin raastuvanoikeudessa murhaa käsiteltiin kaikkiaan 13 istunnossa talven, kevään ja kesän 1896 aikana.⁸ Ensimmäinen pidettiin jo tammikuun 31. päivä,

toimi tuolloin senaatin oikeusosasto, joka oli korkein oikeusaste, jonne hovioikeuden päätöksistä saattoi valittaa. [Senaatin oikeusosasto - Portti \(narc.fi\)](#), viitattu 4.8.2021.

⁴ Autio 2002, 56-57, 68-69.

⁵ *Pohjalainen*, 25.1.1896, ”Miestappo Oulussa”, 3.

⁶ *Päivälehti*, 25.1.1896, ”Murha keskellä päivää”, 2.

⁷ Kansallisarkisto (KA), Senaatin oikeusosaston arkisto (SOA), Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

⁸ Alioikeuden istuntoja ei yleensä ollut 13:a vaan se kokoontui muutaman kerran yhtä asiaa poh-timaan, joten 13 käsittelykertaa on ainutlaatuinen aineistossani.

vain viikko tapahtuman jälkeen. Tilaisuudessa kuultiin todistajanlausunnot asiaan läheisesti liittyviltä ihmisiltä sekä luettiin muutama oikeudelle jätetty kirjelmä, joissa asianosaiset selvittivät rikokseen liittyviä olosuhteita sekä rikosta edeltäviä ja siihen johtaneita tapahtumia. Toisen käsittelykerran aluksi käytiin läpi ruumiinavauspöytäkirja, jossa uhrin todettiin kuolleen kahteen revolverin laukaukseen. Muutoin ei ruumiista tehty erityisiä löydöksiä. Edelleen istunnossa kuultiin tarkentavia lausuntoja sekä muutamaa uutta todistajaa.

Kolmannella istuntokerralla oikeuden puheenjohtaja esitti lääninvankilasta tulleen lausunnon, jonka oli antanut lääketieteen lisensiaatti Oskar Heikel. Vangitun mielentilaa oli siis arvioitu jo toistamiseen, tällä kertaa hänen ollessaan tutkintavankeudessa Helsingin lääninvankilassa. Annetun lausunnon mukaan syytetty oli *svagsinthen imbecillitas* eli sekä heikko- että vähämielinen.⁹ Istunnossa jatkettiin myös todistajien kuulustelua. Vasta viidennellä istuntokerralla oikeus kirjasi päätökseen halun saada perusteellisen selvityksen syytetyn mielentilasta. Kyseinen lausunto ei kuitenkaan ennättänyt seuraavaan istuntoon valmiiksi, joten asian käsittelyä jatkettiin pelkästään muutaman todistajan kuulemisella. Touko- ja kesäkuun aikana raastuvanoikeus kokoontui useaan otteeseen vain todetakseen, ettei lääkintöhallituksen lausunto ollut vielääkään valmis, ja näin ollen istuntoa siirrettiin kerta kerralta eteenpäin.

Vasta heinäkuun 24. päivä oikeudelle toimitettiin tohtori Thiodolf Saelanin lausunto. Tämä kolmas ja viimeinen lausunto tekijän mielentilasta oli liki 30-sivuinen, hyvin perusteellinen arviointi, joka perustui paitsi tekijän koko elämänselämään, myös tapahtumista annettuihin todistuksiin. Lausunnossa tuli esille arvioidun lapsuudessa ja nuoruudessa pään seudulle kohdistuneet onnettomuudet, huono koulumenestys sekä lapsellinen luonne. Arvio tehtiin Lapinlahden sairaalassa, jossa tekijä oli ollut tarkkailtavana. Saelanin mielipide oli, ettei syytettyä voitu pitää täydellä ymmärryksellä olevana, mutta ettei häntä voitu pitää täysin syyntakeettomanakaan. Lisäksi Saelan oli sitä mieltä, että syytetty oli ymmärtänyt tekonsa seuraukset, vaikka olikin mieleltään täyttä ymmärrystä vailla.¹⁰

Raastuvanoikeuksien käsittelyiden osalta sanomalehtien uutisointi oli poikkeuksellisen runsasta, sillä istunnoista tehtiin lehtiin pitkiä reportaaseja. Niissä kerrottiin, mitä oikeuden istunnossa oli tullut esille ja mitä todistajat tapahtumista kertoivat. 28. tammikuuta ilmestyneessä numerossaan *Karjalatar* kertoi syytetyn menneen poliisikamarille ilmoittautumaan ”wielä lämmin rewolweri kädessään” ja uhrin ”kaatuneen äitinsä syliin heittäen siinä henkensä”¹¹. Tämä alun perin *Päivälehdessä* ollut uutinen kiersi useita lehtiä muutaman päivän aikana. Kesällä 1896 lehdissä julkaistiin jopa tohtori Saelanin tekemän mielentila-arvion tulokset kaiken kansan

⁹ Hirvonen 2014, 198; Vilkuna 2010, 83–91; Vuorio 2010, 59–64.

¹⁰ Kansallisarkisto (KA), Senaatin oikeusosaston arkisto (SOA), Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

¹¹ *Karjalatar*, 28.1.1896, ”Murha keskellä päivää”, 3.

tiettäväksi. Esimerkiksi *Wasa Nyheter* kertoi 21.7. ilmestyneessä numerossaan, että professori A. Th. Saelan oli arvioinut tekijän kyllä olleen ”epävakaassa mielentilassa” (ruots. *abnormt sinnestillstånd*) rikosta tehdessään, mutta kuitenkin ”ymmärtäneen tekonsa seuraukset” (ruots. *med insikt om handlingens resultat*).¹²

Alioikeuden lopullinen päätös asiassa saatiin vasta elokuun 8. päivänä, jolloin syytetty tuomittiin kahdeksan vuoden kuritushuonerangaistukseen murhasta. Teon katsottiin olleen kylmäverinen ja häikäilemätön. Lääkäreiden lausunnot eivät saaneet suurta huomiota päätöstä tehtäessä, joskin ne kyllä mainittiin ja katsottiin, että tekijä oli ollut täyttä ymmärrystä vailla teon hetkellä. Asia alistettiin Turun hovioikeudelle.¹³ Siellä sen ei katsottu vaativan muutosta, vaan hovioikeuden päätös oli linjassa alioikeuden kanssa ja näin ollen raastuvanoikeuden antama tuomio vahvistettiin.¹⁴ Tuomittu laati kuitenkin omakätisen valituksen päätöksestä Senaatin oikeusosastolle, jonne se saapui tammikuussa 1897. Valituksessaan tuomittu pyysi ottamaan huomioon häntä arvioineen tohtori Saelanin lausunnon, jonka mukaan hän ei ollut täydellä järjellään rikosta tehdessään ja sen vuoksi kohtuullistamaan tuomiotaan. Tuomitun valituksesta kävi ilmi, että hän koki kahdeksan vuoden kuritushuonetuomion olevan liian kova rangaistus tehdystä rikoksesta. Oikeusosasto käsitteli valituksen hyvin lyhyesti 30. päivänä maaliskuuta ja totesi, ettei se nähnyt tarvetta muuttaa raastuvan- ja hovioikeuden päätöstä. Näin ollen hovioikeuden tuomio jäi lainvoimaiseksi.¹⁵

Sanomalehdet uutisoivat kaikkien oikeusasteiden tuomioista. Raastuvanoikeuden tuomio sai sanomalehti *Suomalaisen* kertomaan asiasta jopa tunteikkaalla tyyllillä, sillä sen mukaan kahdeksan vuoden kuritushuonetuomion julistamisen jälkeen ”oikeussalissa vallitsi juhlallinen hiljaisuus”¹⁶. *Hämeen Sanomat* taas kertoi hovioikeuden antamasta tuomiosta hyvin asiallisesti referoiden päätöstä. Sen mukaan tekijä ei ollut ”täydellä ymmärryksellä tekoa tehdessään, mutta tämä ei kuitenkaan vapauttanut häntä edesvastuusta”¹⁷. Senaatin oikeusosastolle tehdystä valituksesta ja sen antamasta tuomiosta lehdistö uutisoi vain yhden jutun verran.

1.2 Tutkimuksessa käytetyt käsitteet

Kuten esimerkkitapauksesta käy selville, pohdittiin syytetyn mielentilaa ja sen vaikutusta syyntakeisuuteen useaan otteeseen tutkinnan ja oikeusprosessin aikana.

¹² *Wasa Nyheter*, 21.7.1896, ”Hellman-Lüchouska mordmålet”, 2.

¹³ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

¹⁴ Kansallisarkisto, Turun toimipiste (TKA), Turun hovioikeuden aineistot (THOA), Rikospäätöksiä, v. 1896, Dbc: 80, no: 28.

¹⁵ KA, SOA, Päätöstaltiot, v. 1897, Da: 140, no: 473.

¹⁶ *Suomalainen*, 10.8.1896, ”Lüchou tuomittu”, 3.

¹⁷ *Hämeen Sanomat*, 3.11.1896, ”Lüchoun juttu”, 3.

Työhöni kuuluukin useita juridisia käsitteitä, joiden määrittäminen ja ymmärtäminen on tärkeää tutkimukseni kannalta. Keskeisin näistä on *mielenvikaisuus*¹⁸, joka kytkeytyy suoraan syyntakeettomuuden käsitteeseen. Niin mielenvikaisuutta kuin syyntakeettomuutta on määritelty kautta historian monin eri tavoin, mutta oman tutkimukseni lähtökohtana on se, miten vuoden 1889 rikoslaki ne määritteli:

Mielipuolen teko, taikka semmoisen, joka ikäheikkouden tahi muun samanlaisen syyn takia on ymmärrystänsä vailla, jääköön rankaisematta.

*Jos joku on joutunut sellaiseen satunnaiseen mielenhäiriöön, ettei hän ole tunnossaan; jääköön teko, jonka hän tässä tunnottomassa tilassa tekee, niinikään rankaisematta.*¹⁹

Vuoden 1889 rikoslaki ei itsessään tarkemmin määrittele mielenvikaisuutta, mutta lakitieteilijät antoivat sille jonkinlaisia merkityksiä. Vuonna 1909 rikosoikeuden professori Allan Serlachius (1870–1935)²⁰ kirjoitti opiskelijoille suunnatussa *Suomen rikosoikeuden oppikirjassa* mielenvikaisuudesta ja syyntakeettomuudesta, että on ”mahdotonta määritellä, mitkä sielulliset ominaisuudet syyntakeisuuden tila käsittää”. Jo tuolloin todettiin, että ”tietynlainen epämääräisyys tulee haittaamaan käsitettä”.²¹ Toisaalta Serlachius huomauttaa muutamaa sivua myöhemmin, ”ettei tilanteen ratkaiseminen ole lääketieteellinen vaan yhteiskunnallinen kysymys”, mistä johtuen lopullinen päätös jäi aina tuomarin käsiin.²² Lisäksi Serlachius nostaa esille sen, että ”mielisairaana luonteenpiirteet ovat sen laatuksia, ettei niitä saada rangaistuksella poistetuksi, jolloin rangaistus ei siis ohjaa tekijän luonnetta oikeaan suuntaan”.²³

Lääketieteen ja psykiatrian kannalta kysymys kiteytyi siihen, kuinka mielisairaita henkirikoksen tehneitä henkilöitä tulisi arvioida. Toisin sanoen, millä perusteella ihminen voitiin diagnosoida mielenvikaiseksi ja lain edessä syyntakeettomaksi. Aikaisemmin mielenvikaisuuden toteaminen oli luotettu pappien sielunhoidollisiin käsiin,

¹⁸ Käytän nimenomaan *mielenvikaisuus* -käsitettä, kun viitataan tekijöihin, joiden mielentila oli ollut häiriintynyt tekoa tehtäessä. Oikeudellisissa aineistoissa mielenvikaiseen tekijään voidaan viitata muun muassa *mielenhäiriöisenä, sairasmielisenä, heikkomielisenä* tai ruotsiksi *sinnserubbad* tai *sinnessjuk*. Lehdistöissä taas nimitykset ovat voineet olla kansankielisempiä, kuten *hullu, mieli-puoli* tai *galen*.

¹⁹ Rikoslaki 39/1889, 3 luku 3§. Tutkimukseni kannalta oleellisimpia ovat rikoslain 3 luku, joissa kerrotaan rangaistavuuden vähentämisestä sekä luku 21, jossa säädetään yleisesti henkirikoksen tekemisestä. Mielenvikaisiksi diagnosoitujen kohdalla tuomioissa viitattiin usein 3 lukuun, mutta tämä ei päde kategorisesti, sillä myös lukua 21 käytettiin tuomion perusteena.

²⁰ Serlachius oli rikosoikeuden professori ja köyhien puolustaja, jolla oli värikäs kirjoitustyyli, joista syistä häntä alalla hiukan vierastettiin. Hän oli oikeustieteen alalla metodologi, jonka erityisosaamiseen kuului abstraktien käsitteanalyysien luominen. Serlachius on myös *Lakimies* -lehden perustaja. Mäkelä 2000; Kekkonen 1989, 148–150.

²¹ Serlachius 1909, 116–121. Tämä epämääräisyys vallitsee edelleen alalla.

²² Edelleen mielentilalausunto kertoo oikeuspsykiatrien näkemyksen syytetyn syyntakeisuuteen rikosta tehdessä, mutta sen huomioon ottaminen tuomiota annettaessa on tuomioistuimen ja tuomarin päätös. Hougberg 1890, 1; Serlachius 1909, 124; Matikkala 2005, 63.

²³ Serlachius 1909, 121–127; Pietikäinen 2020, 312.

mutta 1800-luvun loppua kohden ja viimeistään 1900-luvun alussa lääkärit saivat tehtäväkseen mielensairauksien diagnosoimisen.²⁴ Vaikka tutkittavalla ajalla mielentilaa arvioineet lääkärit olivat eheä ammattikunta, oli psykiatria tieteenalana uusi ja vailla yhtenäisiä säännönmukaisuuksia. Tästä johtuen myöskään mielentilan arvioimiseen ei ollut muotoutunut selkeitä sääntöjä, joiden mukaan prosessi olisi edennyt ja arviot tehty. Tämä näkyi myös aineistoni mielentilalausunnoissa.²⁵ Syyntakeettomuutta leimasi siis myös lääketieteen puolella tietty epäselvyys; alalla ei vielä tuolloin ollut selkeitä, yhtenäisiä sääntöjä lausuntojen laatimiseksi.²⁶

Mielenvikaisuutta ja syyntakeettomuutta määriteltiin myös niin julkisessa sanassa kuin eri yhteisöidenkin keskuudessa. Yhteisössä mielenvikaiseksi leimattiin muun muassa päänsärkyjen, syrjään vetäytyvyyden, ahdistuneisuuden tai harhaisuuden vuoksi. Ja jo suhteellisen varhaisessa vaiheessa on paikallistasolla nähty mielenvikaisiksi miellettyjen teot syyntakeettomiksi, toisin sanoen heidän ei katsottu olleen vastuussa teoistaan.²⁷ Myös julkisessa keskustelussa mielenvikaisuus rikollisten kohdalla on liitetty siihen, etteivät he ole samalla tavalla vastuussa teoistaan kuin terveet yhteiskunnan jäsenet. Tämä näkyi omassa lehtiaineistossani silloin, kun tappajan tiedettiin olleen mielenvikainen. Tällöin hänelle ei vaadittu kuritushuonerangaistusta vaan sijoitusta hoitolaitokseen, jossa tekijä ei enää voisi olla vaaraksi muille yhteiskunnan jäsenille.

Oikeudellisella ja lääketieteellisellä tasolla mielenvikaisuutta määriteltiin kolmella eri tasolla: 1) Henkilö oli täydessä ymmärryksessä eli syyntakeinen, jolloin hänet voitiin tuomita normaalin rangaistusasteikon mukaan. 2) Tekijä saattoi olla täyttä ymmärrystä vailla eli alentuneesti syyntakeinen²⁸, jolloin hänen tuomionsa voitiin antaa normaalia lievempänä, mutta tämä oli harkinnanvaraista ja tapauskohtaista. 3) Syytetty oli ymmärrystä vailla eli syyntakeeton, jolloin hänet voitiin tuomita lievemmin, vapauttaa edesvastuusta kokonaan tai määrätä hoitolaitokseen.²⁹ Esimerkkitapauksen syytetty, merimies, arvioitiin lääkäreiden mukaan täyttä ymmärrystä vailla olevaksi, mikä tarkoitti, että häntä ei kokonaan vapautettu edesvastuusta, sillä hänen katsottiin ymmärtäneen tekonsa seuraukset.³⁰

²⁴ Vilkuna 2010, 80–81; Matikainen 2006, 34–51.

²⁵ Esimerkiksi Vaasan lääninsairaalan ylilääkäri Henrik Fontellin ja Oulun vastaanottolaitoksen lääkäri Axel Mobergin mielentilalausuntojen tasoero oli valtava. Ensiksi mainittu teki laajan lausunnon diagnooseineen vuonna 1897 anopinmurhasta syytettynä olleesta torpparipojan vaimosta, Moberg sen sijaan ei ottanut vuonna 1896 tehdyssä itsellismiehen arvioinnissa ollenkaan selkeää kantaa syytetyn mielentilaan.

²⁶ Tämä käy selville myös siitä, että lääketieteen ammattilaislehdissä psykiatrasta arviointia koskeva keskustelu avautui vasta 1910-luvulla. Pietikäinen 2020, 46–50.

²⁷ Vilkuna 2010, 76–88; Pietikäinen 2020, 309–313.

²⁸ Alentuneen syyntakeisuuden kategoria on Suomessa käytössä muista Pohjoismaista poiketen. Sen käytön ongelmallisuutta on pohdittu pitkään, ja nykyään alentuneesti syyntakeisiksi tuomiin verrattain vähän ihmisiä. Wagner-Prenner 2000, 67–79; Pajuoja 1995, 68–70; Pietikäinen 2020, 312.

²⁹ Wagner-Prenner 2000; Pajuoja 1995; Huttunen 1993.

³⁰ (KA), Senaatin oikeusosaston arkisto (SOA), Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Aikaisempi tutkimus on keskittynyt joko psykiatrian ja mielenterveyden historiaan tai oikeushistoriaan, ja näin ollen myös kunkin tutkimuksen lähdeaineistot ovat olleet jompaankumpaan teemaan liittyviä. Koska tutkimukseni aihepiiri rakentuu useasta tieteenalasta, on myös aikaisemman tutkimuksen kenttä hajanainen, sillä tutkimukseni teemaa ei palvele mikään yksittäinen tieteenala. Oikeushistoria on kuitenkin niistä olennaisin, sillä sen piirissä käyttämiäni käsitteitä on avattu ja selitetty laajimmin³¹. Lisäksi tapausten ratkaisu on aina loppujen lopuksi tuomarin käsissä; näin ollen oikeusistuimien on siis se elin, jonka vastuulle päätösvalta jää.³² Psykiatria ja sen historiaan liittyvien teosten osalta voin todeta, että niissä oman alan asiaa on käsitelty huomattavasti kapea-alaisemmin, yleensä kappaleen tai kahden verran eivätkä ne muodosta kaikista keskeisintä aikaisemman tutkimuksen kenttää.

Jussi Pajuojaan *Väkivoilta ja mielentila: oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista* (1995) on kaksiosainen oikeustieteellinen tutkimus, jonka ensimmäisessä osassa Pajuoja perehtyy mielentilan arvioimisen historiaan sekä mielenvikaisia koskevien lakien muodostumiseen aina antiikin ajoista lähtien. Pajuojaan tutkimus keskittyy lausunnoissa annettuihin diagnooseihin ja niiden kattavuuteen eri syyntakeisuusryhmissä, ja hänen aineistonsa muodostuu laajemmasta rikos-edustavuudesta kuin oma tutkimukseni. Omalle tutkimukselleni teoksen historiaosuus antaa kuitenkin laajasti tärkeää tietoa mielentilatutkimuksen kehittymisestä ja lakien muodostumisesta. Lisäksi Pajuojaan tutkimuksessa käsitellään kolmiasteista syyntakeisuusasteikkoa, joka on myös minun tutkimuksessani keskeisintä sisältöä.³³

Mikko Huttusen oikeustieteellinen tutkimus *Psykiatria ja syyntakeisuus* (1993) keskittyy pohtimaan, onko psykiatreilla enemmän kykyä määritellä tutkittavan mielentilaa kuin muilla prosessiin liittyvillä ihmisillä. Huttusen tutkielmassa otetaan siis kantaa käyttäytymistieteiden ja juridiikan välillä jo tutkimallani ajalla vallinneeseen näkemyseroon siitä, kuka lopulta määrittelee sen, onko tekijä mieleltään sairas vai ei. Tämä pohdinta on minun kannaltani oleellista, sillä se auttaa tulkitsemaan omia aineistoja ja analysoimaan sitä, miten oikeusistuimet ottivat huomioon lääkäreiden antamat lausunnot ja kuinka suuri painoarvo niillä todellisuudessa oli, kun tuomioita annettiin. Lisäksi Huttusen tutkielman pohdinnallinen osuus esimerkiksi juridiikan ja

³¹ Oikeushistorian merkitys tulee esille myös tutkimuskirjallisuuden mukaan, sillä viimeinen päätösvalta syyntakeettomuuden punnitsemisessa on aina tuomioistuimella ja tuomarilla. Katso lisää Serlachius 1909, 124; Huttunen 1993, 23; Hougberg 1890, 1.

³² Pajuoja 1993, 203.

³³ Pajuoja 1995.

käyttätymistieteiden välillä³⁴ sekä vapaan tahdon problematiikan ja determinismin³⁵ välillä antavat hyviä eväitä oman tutkimusaiheeni laajempaan ymmärtämiseen.³⁶

Marianne Wagner-Prennerin väitöskirja *Syyntakeisuus ja mielentila: rikosoikeudellinen ja empiirinen tutkimus syyntakeisuuden määräytymisestä* (2000) on oikeustieteellinen tutkimus siitä, millä tavoin syyntakeisuus ja vastuunalaisuus määrittyy oikeusprosesseissa ja tuomioita annettaessa. Kyseinen tutkimus on lähimpänä omaani, sillä siinä on käytetty aineistona sekä mielentilalausuntoja että oikeuden päätöksiä ja lisänä myös muita oikeuden asiakirjoja, joista muun muassa syyntakeettomuuden perusteita on haettu. Kuitenkin aikarajaukseltaan tutkimus on selvästi uudempi, sillä aineistot ovat ajalta 1925–1995. Lisäksi Wagner-Prennerin tutkimuksen näkökulma on oikeustieteellinen, kun taas omaani on historiallinen. Tutkimus antaa itselleni tärkeää tietoa oikeudellisista käsitteistä, niiden ongelmallisuudesta ja oikeusprosesseista yleensäkin. Erityisesti täyttä ymmärrystä vailla olevien ihmisten arviointia ja arviointien perusteita Wagner-Prennerin teos avaa hyvin. Tämä puolestaan auttaa minua ymmärtämään niitä lausuntoja, joissa henkilöt saivat täyttä ymmärrystä vailla olevan diagnoosin.³⁷

Kari-Pekka Aution Suomen historian gradu *Ihmishahmoisia petoja ja ympäristönsä uhreja: väkivalta Helsingin johtavissa sanomalehdissä 1894–1899* (2002) keskittyy pääkaupunkiseudulla ilmestyneiden lehtien uutisointiin ja kirjoitteluun väkivaltarikoksista. Lehtinä toimivat *Hufvudstadsbladet*, *Päivälehti* ja *Uusi Suometar*, ja aineistoa edustaa liki 3300 erilaista artikkelia aina pääkirjoituksista ja uutisista kantaaottaviin kirjoituksiin. Aution tutkimuksen näkökulma on moniulotteinen³⁸ ja hän nostaa esille niin väkivallan syyt ja tekotavat kuin niiden kuvailut sekä mahdolliset ehkäisemis- ja puuttumiskeinotkin. Aikarajauksen ja teeman puolesta tutkimus toimii erinomaisena verrokkina omalle sanomalehtiaineistolleni ja niistä tehdyille tulkinnoille. Useat aineistoni tapaukset ovat nousseet myös Aution tutkimuksessa esille, mikä osaltaan tukee omia havaintojani lehdistön halusta kirjoittaa nimenomaan vakavista väkivallanteoista.³⁹

Petteri Pietikäinen on tutkinut hulluuden historiaa useamman teoksen verran ja näistä viimeisin, *Kipeät sielut: hulluuden historia Suomessa* (2020), on historian näkökulmasta kirjoitettu katsaus siihen, millaista hulluus on Suomen historiassa ollut; millaisena se on nähty, miten sitä on pyritty hoitamaan ja miten siihen on suhtauduttu yhteisöissä ja yhteiskunnassa sekä millä tavalla sairaat itse ovat olonsa ja tilansa

³⁴ Tästä tieteiden 'liitosta' lisää, katso Huttunen 1993; Pajuoja 1995.

³⁵ Vapaan tahdon problematiikka ja determinismi, katso Huttunen 1993; Pajuoja 1995; Keisu & Wagner-Prenner 1987; Wagner-Prenner 2000.

³⁶ Huttunen 1993.

³⁷ Wagner-Prenner 2000.

³⁸ Aution tutkimuskirjallisuus on muodostunut muun muassa aatehistorian, sosiaalhistorian ja sanomalehdistön historiaan liittyvästä kirjallisuudesta ja se näkyy myös työssä moniulotteisuutena. Autio 2002.

³⁹ Autio 2002.

kokeneet. Teos jatkaa Pietikäisen teemaa *Hulluuden historia* -teoksen jäljissä, mutta on edeltäjäänsä oleellisempi minulle, koska lähdeaineistoina on toimineet mielisairaaloitten potilaskertomukset ja koska tutkimus on keskitetty Suomen alueelle.

Teos ei kuitenkaan paneudu henkirikoksen tehneiden mielenvikaisten henkilöiden tilanteeseen ja kohteluun kovinkaan laajasti, mutta muutoin antaa hyvän kuvan siitä, miten hulluus hänen tutkimallaan ajalla (1809–1950) muuttui, miten hoidot kehittyivät ja millä tavoin suhtautuminen hulluihin muuttui. Tämä tieto auttaa oma tutkimukseni kontekstoisuudessa omaan aikaansa ja yhteiskuntaan, jossa tuolloin elettiin. Se valottaa ajan yleisiä ajatuksia ja käytänteitä, joiden mukaan mieleltään poikkeavien kanssa toimittiin. Vaikka teos siis lähdeaineistonsa ja teemansa puolesta poikkeaa omastani, on se hyvä yleistiedonlähde.⁴⁰

Kaiken kaikkiaan voin todeta, että oma tutkimukseni on aineistoltaan ja aikarajaukseltaan muista poikkeava, sillä sen lähdemateriaalit on kerätty ajalta, jota ei aikaisemmin ole tutkittu. Lisäksi se, että aikaisempien tutkimusten mielenkiinto on keskitynyt mielentilalausuntojen tai potilaskertomusten sisältöön tai annettuihin diagnooseihin, erottaa oman tutkimukseni useista muista. Mielentilalausuntojen vaikutusta oikeuden päätöksiin tämänkaltaisella aineistolla ja rikosotannalla ei ole aikaisemmin tutkittu. Lisäksi aikarajaus, jonka sisällä tutkimustani teen, on erottava tekijä; se edustaa aikaa, jolloin psykiatria oli vielä lapsenkengissä, puhumattakaan oikeuspsykiatriasta⁴¹. Tuolla ajanjaksolla vasta hahmoteltiin linjauksia, sääntöjä ja säädöksiä siitä, miten mielentilalausuntoja tulisi kirjoittaa.

1.4 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni tiivistyvät kolmeen aihealueeseen, jossa jokaisessa on pääkysymys sekä tarkentava alakysymys:

1. Miksi syytetty määrättiin mielentila-arviointiin? Missä vaiheessa prosessia tämä määräys tapahtui?
2. Miten annetut mielentilalausunnot vaikuttivat eri oikeusasteiden päätöksiin? Miten ja miksi päätöksissä esiintyi hajontaa?

⁴⁰ Pietikäinen 2020.

⁴¹ Pietikäinen 2020, 46–51. Vaikka mielitauteja tunnettiin ja niihin oli Euroopassa perehdytty aktiivisesti jo 1800-luvun puolivälissä, saapui tuo tietämys ja oppi Suomeen vasta 1890-luvulla, jolloin aloitettiin psykiatrian opetus ja jolloin alalle perustettiin ensimmäinen professuuri Kuopion yliopistoon. [Oikeuslääketieteen kehitystä Suomessa 1900-luvun alkupuolella. Osa 1. \(saunalahti.fi\)](https://www.saunalahti.fi), haettu 8.11.2021.

3. Millä tavoin lehdistössä suhtauduttiin oikeudessa käsiteltyihin henkirikoksiin, joissa tekijä oli mielenvikainen? Millä tavalla heidän mielentilansa ja sen arviointi otettiin esille sanomalehdissä ?

Ensimmäinen tutkimuskysymys kietoutuu niin mielentilalausuntoihin kuin alioikeuden materiaaliinkin, erityisesti poliisitutkintapöytäkirjoihin, mutta osittain myös alioikeuden tuottamiin asiakirjoihin. Tekijän mielentilaan liittyvät pohdinnat virisivät yleensä jo poliisitutkinnan aikana. Viitteitä saattoi antaa tekijän käytös, teon piirteet tai se, että tekijä oli jo ennestään yhteisössään tiedetty mielenvikaisuudesta kärsiväksi henkilöksi. Myös arviota tekevä lääkäri oli saattanut ottaa kantaa siihen, miksi tekijä oli määrätty mielentilatutkimukseen. Tämä ei kuitenkaan päde kategorisesti koko aineistoon.

Toinen tutkimuskysymys pohjautuu koko oikeudelliseen aineistoon, mutta pääpaino on eri oikeusasteiden päätöksissä sekä niiden perusteluissa. Lähdän siitä olettamuksesta, että vaikka alioikeuksissa oli jo huomioitu mielentilalausunto päätöstä annettaessa, oli hovioikeudella sitä korkeampana oikeusasteena suurempi ja asiantuntijamaisempi rooli lausunnon vaikutuksen punnitsemisessa. Edellä mainittua hypoteesia perustelen sillä, että hovioikeus oli alioikeuksia valvova elin, jolle vakavat rikokset oli alistettu.⁴² Lisäksi hovioikeus tarkisti, että prosessi oli edennyt sille asetetun protokollan mukaisesti. Oikeusasteiden käsittelyiden välissä oli saattanut tulla lausunnon antaneelta lääkäriltä lisää tietoa tutkittavan mielentilasta, mikäli uutta, mielentilan ja teon kannalta oleellisia huomioita oli vankilassa (tai sairaalassa) tehty.⁴³

Viimeisen kysymyksen vastaukset löytyvät keräämistäni sanomalehtien artikkeleista. Mielenvikaisuuden käsittely oli enemmän sääntö kuin poikkeus, mikäli tekijä oli mielenvikainen. Lehdistön osalta mielenvikaisuuteen liittyvät pohdinnat saattoivat lähteä liikkeelle teon raakuudesta tai tekijän kotiseudulla asuneiden, asiaan kuulumattomien ihmisten haastatteluista, joilla tiedoilla ei aina välttämättä ollut selkeää todellisuuspohjaa.

1.5 Lähdeaineistot ja rajaukset

Tutkimukseni lähdeaineistona ovat sekä oikeudelliset asiakirjat että sanomalehtiartikkelit vuosien 1894–1904 väliseltä ajalta. Aikarajausta perustelen alun osalta vuoden 1889 rikoslain käyttöönotolla vuoden 1894 aikana; tuossa laissa otettiin ensimmäistä kertaa virallisesti kantaa siihen, kuinka mielenvikaisia syytettyjä tulisi

⁴² Letto-Vanamo 1991, 34; Kekkonen 2009, 255.

⁴³ Mm. Matikainen on todennut, että ”hovioikeuksilla oli enemmän liikkumavaraa arvioitaessa mielentilan vaikutusta rangaistavuuteen”. Matikainen 2006, 42.

kohdella lain edessä.⁴⁴ Aikarajauksen päättyminen vuoteen 1904 perustuu useampaan seikkaan, joista ensimmäinen on väkivalta-aallon alkaminen vuonna 1905⁴⁵. Haluan tutkia aikaa ennen mainitun rikosaallon alkua, koska vuoden 1905 jälkeistä aikaa on jo tutkittu. Niin sanottu grounded theory, jota mukaellen kylläntymispiste tulee täyteen tuolta aikaväliltä kerätyllä materiaalilla, on toinen perusteeni. Tämä tarkoittaa, että tutkimusjakso on riittävän pitkä, että saan edustavan ja riittävän määrän aineistoa.⁴⁶ Kymmenen vuoden tutkimusaika sisältää kaikkiaan 35 tapausta, joissa mielentilaa on oikeussalissa pohdittu jollain tavalla. Tämä aineisto riittää vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiin.

Oikeudellinen aineisto muodostaa primäärin lähteistön sanomalehtien ollessa sekundäärinen lähdemateriaali. Oikeudellisiin lähteisiin lukeutuu kaikista kolmesta tuona aikana Suomen suuriruhtinaskunnassa toimineista hovioikeuksista kerätyt aineistot. Näitä olivat Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeudet⁴⁷. Aineisto koostuu alistettujen asioiden päätöstaltioista, joissa tarkistettiin alioikeuksissa käsitellyt henkirikostapaukset. Vaasan ja Turun osalta mukana ovat myös alioikeuden lähettämät aineistot sisältävät alustusasioiden aktit, joista selviää tapahtumainkulku yksityiskohtaisemmin ja joihin myös annetut mielentilalausunnat sisältyvät. Viipurin hovioikeudelle toimitetut materiaalit ovat jääneet Venäjän puolelle eivätkä tästä syystä kuulu aineistoon.

Tutkielmani oikeudelliseen aineistoon kuuluvat myös senaatin oikeusosastolle asti edenneet tapaukset, joita aineistossani on kaksi. Senaatin oikeusosasto toimi tuon ajan korkeinta oikeudellista tuomiovaltaa käyttävänä elimenä, johon jutut etenivät, mikäli vastaaja tai kantaja (joskus molemmat) valitti hovioikeudessa annetusta päätöksestä.⁴⁸ Tämä aineisto on kerätty Kansallisarkiston säilyttämästä senaatin oikeusosaston arkistosta.

Hovioikeuden päätöstaltioista⁴⁹ olen etsinyt kaikki sellaiset tapot, surmat ja murhat sekä näiden yritykset, joissa mielentilaan liittyvät pohdinnat ovat nousseet esille. Sen sijaan kuolemaan johtaneet pahoinpitelyt, kuolemantuottamukset ja lapsenmurhat olen rajannut aineistosta pois. Tässä käytän jaottelevana tekijänä

⁴⁴ Rikoslaki 39/1889, 3. luku 3§; Pietikäinen 2020, 312; Pajuoja 1995, 58–59; Wagner-Prenner 2000, 42–44.

⁴⁵ Väkivalta-aaltona tunnetaan Lehden lanseeraama käsite, joka alkaa voimakkaan henkirikollisuuden nousun myötä vuodesta 1905 eteenpäin. Syinä ilmiöön olivat muun muassa poliittiset ja yhteiskunnalliset levottomuudet. Lisää aiheesta katso Lehti 2001; Verkko 1949.

⁴⁶ [KvaliMOTV - 5.2 Grounded theory \(tuni.fi\)](#), viitattu 20.9.2021.

⁴⁷ Aineistot on kerätty Turun, Vaasan ja Mikkelin toimipisteissä olevista hovioikeuden arkistoista. Tätä ennen henkirikostapaukset oli käsitelty joko kihlakunnanoikeudessa tai raastuvanoikeudenoikeudessa. Nämä niin sanotut alioikeudet joutuivat alistaman vakavat rikokset hovioikeuksille, jossa tuomiot tarkistettiin joka vahvistamalla jo annettu tuomio tai muuttamalla sitä.

⁴⁸ [Senaatin oikeusosasto - Portti \(narc.fi\)](#), viitattu 6.9.2021; Halila 1959, 20.

⁴⁹ Päätöstaltiot ovat toimineet tutkimukseni hakemistona, koska niille oli alistettu kaikki alioikeuksien henkirikostapaukset. Tällä tavalla, päätöstaltiot muodostavat kattavan aineiston, jonka kautta on mahdollista päästä käsiksi kaikkiin tutkittavalla ajalla tehtyihin henkirikoksiin.

tahallisuutta ja tuottamuksellisuutta; tapot, surmat ja murhat ovat pääosin tahallisia, joissa intentio on ollut tappaa. Vaikka tapoista osa on tahattomia, ovat ne silti mukana, sillä niihin liittyy sen laatuista vakavaa väkivaltaa, että uhrin voi sen seurauksena olettaa menehtyvän. Lisäksi tahattomat ja tahalliset tapot ovat erittäin vaikea erottaa toisistaan, sillä niiden merkitysero voi olla suhteellisen pieni.⁵⁰ Sen sijaan pahoinpitelyt ja kuolemantuottamukset ovat eräällä tavalla vahinkoja, tuottamuksellisia tekoja, joissa päämääränä ei ole ollut hengenriisto.⁵¹ Vaikka lapsenmurhat ovat tekoina vakavia ja raakoja sekä usein myös tahallisia, ne kuitenkin poikkeavat muista henkirikoksista niin motiivin, tekijän kuin uhrinkin osalta.⁵² Lisäksi on todettu, että nimenomaan henkirikoksissa on mielentilalla ja sen tutkimisella keskeisempi merkitys kuin muissa rikoksissa.⁵³

Oikeudellinen aineisto koostuu 35 henkirikostapauksesta tai niiden yrityksestä, joissa kussakin on hyvin vaihteleva määrä aineistoa. Aineistomäärän vaihtelu riippuu siitä, onko tapaus palautettu alioikeudelle uudelleen käsiteltäväksi ja siitä, kuinka monimutkaisesta tapauksesta yleensäkin oli kyse. Merimiestä koskeva esimerkkitapaus toimii tässä hyvänä esimerkkinä, sillä sen useat käsittelykerrat paisuttivat aineiston yli 500-sivuiseksi. Lisäksi se, ettei minulla ole ollut jokaisen tapauksen kaikkiin asiakirjoihin pääsyä, rajaa tietysti aineistoa myös jonkin verran.

Tapauksen aineistomäärä on hyvin vaihteleva, sillä muutamassa lyhyimmässä tapauksessa on vain seitsemän sivua materiaalia, joka tarkoittaa pelkkää hovioikeuden päätöstä. Näissä ei siis ole mukana alioikeuden aineistoa eikä mielentilalausuntoakaan. Mielentilaan on kuitenkin päätöstaltioissa useimmiten otettu kantaa esimerkiksi toteamalla lääkärin lausunnon osoittavan tekijän heikkomieliseksi tai sairasmieliseksi. Joskus aineistosta ei kuitenkaan käy selville, mihin mielenhäiriön diagnosointi perustui. Näissä tapauksissa oletan, että kyseessä on voinut olla niin sanottu yhteisöllinen tieto, joka on saatu omaisilta tai muulta (koti)yhteisöltä⁵⁴.

Laajinta materiaalia edustaa edellä mainittu aineisto merimiehen tapauksesta, jossa on kaikkien kolmen oikeusasteen asiakirjojen lisäksi mukana myös yksityistä kirjeenvaihtoa aina valokuvia myöten. Tapaus muodostaa selkeän poikkeuksen, sillä mikään muu tapaus ei ole yhtä laaja aineistonsa puolesta. Aineistosta löytyy syytetyn päättötodistus ja muutamien työnantajien todistuksia hänen kunniansa puolesta. Kyseinen juttu antaa hyvän kuvan siitä, miten mielenvikaisuuden tueksi etsittiin syitä ja merkkejä aina lapsuudesta ja koulumenetyksestä lähtien.

⁵⁰ Verkko 1931, 7-11.

⁵¹ Verkko 1949, 3-4; Serlachius 1909; 128-134.

⁵² Lapsenmurha (ruots. *barnamord*) nimikkeeseen on liitetty muun muassa häpeä, aviottomuus sekä lapsen että naisen osalta sekä teon ajallinen läheisyys syntymän hetkeen. Katso lisää Rautelin 2017, 162-164; Rautelin 2009, 12-16; Verkko 1949, 37; Ervasti 1995, 65.

⁵³ Pajuoja 1995, 91.

⁵⁴ Vilkuna 2010, 76-80.

Laajemmissa aineistoissa yleensäkin on asiakirjoja laidasta laitaan; mainetodistuksia (ruots. *embetsbetyg*), virkatodistuksia (ruots. *personbevis*), papintodistuksia (ruots. *prestbetyg*), kuitteja (ruots. *kvitto*), laskuja (ruots. *räkning*), erilaisia lausuntoja asiaa tutkineilta viranomaisilta sekä lääkäreiltä. Osassa aineistoja on mukana myös rikospaikoilta tehtyjä piirustuksia, muun muassa talojen pohjapiirustuksia sekä uhrien sijainteja esittäviä piirroksia.

Oikeudellisen aineiston käsittelyssä lähdekritiikki kohdistuu lähinnä siihen, että niissä käytetään valtaa hyvin marginaaliseen ryhmään, jonka oikeudellinen asema oli lähtöjäänkin heikko. On hyvä muistaa, että oikeuden asiakirjoissa tulee esille vain se, mitä oikeudessa on ylös kirjattu. Yleensä syytetyn ääni jää näissä suhteellisen vähälle, joskin tämä koskee osittain myös muita asiaan kuuluvia henkilöitä. Lisäksi mielentilalausuntojen suhteen tulee muistaa se, että ne olivat vielä tuolloin sisällöllisesti hyvin epäyhtenäisiä ja riippui paljolti lausujasta, millainen annettava arvio oli. Jokainen lausunto tulee siis nähdä omana yksikkönään, mutta kuitenkin osana sitä jatkumoa, jota niiden kirjoittaminen edustaa psykiatrian historiassa.

Sanomalehtiaineisto koostuu artikkeleista⁵⁵, jotka koskevat samoja, oikeudessa käsiteltyjä tapauksia. Sanomalehtien aineisto kattaa satoja artikkeleita, joissa mielentilaa on pohdittu rikosta selittävänä tekijänä tai sen esitetään olleen yksi syy teon suorittamiseen. Pohdinnoissa nousee esille myös se, millä tavalla mielentiltaan tavanomaisesta poikkeavaa tekijää tulisi kohdella oikeuden edessä ja millainen rangaistus näille tekijöille olisi "oikein". Kuten oikeudellinen aineisto, myös sanomalehdistä kerätyt artikkelit vaihtelevat riippuen siitä, mihin tapaukseen liittyvät; joistain rikoksista ei kerrota lehdistössä ollenkaan, joitain taas puidaan teon ilmitulosta aina tuomion julistamiseen asti.

Sanomalehtiaineiston kohdalla on pidettävä mielessä, että se edustaa vahvasti omaa aikaansa, jolloin eettinen ja moraalinen vastuu ei vielä ollut kummoisessa roolissa, vaan lehdissä tuotiin esille hyvinkin yksityisiä asioita.⁵⁶ Pelkkä syyllisyys epäily tai uhrin/tekijän tunteminen saattoi riittää siihen, että henkilö päätyi lehteen nimensä kera. Vaikka tutkittavalla ajalla vaikutti sensuuri ja lehtien julkaisuja valvottiin, lähdin kuitenkin siitä oletuksesta, että se vaikutti enemmän poliittisissa asioissa kuin rikosten uutisoinnissa.⁵⁷

Lisäksi käytän lähdeaineistona myös tieteellisissä aikakausjulkaisuissa⁵⁸ olleita lääkäreiden kirjoittamia artikkeleita. Ne tarjoavat minulle alallaan vaikuttaneiden henkilöiden ajatuksia ja näkemyksiä siitä, millaisia haasteita ja ongelmia he kokivat

⁵⁵ Pääosin jutut ovat uutisia, varhaisimmat eivät vielä selkeästi niille suunnatuilta palstoilta, mutta aikaa myöten muun muassa Oikeus- ja poliisiuutisia palstalta. Yleensä tuon ajan henkiriikosuutisointi ei sijoittunut lehtien ensimmäisille sivuilla, vaan löytyivät lehden sisemmiltä sivuilta. Katso lisää Pietilä 2008.

⁵⁶ Autio 2002, 68–74; Pietilä 2008, 157.

⁵⁷ Leino-Kaukiainen 1988, 440–442.

⁵⁸ Kyseisiä lehtiä edustavat muun muassa *Duodecim* ja *Finska läkaresällskapetets handlingar*.

mielentilan arvioinnin nostavan esiin. Moni mielentiloja arvioinut lääkäri kertoi kokemuksiaan tuosta prosessista. Pohdintoja tehtävän vaikeudesta tai haasteista esittivät yleensä alalla kokeneemmat lääkärit, jotka olivat käytännön työssään törmänneet ongelmakohtiin.

1.6 Menetelmät

Menetelmäni muodostuvat perinteisistä historiantutkimuksen metodeista, lähiluvusta ja lähdekritiikistä, joiden avulla luen, tulkiten ja analysoin kaikkea aineistoa. Koska tutkimukseni keskittyy kolmeen erilaiseen teemaan, olen päätenyt yhdistämään lähestymistavan menetelmään. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että jokaiseen lähdeaineistoon sovellan siihen mukautettua lähilukua. Yhtäältä kysymys on oikeushistoriallisesta tutkimuksesta, jossa oikeuden asiakirjat ovat keskiössä ja joiden tulkinnan ja analysoinnin taustalla on sekä oikeushistoriallinen tutkimus- että aikalaiskirjallisuus. Toisaalta taas mielentilalausuntoja luen psykiatrian tutkimuskirjallisuuteen pohjaten ja aikalaisteksteihin perehtyen, jotta ymmärrän lausuntojen sisällön ja merkityksen. Kolmantena ulottuvuutena on yhteiskunnallinen lähestymistapa, joka kohdistuu erityisesti lehdistöön ja sieltä poimittuihin artikkeleihin sekä siihen, mitä ja miten nämä artikkelit kertovat oikeudessa käsitellyistä mielenvikaisten henkilöiden tekemistä henkirikoksista. Tutkimustani yhdistää se, että näkökulma on kokonaisuutena historiallinen ja niin tapahtumat kuin aineistotkin ymmärretään ja nähdään oman aikansa kontekstissa.

Jyrki Pöysän mukaan lähiluvussa aineistojen useat lukukerrat avaavat sisältöä eri tavoin. Ensimmäinen lukukerta on kokonaisvaltaista käsitystä hakeva, kun taas seuraavat lukukerrat nostavat esiin yhä pienempiä elementtejä ja nyansseja, joiden perusteella ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä syventyy aste asteelta noudattaen hermeneuttista kehää.⁵⁹ Oman aineistoni lukeminen on ollut kuvatuunlaista, kokonaiskuvasta yhä pienempiin yksityiskohtiin etenevää. Kuitenkin, kuten Pöysä kirjoittaa, on oltava jokin, joka rajaa sitä, mihin aineistossa loppujen lopuksi keskitytään, jotta lukemisesta ei tule hallitsemantonta ja yhä uusia yksityiskohtia esille nostavaa. Omalla kohdallani rajoittavana tekijänä ovat olleet tutkimuskysymykset, joiden ohjaamina aineistosta on löytyneet kaikista tärkeimmät kohdat, joita olen keskittänyt tulkitsemaan ja analysoimaan enemmän kuin muuta aineistoa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö aineistoa olisi luettu ja käytetty kokonaisvaltaisesti.

⁵⁹ Pöysä 2015, 30–33.

Oma lukemisprosessini on sisältänyt aineiston useita lukemiskertoja, sen tulkintaa ja analyysointia sekä käännöstyötä ja muistiinpanojen tekemistä.⁶⁰

Lähdekritiikki on tutkimukseni tärkeä työkalu tekstejä luettaessa, tulkittaessa ja analysoitaessa. Pirjo Markkolan nimeämät neljä eri ulottuvuutta⁶¹ ovat keskeisiä aineistoni antamaa tietoa käsiteltäessä. Niiden avulla pystyn arvioimaan kriittisesti lähteen antamaa tietoa, sen alkuperää, tiedon oikeellisuutta ja uskottavuutta, kertojan luotettavuutta sekä lähteiden suhdetta toisiinsa.

Olen päättänyt noudattaa tutkimuksessani hyvää tutkimuseettistä tapaa ja jättää yksityishenkilöiden nimet pois, sillä ne eivät tuo tutkimukselleni mitään lisäarvoa. Eettisen puolen korostaminen on erityisen tärkeää, koska aihe on arka, koskee rikoksen tehneitä, mielentilaltaan poikkeuksellisia ihmisiä, joiden asema oli oikeudellisesti hauras jo tutkimallani ajanjaksolla.⁶² Koska tekijöiden ja uhrien sosiaaliset asemat ja paikkakunnat tulevat selvästi esille, nimien kanssa henkilöt saattaisivat hyvinkin olla tunnistettavissa. Muutoinkin olen kirjoittanut tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä kunnioittavalla ja arvokkaalla tavalla, joka tukee tutkimuseettistä valintaani.

⁶⁰ Myös Pöysä esittelee ja erittelee, millaisia tapoja ja käytänteitä voi olla, kun lähilukukertojen määrä nousee ja eri apukeinot otetaan käyttöön. Tämä johtaa edelleen ymmärryksen syventymiseen, sillä kaikenlainen tekstin prosessointi ja käsittely auttaa sisällön tulkinnassa ja analysoinnissa. Pöysä 2015, 31–32.

⁶¹ Näitä ovat 1) läheisyys ja samanaikaisuus, 2) riippumattomuus, 3) asiallisuus ja 4) realismi. Markkola 2008, 172–174.

⁶² Vainio-Korhonen 2017, 29. Marja Kokko huomauttaa, että arkaluontoisten henkilötietojen suoja on yleensä 130 vuotta. Tähän nojaten on varsin perusteltua jättää yksityishenkilöiden nimet pois tutkimuksestani, jolloin eettinen ja moraalinen vastuu on otettu huomioon. Kokko 2017, 90–91.

2 35 OIKEUSTAPAUSTA

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni aineiston asetelmissa. Olen jakanut luvun kahteen alalukuun, joista ensimmäisessä ovat Turun, Vaasan ja Viipurin hovioikeuksissa käsiteltyjen tapausten perustiedot. Toisessa alaluvussa ovat puolestaan oman tutkimustehtäväni kannalta tärkeät tapausten oikeudelliset tiedot. Kerron asetelmien sisällöistä, vertailen niitä keskenään sekä avaan sellaisia yksityiskohtia ja tietoja, jotka eivät välttämättä ole suoraan luettavissa asetelmista.

2.1 Tapausten perustiedot

Tämän alaluvun asetelmista käy selville tapausten perustiedot eli rikosten osapuolten sosiaaliset asemat; tapa, jolla rikos tai sen yritykset tehtiin; pitäjä tai kaupunki, jossa teko tapahtui; tapahtumavuosi sekä mahdollinen tapauksen käsittely lehdistössä. Asetelmien ensimmäiseen sarakkeeseen tekijän sosiaalisen aseman perään olen kirjannut myös tapaustunnisteen, jotta ne myöhemmistä luvuista voi yhdistää asetelmissa annettuihin tietoihin.

Niin uhrien kuin tekijöidenkin sosiaaliset asemat on otettu suoraan oikeuden asiakirjoista, tosin joiltain osin olen yhtenäistänyt linjausta. Esimerkiksi talollisen ja talokkaan välillä olen päättänyt käyttää talollinen -nimitystä. Kaikkien lapsiuhrien kohdalla sosiaalista asemaa ei ole asiakirjoissa kerrottu, tällöin olen laittanut sen isän aseman tai ammatin mukaan. Mikäli lapsi on ollut isätön, asema on kirjattu äidin mukaan.

Tekijöiden ja uhrien sukulaisuus tai muunlaiset suhteet käyvät selville uhrin sosiaalisen aseman perään kirjatusta tiedosta. Vaikka se ei ole tämän tutkimuksen kannalta oleellisin tieto, niin se kertoo kuitenkin siitä, keihin veriteot pääsääntöisesti suuntautuivat. Teon kuvauksen olen pitänyt mahdollisimman yleistasoisena enkä ole kuvaillut yksityiskohtia, koska ne eivät anna sellaista lisätietoa, jolla olisi merkitystä

kokonaiskuvan kannalta. Teon kohtaan olenkin laittanut sen syyn, josta uhrin on todettu menehtyneen. Mahdollinen muu teon yhteydessä suoritettu väkivalta ennen tai jälkeen uhrin menehtymisen on siis jätetty huomioimatta.

Tekopaikka ei välttämättä kerro uhrin tai tekijän kotipaikkaa, vaan sen, missä rikos tapahtui. Koska tutkimus keskittyy tekoihin ja niiden seuraamuksiin, en ole lähtenyt tekemään maantieteellistä jaottelua muutoin kuin sen perusteella, missä itse rikos on tapahtunut. Tekovuoden kohdalle on merkitty se vuosi, jolloin rikos on tapahtunut, ei se, milloin sitä on käsitelty oikeudessa.

Lehdistöä koskevaan sarakkeeseen olen laittanut lyhyesti vain tiedon siitä, onko rikosta käsitelty sanomalehdissä. Merkintä ei siis kerro mitään siitä, kuinka paljon teko on saavuttanut näkyvyyttä, sillä joidenkin tapausten kohdalla artikkeleita on saattanut olla vain kolme ja toista tapausta on taas saatettu käsitellä kymmenien artikkeleiden verran.

Tekijän sosiaalinen asema ja tapaustunnus	Uhrin, sosiaalinen asema ja suhde tekijään	Tekotapa	Tekopaikka; pitäjä tai kaupunki	Vuosi	Lehdistö
Torpparinvaimo, T1	Torpparintytär, tytär	Kirveellä lyöminen	Pöytiä	1895	Ei
Merimies, T2	Asiamies, perhe-tuttu	Ampuminen	Helsinki	1896	Kyllä
Työmies, T3	Työmies, työka-veri	Puukottaminen	Perniö	1897	Ei
Piika, T4	Piiantytär, tytär	Hukuttaminen	Ruovesi	1898	Ei
Suutarismies, T5	Kruununnimis-mies, vieras	Ampuminen	Artjärvi	1899	Kyllä
Itsellismies, T6	Itsellisenvaimo ja itsellisenpoika, vaimo ja poika	Rautapuntarilla lyöminen	Orivesi	1900	Ei
Itsellismies, T7	Talollinen, isäntä	Lyöminen (kir-veellä)	Kuorevesi	1901	Kyllä
Talollismies, T8	Talollisenvaimo, vaimo	Kirveellä lyömi-nen	Mynämäki	1902	Kyllä
Talollisenpoika, T9	Eläkemies, eno	Puukangella lyö-minen	Iitti	1902	Kyllä
Työmiehen-vaimo, T10	Työmiehenpoika, poika	Myrkyttäminen	Hollola	1904	Ei

Turun hovioikeudessa käsiteltiin aikavälillä 1894–1904 kymmentä tapausta, joissa tekijän mielentila nousi keskeiseksi kysymykseksi tuomiota ja rangaistusta pohdittaessa.

Edellä olevasta asetelmasta voidaan tehdä useita päätelmiä siitä, millaisia nuo rikokset pääpiirteiltään olivat.

Yleensä henkirikokset tapahtuivat maalaispitäjissä, sillä vain kaksi tekoa on sattunut isommissa kaupungeissa.⁶³ Edelleen yhdistävä tekijä näyttää olevan se, että henkirikokset tapahtuivat niin talollisten kuin muiden alempien yhteiskuntaluokkien sisällä, eli itselliset ja työmiehet sekä näiden puoliset ovat edustettuina tekijöinä ja uhreina. Yleensä uhri ja tekijä myös tulivat samasta yhteiskuntaluokasta, ja erityisen harvinaisia olivat rikokset, joissa alempisäätyinen tappoi ylempisäätyisen. Kokonaan puuttuvat sellaiset teot, joissa ylempisäätyinen olisi tappanut itseään alempisäätyisemmän henkilön.

Ajallisesti eteläisen Suomen rikokset jakaantuivat kymmenen vuoden aikavälille suhteellisen tasaisesti. Teonkuvauksen osalta voi huomata, että teot tehtiin lähimällä käteen osuneella esineellä tai mukana olleella teräaseella. Tämän vuoksi kirveet, puukalikat, puukanget ja puukot⁶⁴ (jopa rautapuntari) ovat tekovälineinä selkeästi käytetyimmät. Sen sijaan ampuma-aseella ja myrkyllä tehdyt hengenriistämiset ovat harvinaisempia. Myrkyt käyttö liittyi lähinnä naisten tekemiin rikoksiin, olipa kohteena sitten oma lapsi tai mies. Käsiaseiden saatavuus taas tutkittavalla ajalla ei ollut mitenkään yksioikoista, joka aiheuttaa niiden vähälukuisuuden tekovälineinä.

Lehdistössä Turun hovioikeuden tapauksia esiintyi vaihtelevasti. Pääsääntönä voi kuitenkin pitää sitä, ettei lapsiin kohdistuvista henkirikoksista kirjoitettu julkisesti⁶⁵. Muutoin tapaukset päättyivät sanomalehtiin melko varmasti. Artikkeleissa mielentilan pohdinnat myös nousivat hyvin nopeasti esille, etenkin jos tekijällä jo ennestään tiedettiin olleen mielenvikaisuuteen viittaavia piirteitä tai käytöstä.

Tekijän sosiaalinen asema ja tapaustunnus	Uhri/t, sosiaalinen asema ja suhde tekijään	Tekotapa	Tekopaikka, pitäjä tai kaupunki	Vuosi	Lehdistö
Itsellismies, T11	Talollisenleski, äiti	Leipälapiolla lyöminen	Alatornio	1895	Kyllä
Itsellismies, T12	Mäkitupalainen, isä	Kirveellä lyöminen	Vintala	1896	Kyllä
Irtolaismies, T13	Talollismies, isäntä	Kirveellä lyöminen	Lapua	1896	Kyllä
Torpparinpojanvaimo, T14	Torpparinleski, anoppi	Kaulan viiltäminen puukolla	Viitasaari	1897	Kyllä

⁶³ Alueellisesti Turun hovioikeudelle kuuluivat Uudenmaan, Hämeen sekä Turun ja Porin läänit.

⁶⁴ Puukot kulkivat tuohon aikaan ihmisten mukana, joten niiden iso osuus tekovälineinä on selitettävissä tämän perusteella.

⁶⁵ Autio 2002, 59.

Itsellisnainen, T15	Asianajaja, (mies)tuttava	Kirveellä lyöminen	Keuruu	1897	Kyllä
Itsellismies, T16	Itsellisenpoika, poika	Hukuttaminen	Teuva	1898	Kyllä
Teologianopiskelija nuorukainen, T17	Nahkuri, isä	Puukottaminen	Vaasa	1900	Kyllä
Itsellismies, T18	Talollisen-vaimo, emäntä	Ampuminen	Piippola	1901	Kyllä
Talollisenpoika, T19	Talollismies, isä	Puukottaminen	Ylistaro	1902	Kyllä
Itsellismies, T20	Vankinihti, vieras	Sorvin raudalla lyöminen	Laihia	1903	Kyllä
Talollismies, T21	Talollisen-vaimo, vaimo	Kirveellä lyöminen	Närpiö	1904	Ei
Työmies, T22	Talollismies, isä	Puukottaminen	Pedersöre	1904	Kyllä

Vaasan hovioikeudessa käsiteltiin tutkimallani ajalla 12:a henkirikosta, joissa mielen-tila nousi esille. Maantieteellisesti alue käsitti Vaasan ja Oulun läänit, joka tarkoittaa, että koko Oulun pohjoispuoli ja nykyisenä Lappina tunnettu alue kuului Vaasan hovioikeuspiiriin alaisuuteen. Vaasan lääni sen sijaan saattoi paikoitellen ulottua jopa nykyiseen keskiseen Suomeen, kuten edellä olevasta asetelmasta voi havaita.

Muun muassa Martti Lehden mukaan Vaasan seutu ja Pohjanmaa olivat 1880- ja 1890-luvulla pahimpia henkirikollisuusalueita.⁶⁶ Tämä puolestaan selittää sitä, miksi Vaasan hovioikeudessa on käsitelty likimain saman verran mielenvikaisten henkilöiden tekemiä henkirikoksia kuin Turun hovioikeudessa, jonka piiri käsitti maan tiheimmin asutut alueet ja useimmat kasvavista kaupungeista.

Talolliset, itselliset ja työläiset olivat myös Vaasan hovioikeuden tapauksissa useimmin edustettuina niin tekijöinä kuin uhreinakin, ja pääosin osapuolet tulivat samasta yhteiskuntaryhmästä. Poikkeuksia toki oli, muun muassa teologianopiskelijan tekemä isäntappo Vaasassa sekä asianajajan murhayritys, jonka tekijä oli itsellisnainen. Nämä olivat kuitenkin yksittäistapauksia muutoin yhtenäisestä linjasta.

Tekovälineet olivat pääasiassa helposti saatavilla olevia teräaseita; kirveet ja puukot kahdeksassa tapauksessa 12:sta. Vaasan aineiston ainoa lapsen kohdistunut murha on tehty hukuttamalla. Myös leipälapiota ja sorvinrautaa on käytetty kahdessa tapauksessa, mikä edelleen kertoo siitä, että helposti käden ulottuvilla olevat esineet päätyivät tekovälineiksi. Lisäksi tämä kertoo siitä, että teot tehtiin sen kummemmin miettimättä, yhtäkkiä ja pikaistuksissa.

⁶⁶ Lehti 2001, 271–127.

Ajallisesti rikokset jakaantuivat melko tasaisesti koko tutkimuksen ajalle vuosien 1899 ja 1894 ollen ainoita, joille ei sattunut yhtään tapausta. Lehdistössä tapaukset ovat saaneet näkyvyyttä varsin kattavasti, sillä vain talollismiehen tekemä vaimonmurha (T21) ei ole yltänyt lehdistön uutisoinnin tasolle asti. Syytä tähän on vaikea arvailla, sillä muutoin kyseisen tyyppiset teot on kyllä uutisoitu lehdistössä.

Tekijän sosiaalinen asema ja taustatunnus	Uhri/t, sosiaalinen asema ja suhde tekijään	Tekotapa	Tekopaikka, pitäjä tai kaupunki	Vuosi	Lehdistö
Farmaseutin-vaimo, T23	Poikalapsi, poika	Tukehduttaminen	Sakkola	1894	Ei
Työmies, T24	Työmies, tuttava	Puukottaminen	Mikkeli	1894	Kyllä
Suutarinpoika, T25	Suutarinleski, äiti	Rautakangella lyöminen	Heinola	1894	Kyllä
Värjäinkisälli, T26	Naimaton nainen, kihlattu	(Putkella/tangolla lyöminen)	Kuopio	1894	Kyllä
Talollisenpoika, T27	Talollisenpoika ja talollisenvaimo, sukulaisia	Kirveellä lyöminen	Kurkijoki	1897	Kyllä
Vaivaishoitolainen, T28	Vaivaishoitolainen, tuttava	Kirveellä lyöminen	Kymi	1898	Kyllä
Insinööri, T29	Työmiehenleski, äiti	(Pöytäveitsellä kaulan katkaiseminen)	Leppävirta	1899	Kyllä
Räätälintytär, T30	Räätälisties, isä	Kivellä lyöminen	Suonenjoki	1899	Kyllä
Talollisenpoika, T31	Talollismies, isä	Kangella lyöminen	Luumäki	1900	Kyllä
Itsellismies, T32	Ratavartijanpoika, isännän poika	Lantakoukulla lyöminen	Hiitola	1901	Kyllä
Talollisenpoika, T33	Talollisenpoika, veli	Puukottaminen	Mäntyharju	1902	Ei
Lampuotimies, T34	Loismies, alustalainen	Halolla lyöminen	Pyhäjärvi	1903	Ei
Talollisenvaimo, T35	Talollisenpoika, poika	Hukuttaminen	Muola	1903	Ei

Viipurin hovioikeuden aineiston suhteen jo ensimmäisessä asetelmassa näkyy se, että käytössäni on olleet vain hovioikeuden päätöstaltiot, jotka ovat olleet hyvin suppeat. Niissä annettiin vain oikeuden kannalta välttämättömät tiedot. Näin ollen kaikkiin tapauksiin ei ole kirjattu tarkempaa murhan tai tapon tekotapaa. Näissä kohdin olen tarkistanut tiedon sanomalehdistä, mutta tällöin asiaan viittaa sulkeet, joiden sisässä

tekotapa on. Tämä siksikin, ettei lehdistö ole virallinen lähdeaineisto, vaan sen tietojen paikkansapitävyys saattaa vaihdella.

Alueellisesti Viipurin hovioikeuspiiri käsitti tuon ajan Suomesta Mikkelin, Kuopion ja Viipurin läänit eli itäisen osan maasta. Viipurin seutu oli tuohon aikaan henkirikoksien esiintymisiltään korkealukuista aluetta⁶⁷, joskaan se ei suoranaisesti näy oman tutkimuksen aluejakaumassa, sillä suurin osa tapauksista sattui jo tuolloin nykyisten Suomen rajojen sisäpuolella.

Tapauksissa T23 ja T35 oli kyse omaan lapseen kohdistuneesta henkirikoksesta, joista yhdestäkään ei uutisoitu lehdistössä. Näin ollen voisi ajatella, että lehdistöllä oli jo tuolloin jonkinlainen kynnys sillä, mistä he halusivat uutisoida.⁶⁸ Toinen selittävä tekijä tälle voi olla myös se, että varsinaisia lapsenmurhia (ruots. *barnamord*) sattui varsin usein ja niistä lehdistö ei uutisoinut. Muutoin linjaus tapauksissa on hyvin yhtenevä Turun ja Vaasan kanssa; talolliset ja työläiset nousevat esille niin tekijöinä kuin uhreinakin. Poikkeuksia on kuitenkin edelleen, sillä tekijöinä oli myös insinööri sekä farmaseutin vaimo, joista ensin mainittu tappoi äitinsä ja jälkimmäinen lapsensa.

Tekovälineet edustivat yhäkin nopeasti käsiin saatavia esineitä; lantakoukku, kirves, puukko, halko ja kivi. Lasten kohdalla niin sanottu välineetön tappaminen on ollut pääsääntöinen tekotapa, sillä molemmat lapsiin kohdistuneet henkirikokset on tehty hukuttamalla.

Kaikkien tapausten yhteenvedona voin todeta, että kolmen hovioikeuden muodostamat linjaukset ovat varsin selkeät ja yhtenäiset: tapaukset sattuivat pääosin alemmissa yhteiskuntaluokissa paria poikkeusta lukuun ottamatta. Tekovälineet taas olivat sellaisia, jotka oli helposti käden ulottuvilla tilanteen tullen. Murhista ja surmista kirjoiteltiin kyllä lehdistössä, poikkeuksena lasten tapot ja murhat, joista lehdistö vaikenä. Lisäksi omien lasten tappaminen on tapahtunut lähes poikkeuksetta hukuttamalla. Aineistoni henkirikos myös yleisimmin sattui maaseutupaikajässä ja ajallisesti teot jakaantuivat suhteellisen tasaisesti jokaisen hovioikeuden piirissä.

2.2 Tapausten oikeudelliset tiedot

Tämän alaluvun asetelmat käsittävät tutkimieni tapausten oikeudelliset tiedot, jotka ovat työni kannalta olennaisimpia. Asetelmista käy ilmi, kuka on ollut tapauksessa syytettynä, mikä on ollut syytenimike ja mistä hänet on tuomittu. Lisäksi olen erotellut alioikeuden ja hovioikeuden tuomiot, jotta niistä mahdollisesti tapahtuneet muutokset tulisivat selkeästi esille. Mielentilalausannon kohtaan olen merkinnyt, onko kyseinen arvio annettu vaiko ei sekä lausujan nimen, mikäli se on tiedossa

⁶⁷ Lehti 2001, 274, 277, 279–281.

⁶⁸ Autio 2002, 59.

Syytenimike on johdannossa mainitsemani rajaukseni mukaan joko surma, tappo tai murha tai näiden yritys. En ole jakanut tappoja tahallisiin tai tahattomiin, eikä esimerkiksi Viipurin aineistossa tätä eroa ole tehty useassakaan tapauksessa. Verkon mukaan tahattomastikin tehty tappo on vaikea erottaa murhasta puhumattakaan tahallisesta taposta, sillä tekoon liittyy yleensä raakaa ja tahallisesti tehtyä väkivaltaa.⁶⁹ Koska syyte- ja tuomionimikkeiden ja niiden erojen merkitysten pohdinta ei kuulu tutkimukseeni, käytän edellä mainittuja nimikkeitä tapausten jaottelussa.

Tuomionimike-sarakkeeseen olen merkinnyt sen, mikä teosta on jäänyt viimeiseksi tuomioksi; sen, minkä mukaan rangaistukset on annettu ja mihin ne ovat perustuneet. Edelleen mukana näissä nimikkeissä ovat edellisessä kappaleessa mainitsemani surma, tappo ja murha tai näiden yritykset. Useissa kohdin on kuitenkin mainittu ”vapautettu edesvastuusta”, joka tarkoittaa, että tekijä on katsottu joko täyttäneen ymmärrystä tai ymmärrystä vailla olevaksi eikä oikeus ole näin ollen voinut asettaa tekijää teostaan vastuuseen. Yleisimmin tämä tarkoitti sitä, ettei henkilö olisi hyötynyt kuritushuonerangaistuksesta vaan hoitolaitos tai kokonaan tuomitsematta jättäminen palvelivat paremmin tarkoitusta.⁷⁰

Tuomioiden kohdalle olen kirjannut tiedot molemmista oikeusasteista, kuitenkin niin, että mikäli tapaus on kiertänyt kyseiset oikeusasteet useampaan kertaan, vain viimeisin, voimaanjäävä tuomio on huomioitu. Senaatin⁷¹ kohtaa en nähnyt tarpeelliseksi ottaa asetelmissa esille, sillä vain kaksi tapausta eteni sinne asti ja niihinkään senaatti ei tehnyt muutosta vaan hovioikeuden antama päätös jäi voimaan. Maininta ”jätetty tuomitsematta” liittyy siihen, että tekijä on vapautettu edesvastuusta eikä häntä näin ollen ole voitu tuomita rangaistukseen. Tämä saattoi tarkoittaa kahta asiaa; joko sitä, että tekijä jäi kokonaan ilman rangaistusta⁷² tai että hänet jätettiin läänin kuvernöörin vastuulle, ja tämä puolestaan huolehti siitä, että tekijä päätyi sellaiseen paikkaan, jossa ei olisi muille ihmisille vaaraksi.⁷³

Mielentilalausunto-sarake sisältää tiedon siitä, onko tekijää arvioitu psykiatrisesti alaan perehtyneen lääkärin toimesta. Koska Turusta ja Vaasasta kerätty aineisto pitää sisällään alioikeuden asiakirjat, on niistä saatujen tapausten tiedot enimmäkseen kattavia aina lausuntoja ja lausujan nimeä sekä toimipaikkaa/asemaa myöten. Joissain tapauksissa lausuntoja saatettiin antaa useampia, jos tapausta käsiteltiin

⁶⁹ Verkko 1931, 7–11.

⁷⁰ Tähän otti kantaa muun muassa Allan Serlachius *Rikosoikeuden oppikirjassa*, jossa hän totesi, ettei vankila tai kuritushuone ole mielenvikaiseksi todetuille henkilöille oikea paikka useastakaan syyistä. Serlachius 1909, 118–119.

⁷¹ Senaatin oikeusosasto toimi tuona aikana korkeimpana oikeusasteena, johon valitukset hovioikeuksien päätöksistä osoitettiin.

⁷² Tämä päti yleensä naisiin ja liittyy ymmärrykseni mukaan siihen, että naiset olivat vielä tuolloin miehen vallan ja katsannon alla, joten oikeus saattoi ajatella, että kotiin passitettua, mielenvikasta naista vahtisi mies ja muut häntä vanhemmat suvun mieshenkilöt. Katso lisää esim. Riving 2008.

⁷³ Sairasmielisten laitokseen passitettiin pääasiassa vaarallisina pidetyt miehet, jotka olisivat muutoin voineet olla muulle yhteisölle vaarallisia.

oikeudessa kauemman aikaa tai jos heti vangitsemisen jälkeen tuli tarve tekijän mielentilan selvittämiseen. En ole kuitenkaan aina maininnut kaikkien lääkäreiden nimiä asetelmiin, sillä osa heistä on lausunnoissaan esittänyt vain tarpeen alaan perehtyneen lääkärin arvioinnille varman tuloksen saamiseksi. Viipurin aineistot taas ovat tältä osin huomattavasti vajaammat, joka tarkoittaa sitä, etten ole pystynyt varmistamaan, onko syytetyistä annettu lausunto ja vielä harvemmin, kuka sen on mahdollisesti antanut.

Tekijä/tapaus	Syytenimike	Tuomionimike	Alioikeuden tuomio	Hovioikeuden tuomio	Mielentila-lausunto ja lausuja
T1	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, von Essen
T2	Murha	Murha	8 vuotta	Ei muutosta	Annettu, Juslin, Heikel, Saelan
T3	Murha	Tappo	8 vuotta	Ei muutosta	Annettu, von Essen
T4	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, Bartram
T5	Tapon yritys	Tapon yritys	4 vuotta	4 vuotta	Ei annettu
T6	Murha, murhayritys	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, Björkman
T7	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Hougberg
T8	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, von Essen
T9	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Heikel
T10	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Vapautettu alioikeuden tuomiosta	Annettu, Hougberg

Turun hovioikeuden tapauksista seitsemässä tekijä vapautettiin kokonaan edesvastuusta. Tällöin heidät on todettu ymmärrystään vailla olevaksi. Kolme päätyi sairausmielisten laitokseen yhteiskunnalle vaarallisena henkilönä. Neljä sen sijaan jätettiin

tuomitsematta minkäänlaiseen vapausrangaistukseen. Näissä kohdin on oletettavaa, ettei heitä nähty vaarallisina muille ihmisille.

Psyykkisesti arvioituja tekijöitä tuomittiin myös vankeusrangaistuksiin, neljässä tapauksessa tuomiot vaihtelivat neljästä kahdeksaan vuoteen. Näissä tapauksissa mielentilan arvioinnissa ei todettu suoraan, että tekijä olisi ollut ymmärrystään vailla vaan heidän ymmärryksensä saattoi olla alentunut, mutta heillä oli kyky käsittää tekonsa seuraukset teon hetkellä. Näin ollen heidän katsottiin olevan vastuussa tekemästään rikoksesta.

Syytenimikkeellä ei näytä olleen vaikutusta siihen, onko tekijä vapautettu edes vastuusta tai onko hän päätenyt laitokseen vai jäänyt kokonaan tuomitsematta. Oletan, että kun tekijä määrättiin mielentilatutkimukseen, oli hänen asemansa oikeusprosessin jatkon kannalta riippuvainen tuosta lausunnosta.

Tekijä/tapaus	Syytenimike	Tuomionimike	Alioikeuden tuomio	Hovioikeuden tuomio	Mielentilalausunto ja lausuja
T11	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Nykopp ja Moberg
T12	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, -
T13	Tappo	Tappo	10 vuotta plus pakkohoito	8 vuotta plus pakkohoito	Annettu, Soini
T14	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Jätetty tuomitsematta	Ei muutosta	Annettu, Fontell
T15	Tapon yritys	Tapon yritys	5 vuotta	4 vuotta	Annettu, Fontell
T16	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Fontell
T17	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Tavaststjerna
T18	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Nykopp ja Prunsi

T19	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Boucht
T20	Murhayritys	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Edgren
T21	Tappo	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Boucht
T22	Murha	Vapautettu edesvastuusta	Sairasmielisten laitokseen	Ei muutosta	Annettu, Boucht ja Borg

Edellä olevasta asetelmasta käy ilmi Vaasan hovioikeudessa käsitellyt mielvikaisten henkilöiden henkirikokset oikeudellisesta näkökulmasta kirjattuna. Tapausten kirjo ei ole suuren suuri, sillä pääosa teoista on ollut syytenimikkeeltään tappoja, jotka ovat tuohon aikaan olleet suurin syytenimikeryhmä henkirikosten keskuudessa.⁷⁴

Edelleen asetelma kertoo, että Vaasassa aineisto on sisältänyt myös alioikeuden aineistot, sillä olen saanut mielentilalausuntojen tiedot varsin kattavasti selville. Niin lausunnot kuin lausujien nimetkin on selvillä, joka tekee mahdolliseksi kartoittaa sitä, kuinka paljon tai missä määrin tietyt henkilöt antoivat lausuntoja. Pääsääntöisesti tapaukset etenivät niin, että mikäli asiansa osaava lääkäri lausui syytetyn olleen ymmärrystä vailla, niin tämä kyllä katsottiin syypääksi tekoon, josta häntä syytettiin, mutta vapautettiin edesvastuusta. Jatkon kannalta oli olennaista se, katsottiinko henkilö ympäristölleen vaaralliseksi. Mikäli näin oli, jätettiin hänen huolehtimisensa asianmukaiseen laitokseen läänin kuvernöörin vastuulle. Täyttä ymmärrystä vaille olevien kohdalla vankeustuomio oli varteenotettava vaihtoehto, eikä heitä ohjattu läheskään aina hoitolaitokseen. Tällöin yleensä jäi selkeä epäily siitä, kuinka syvä vaikutus ymmärtämättömyydellä teossa todellisuudessa oli.

Vaasassa käsitellyistä tapauksista suurin osa päättyi siihen, että tekijä tuomittiin laitoshoitoon ympäristölleen vaarallisena henkilönä. Hovioikeuskaan ei näitä tuomioita muuttanut, vaan asettui samalle linjalle alioikeuden kanssa. Kaikki laitokseen määrätty olivat miehiä, yksi nainen ja yksi mies jätettiin kokonaan rangaistukseen tuomitsematta. Vankeustuomioiden kohdalla Vaasan hovioikeus lyhensi molempien tuomittujen rangaistusaikaa, mikä tarkoittaa sitä, että se harkitsi uudelleen asiaan liittyviä mahdollisia lieventäviä tekijöitä.

⁷⁴ Verkko 1931, 146, 150.

Tekijä/ta- paus	Syytenimike	Tuomioni- mike	Alioikeuden tuomio	Hovioikeu- den tuomio	Mielentila- lausunto ja lausuja
T23	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Jätetty tuo- mitsematta	Ei muutosta	Ei tietoa
T24	Tappo	Tappo	3 vuotta	Ei muutosta	Ei tietoa
T25	Murha	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Annettu, -
T26	Tappo	Tappo	9 vuotta	7 vuotta	Annettu, -
T27	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Jätetty tuo- mitsematta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei tietoa
T28	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Ei tietoa
T29	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Ei tietoa
T30	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Jätetty tuo- mitsematta	Ei tietoa
T31	Murha	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Ei tietoa
T32	Tappo	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Annettu, von Fieandt
T33	Murha	Murha	8 vuotta	Ei muutosta	Annettu, Hillbom
T34	Murha	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Ei muutosta	Ei tietoa
T35	Murha	Vapautettu edesvas- tuusta	Sairasmielis- ten laitok- seen	Jätetty tuo- mitsematta	Ei tietoa

Edellä oleva asetelma näyttää Viipurissa käsiteltyjen tapausten oikeudelliset tiedot. Edelleen on selvää, että tiedoista puuttuu olennaisia asioita, sillä alioikeuden asiakirjojen puuttuminen merkitsee sitä, ettei lähteistä käy selville edes sitä, onko syytetylle tehty mielentila-arvio vai perustuuko tieto heikko- tai vähämielisyydestä tai

mielisairaudesta esimerkiksi kotiseudun asuinyhteisön tai suvun mielipiteeseen asiasta⁷⁵. Vain kahdessa tapauksessa tieto kerrottiin lausujaa myöten, mutta lausuntojen sisällöt eivät edelleenkään kuulu aineistoon.

Niin Viipurissa kuin Vaasassakin näyttäisi olleen, että edesvastuusta vapautetut tekijät jätettiin läänin kuvernöörin vastuulle, mikä siis myös Viipurin hovioikeuden kohdalla käytännössä tarkoitti tekijän joutumista julkiseen mielisairaalaan määrittämättömäksi ajaksi. Vain kolmessa tapauksessa tekijälle määrättiin kuritushuonerangaistus, mikä yleensä kertoo siitä, ettei tekijän mielentila ollut selkeästi psyykkisesti häiriintynyt.

Viipurin hovioikeus toimi hyvin samalla tavoin, kuin muut hovioikeudet, sillä aineiston kolme naistekijää jätettiin hovioikeuden toimesta tuomitsematta minkäänlaiseen rangaistukseen. Sen sijaan miehet joutuivat pääasiallisesti sairasmielisten laitokseen, jollei muuta rangaistusta määrätty. Tämä lienee edelleen liittynyt siihen, että vaimon suhde oli alisteinen mieheen nähden, jolloin suvun miehet olivat vastuussa mielenviasta kärsivästä naisesta.⁷⁶

Kaikkiaan oikeudelliset tiedot maalaavat suhteellisen yhtenäistä kuvaa mielentila-arvioitujen tekijöiden tuomitsemisesta ja rankaisemisesta. Mikäli mielenhäiriötä ei todettu ja asia jäi vähänkään tulkinnalliseksi, tuomitsivat molemmat oikeusasteet syytetyn vankeusrangaistukseen. Jos tekijä taas tiedettiin selvästi heikkomieliseksi tai diagnosoitiin arviointijaksolla mielenvikaiseksi, hänet yleensä vapautettiin oikeuden toimesta kuritushuonerangaistuksesta. Erityisesti naisten kohdalla pätee se, että heitä määrättiin harvoin edes laitoshoitoon; he saivat tavallisesti palata kotiseudulle raskeankin rikoksen jälkeen. Sen sijaan miehet päätyivät lähes poikkeuksetta sairasmielisten laitokseen, koska heidän arvioitiin muodostavan uhkan yhteiskunnalle, mikäli pääsisivät vapaalle jalalle. Poikkeuksiakin toki oli, eikä kaikki tapaukset edenneet kaavamaisesti. Asia lienee tulkittavissa niin, että naisten rikokset oli hyvin usein suunnattu omaa lasta kohtaan, josta syystä heidän ei ole nähty uhkaavan muiden henkeä. Miesten rikokset taas suunnattiin perheen vanhempia henkilöitä kohtaan tai tuttavapiiriin kuuluneihin ihmisiin, jolloin uhka kohdistui laajemmalle kuin naisten tapauksissa.

Seuraavassa luvussa perehdytään tekoihin ja teonpiirteisiin; siihen, miten tilanteet ovat edenneet, rikokset on tehty ja kuinka tekijä on jäänyt niistä kiinni.

⁷⁵ Vilkuna 2010, 76–80; Riving 2008, 121–128.

⁷⁶ Riving 2008, 126.

3 TEKO JA ENSIREAKTIO

Tässä luvussa kerrotaan itse rikoksista: miten ne on tehty; millaisia teonpiirteitä niistä nousee esiin; onko jo teon ilmi tullessa kiinnitetty tekijän mielentilaan huomiota siinä määrin, että hänen oletettu olevan mieleltään häiriintynyt. Luvun kontekstina on se ympäristö, jossa teko on tehty. Tiedonlähteinä ovat puolestaan ihmiset, jotka todistivat tapahtumia ja jotka kertoivat tapahtuneesta tai liittyivät niihin jollain tavalla. Myös lehtien tiedot olivat peräisin näiltä samoilta ihmisiltä, joilta myös viranomaiset kuuli-
vat tiedot ja ensireaktiot tapahtumiin. Aineistona ovat olleet alioikeuden asiakirjojen poliisikuulusteluiden ensimmäiset sivut, joissa tekoa kuvailtiin niin viranomaisten kuin todistajienkin taholta.

Jaan teot neljään eri luokkaan. Ensimmäisen muodostavat jo ennestään mieleltään sairaaksi tiedettyjen tai todettujen tapaukset, joissa mielenvikaisuus oli selvillä hyvin varhaisessa vaiheessa tutkintaa. Toinen kategoria on äkillisessä mielenhäiriössä tehdyt teot, joissa korostui teon yllätyksellisyys ja ennalta-arvaamattomuus. Kolmannen ryhmään kuuluvat rikokset, joissa teon piirteet tai alkututkinnan aikana esille nousseet asiat herättivät epäilyksen tekijän mielentilasta. Neljäs luokka puolestaan koostuu teoista, joiden tekijät todettiin mieleltään terveeksi, mutta he kävivät läpi prosessin, jossa heitä tarkkailtiin ja tehtiin mielentila-arvio.

Aineistoni suppea määrä ei anna mahdollisuutta suurille yleistyksille, mutta joi-
tain piirteitä kategorioittain voi löytää. Ennestään mielenvikaisiksi todettujen teoissa esille nousi erityisesti se, että tekijän mielentilan tiedettiin jo hyvin varhaisessa vaiheessa olevan epänormaali. Yhtäältä osaa tekijöistä pidettiin vaarattomina heikkomielisinä, joiden luotettiin voivan elää muiden kanssa samoissa tiloissa. Toisaalta jotkut tekijät olivat osoittaneet selkeitä mielenvikaisuuden merkkejä, joilla oli tapana paheta pikkuhiljaa tekoa kohti. Selittävä tekijä oli kuitenkin aina syytetyn mielentila, joka ei ollut normaali, olipa osa teoistakin hyvin raakoja, jota puolestaan saatettiin selittää mielenvikaisuudella.

Hetkellisessä mielenhäiriössä tehtyihin tekoihin liittyi puolestaan yllättävä hulluuden puuska tai suuri mielenliikutus, joka ei antanut ennako-oireita ja johon ei millään tavalla osattu puuttua. Teot eivät myöskään yleensä olleet suunniteltuja, koska mielenhäiriö ja sen vaikutus oli äkillinen. Naisten osuus hetkellisessä mielenhäiriössä tehdyissä teoissa oli ilmeinen; liki puolet oli naisia, kun muissa kategorioissa naisia oli kokonaismäärään suhteutettuna vain yksittäisiä.

Kategoria, jossa teonpiirteet herättivät epäilyksen tekijän mielenvikaisuudesta, oli tulkinnallisesti vaikein. Teot tai tekijöiden käytös eivät noudattaneet mitään selkeää kaavaa eikä tekijän mielentila noussut tietyssä vaiheessa esille. Yhdistävänä tekijänä oli se, että mielentilalausuntojen antajat ja asiaan perehtyneet viranomaiset nostivat jonkin seikan tai tekijän lausunnon syyksi sille, että syytetyn mielentilaa alettiin epäillä. Tämä saattoi olla motiivi, jokin teon yksityiskohta jne.

Terveeksi arvioitujen tekijöiden kohdalla esille nousi se, että usein syytetty itse kertoi olevansa ymmärrystä vailla tai sellaisessa tilassa, ettei voinut arvioida tekonsa seurauksia. Kuitenkin asiaan perehtyneet arvioijat ovat antaneet yksiselitteiset lausunnot kyseisistä tekijöistä eivätkä ne jätä tulkinnan varaa. Ryhmän kaikki syytetty todettiin syyntakeisiksi. Teot sinänsä eivät olleet julmimmasta päästä, jos verrokkina pidetään koko aineistoa.

3.1 Mielenvikaiseksi tiedettyjen tai todettujen teot

Ensimmäinen ryhmä on suurin 21 tapauksen määrällä. Ryhmän teot vaihtelevat syytenimikkeiltään oman lapsen murhasta tappoihin. Yhtenäistä kaikille teoille on kuitenkin se, että niissä tekijällä on joko yhteisön keskuudessa tai terveydellisen historian perusteella jo mielenvikaisen tai heikkomielisen henkilön maine tai diagnoosi⁷⁷. Osa oli hoidettu sairashuoneiden mielenvikaisten osastoilla, osa taas oli ollut kotihoidossa, koska heidän katsottiin siellä pärjäävän eikä ainakaan mahdollisen kotiuttamisen hetkellä ole ajateltu aiheuttavan vaaraa muille asuinyhteisön ihmisille.⁷⁸

Ennestään mielenvikaisten teoissa esille nousee se, että heidän käytöksensä oli ollut jo pidemmän aikaa⁷⁹ ennen tekoa selvästi poikkeavaa. Näitä piirteitä oli voineet

⁷⁷ Kaikista henkilöistä ei ole saatavilla tarkkaa tietoa, mihin mielenvikaisuus perustui; oliko kyseessä yhteisön keskuudessa tehty arvio vaiko asiaan perehtyneen lääkärin lausunto. Oikeuden aineistosta ja sanomalehdistä voi kuitenkin päätellä sen, että he ovat olleet mieleltään jollain tapaa sairaita, koska yhteisössä oli tieto tekijän mielenvikaisuudesta ja todistajat kertoivat heti alkuun, että tekijä oli tiedetty mielenvikaiseksi. Joskus myös paikallisilla viranomaisilla oli tieto tekijän poikkeavuudesta.

⁷⁸ Lisäksi syynä kotihoitoon oli jo tuolloin hoitopaikkojen puute, sillä läheskään kaikki hoitoa tarvitsevat tai sen piiriin kuuluvat eivät päässeet sairaaloiden mielenvikaisten osastoille tai mielisairaaloihin. Katso lisää esim. Sarvilinna 1938; Vuorio 2010.

⁷⁹ Pääasiallisesti oireet ja piirteet ovat alkaneet kuukausia ja vuosia ennen tekoa, jotkut, kuten heikkomieliset, ovat puolestaan olleet koko ikänsä sairaita.

olla ahdistuneisuus, alakuloisuus, hiljaisuus ja puhumattomuus, vaeltelu metsissä, eristäytyminen muista ihmisistä, itsemurhalla uhkailu ja väkivaltaisuus muita kohtaan⁸⁰. Teuvalla vuoden 1898 syksyllä viisivuotiaan poikansa kaivoon hukuttanut itsellismies (T16) oli jo kesällä käyttäytynyt omituisesti. Hän oli kierrellyt paikkakunnan metsissä päivätoikulla kantaen mukanaan isoja veitsiä, uhkaillut tappavansa itsensä ja ollut kovin raskasmielinen ja hiljainen, mitkä seikat koko muu perhe oli pannut merkille. Lasten syyttäessä isää teosta, oli tämä uhannut tappaa muutkin lapsensa. Hetken perästä oli mies sanonut, ettei toivonut kenenkään joutuvan sellaiseen mielen-tilaan, jossa hän tekonsa teki. Myöhemmin oikeusprosessin aikana antoi Vaasan lääninvankilan lääkäri Henrik Fontell⁸¹ tekijästä lausunnon, jonka mukaan syytetty kärsi raskasmielisyydestä (ruots. *tungsinne*). Fontell määritteli taudiksi *melancholian*.⁸²

Lehdistö tarrasi isän tekemään oman lapsen murhaan kiinni ja kirjoitti siitä. Pohjanmaan rannikolla ilmestyneet lehdet *Louhi*, *Suupohjan Kaiku* ja *Pohjalainen* kirjoittivat teosta otsikolla ”Isä tappanut lapsensa”, joten uutisointi jäi suhteellisen paikalliseksi, mutta teko kuitenkin päätyi sanomalehtiin. Lehdissä kirjoitettiin isän olleen jo pidempään heikkomielinen ja teonkin arveltiin tapahtuneen ”hulluuden puuskassa”.⁸³ Tämä on kiinnostava huomio, sillä äitien lapsiinsa kohdistamista henkirikoksista ei sanomalehdistössä suuremmin uutisoitu. On toki selvää, että niin sanotut lapsenmurhat eli *barnamord*-nimikkeellä tehdyt teot olivat hyvin yleisiä eikä lehdistö näistä uutisoinut, mutta myöskään hiukan vanhempia lapsia tappaneet äidit eivät pääsääntöisesti päätyneet lehtien sivuille.⁸⁴

Aina oireet eivät kuitenkaan olleet niin selviä tai vaarallisia, että ne olisivat aiheuttaneet perheen jäsenissä tai asuinyhteisössä selkeää huolta. Heikkomielisiä yksilöitä siedettiin verrattain hyvin, mikäli he eivät ole aiheuttaneet muille ihmisille selkeää uhkaa tai vaaraa tai saattaneet omaa yhteisöään Jumalan vihan alle.⁸⁵ Näin oli asian laita myös erään irtolaismiehen (T13) kohdalla Lapualla. Hän oli tiedetty ”heikkomieliseksi”, joka kierteli talosta taloon tehden vähäisiä töitä henkensä pitimiksi ja asuinsijan saamiseksi. Kuitenkin marraskuussa 1896 hän tappoi erään talon isännän lyöden tätä useasti kirveellä päähän. Vaasan lääninsairaalan lääkäri Juho Soini⁸⁶ arvioi tekijän täyttä ymmärrystä vailla olevaksi.⁸⁷ Sanomalehti *Pohjalainen* muiden muassa uutisoi teosta muutamaa päivää myöhemmin ja muistutti jutun lopussa, ettei

⁸⁰ Tautien piirteistä lisää mm. Nikula 1918, Hirvonen 2014, Kaila 1939.

⁸¹ Kotivuori 2005, 20273; Gratschoff 1900, 52.

⁸² Kansallisarkisto, Vaasan toimipiste (VKA), VHOA, Alistusaktit, Ece: 617, v. 1899, nro 16. *Melancholiasta* katso esim. Pietikäinen 2020, s. 51–53; Hirvonen 2014, 151–154.

⁸³ *Louhi*, 21.9.1898, ”Isä tappanut lapsensa”, 3; *Suupohjan Kaiku*, 14.9.1898, ”Iä tappanut lapsensa”, 3; *Pohjalainen*, 17.9.1898, ”Isä tappanut lapsensa”, 3.

⁸⁴ Lehti 2001, 244–247; Ervasti1995, 72–77; Verkko 1931, 141.

⁸⁵ Poikkeuksen heikkomielisten ja mielenvikaisten sietämiseen tekivät muutamat piirteet, mm. seksuaalinen poikkeavuus, sodomia, väkivaltaisuus sekä pelko Jumalan vihan päätyemisestä yhteisön ylle. Viikuna 2010, 88–91; Viikuna 1996, 230–233; Matikainen 2006, 41.

⁸⁶ Kotivuori 2005, 20610; Gratschoff 1900, 173–174; Bergholm 1917, 327.

⁸⁷ VKA, VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, Di: 218, v. 1897, nro 38.

heikkomielisiä sovi jättää vahtimatta, sillä seuraukset saattavat olla vakavat.⁸⁸ Muistutus lienee tarkoitettu yleiseksi neuvoksi kaikille olla luottamatta liikaa henkilöön, joka oli mieleltään sairas.

Vaikka pääosa tämän kategorian teoista on miesten tekemiä, niin joukkoon kuuluu myös naisten tekemiä henkirikoksia. Kahdessa tapauksessa kyse oli oman lapsen murhasta, yhdessä anopinmurhasta ja viimeisessä puolestaan isäntaposta. Näin ollen kaikki naisten tekemät henkirikokset olivat tyypillisiä tuolle ajalle. Esimerkiksi Martti Lehti toteaa, että paitsi lapsenmurhat (ruots. *barnamord*), myös oman lapsen murhat ja tapot sekä puolisoon tai vanhempiin liittyneet henkirikokset olivat tyypillisiä naisten henkirikoksia.⁸⁹ Vanhempiin kohdistuneet henkirikokset katsottiin yleisestikin poikkeuksellisen raskaiksi ja vanhempiin rinnastettiin myös appivanhemmat (tai isovanhemmat).⁹⁰ Yksi tällainen tapaus sattui vuonna 1897 Viitasaarella, kun torpparinvaimo (T14) tappoi anoppinsa tätä ensin kivellä lyöden ja sen jälkeen veitsellä kurkun auki leikaten. Tekijä oli jo edellisenä iltana jahdannut miehensä veljeä pitkin pihaa veitsen kanssa tappaakseen tämän ja näin osoittanut selviä mielenhäiriön merkkejä. Saunalle, jossa anopinmurha tapahtui, oli syytetty mennyt omien sanojensa mukaan vahtimaan, josko joku sinne tulisi ja hän ”saisi edes yhden ihmisen tapettua”. Vaikka teko oli julma, ei pidätetty tuntenut mitään katumusta, olipa omien sanojensa mukaan valmis jopa uusimaan tekonsa. Oikeusprosessin aikana Fontell arvioi syytettyä ja totesi tämän olleen ymmärrystä vailla ja sairastavan *melancholiaa*.⁹¹

3.2 Hetkellisessä mielenhäiriössä tehdyt teot

Kahdeksan tapausta 35:sta sijoitin kategoriaan, jossa tekijä ei osoittanut selkeitä mielenvikaisuuteen viittavia merkkejä ennen tekoaan. Pääsääntönä olen pitänyt sitä, että tekoa edeltävän muutaman vuorokauden aikana ilmaantuneet oireet tai vaivat eivät olleet pitkäaikaisia tai sellaisia, että ne olisi kyetty havaitsemaan yhteisön toimesta puhumattakaan lääkärille asti ennättämisestä. Näin ollen itse teko tuli yleensä selkeästi yllättäen ja myös selitykset teon syistä olivat hetkelliseen mielenhäiriöön viittavia. Mielenkiintoista tämän kategorian tapauksissa on se, että peräti kolme naista kuuluu äkillisessä mielenhäiriössä tekonsa suorittaneisiin henkilöihin.

31-vuotias torpparinvaimo (T1) Pöytyältä syyllistyi vuonna 1894 tekoon, jonka ainoa selitys oli hetkellinen mielenhäiriö. Hän tappoi muutaman kuukauden ikäisen tyttärensä lyöden tätä kirveellä kaksi kertaa kaulaan. Lapsi kuoli välittömästi ja teon

⁸⁸ Pohjalainen, 14.11.1896, ”Miestappo Lapualla”, s. 2.

⁸⁹ Lehti 2001, 241, 244–247.

⁹⁰ Matikainen 2006, 39; Toivo 2018, 196, 201, 207.

⁹¹ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 614, v. 1898, nro 21.

tajuttuaan äiti meni itse makaamaan kuolleen lapsensa viereen ja pyysi miestänsä tekemään saman hänelle. Syytetty selitti rikostaan sillä, että oli saanut edellisenä yönä käskyn tehdä kyseisen teon lapselleen. Syytetyn arvioija, Turun lääninvankilan lääkäri Georg von Essen⁹² kirjoitti mielentilalausuntoon tämän olevan uneton ja ruokahaluton, vaeltelevan ympäri selliään ja tahtovan vielä kerran nähdä lapsensa. Selkeää diagnoosia von Essen ei kuitenkaan kyennyt antamaan torpparinvaimolle, mutta totesi tämän olleen teon aikaan ymmärrystä vailla.⁹³

Vaikka alkoholin vaikutus syyntakeisuuteen ja henkilön ymmärrykseen on rikoslaissa nähty olevan perusteena lähes olematon⁹⁴, niin aineistostani löytyy tapaus, jossa alkoholin katsottiin olevan osasyyn tekijän alentuneeseen syyntakeisuuteen. Vuoden 1894 juhannuksena Mikkelin Uuraansaaren tanssiaisten päätteeksi haapavetinen työmiehen (T24) puukotti toista työmiestä vatsaan sillä seurauksella, että uhri myöhemmin menehtyi. Tekohetkellä vaikutti kova humalataila ja sitä oli edeltänyt kiihkas sananvaihto, eikä syytetty itse muistanut lyöneensä ketään eikä hänen tapoihinsa ollut aiemmin kuulunutkaan puukon heiluttaminen, ei selväpäisenä eikä humalapäissään. Kuitenkin Viipurin hovioikeus tuomiota vahvistaessaan linjasi, ettei tekijä ollut humalatilassa ja ärsytettynä täydellä ymmärryksellään.⁹⁵ Lehdistö sen sijaan ei maininnut sanallakaan, että alkoholi oli aiheuttanut syytetyn kohtelun alentuneesti syyntakeisena.⁹⁶

Tekijät olivat kautta linjan pääsääntöisesti alemmista yhteiskuntaluokista; maatalous- ja työväestöä.⁹⁷ Toisin oli 25-vuotiaan leppävirtalaisen insinöörin (T29) laita, sillä hän on yksi niistä harvoista tapauksista, jossa tekijä oli selvästi koulutetumpi ja paremmassa asemassa kuin muut aineistojeni henkilöt. Insinööri syyllistyi raakaan äidintappoon leikkaamalla tämän kurkun auki Varkaudessa sijainneessa yksityisasunnossa vuoden 1899 maaliskuussa.⁹⁸ Ennen tekoaan poika oli tullut äitiään tapamaan ja viettänyt tämän kanssa aikaa. Lehdistön mukaan äidin ja pojan välit olivat aina olleet hyvät ja rakastavat ja olipa insinööri muutoinkin ollut aina esimerkillinen kansalainen, joka oli hoitanut työnsä ja elämänsä hyvin.⁹⁹ Ainoa selitys teolle oli äkillinen mielenhäiriö, niin oikeuden aineistojen kuin lehdistönkin mukaan.

⁹² Kotivuori 2005, 19108; Gratschoff 1900, 45–46; Bergholm 1917, 85–86.

⁹³ TKA, THOA, Alistusaktit, Ebd: 868, v. 1895, nro 9.

⁹⁴ Suomen rikoslaki 1889/39; Serlachius 1909, 126–127; Wagner-Prenner 2000, 91–95.

⁹⁵ Kansallisarkisto, Mikkelin toimipiste (MKA), Viipurin hovioikeuden aineistot (VHOA), Alistettujen asioiden päätöstaltiot, Dbc: 82, v. 1894, nro 68. Mielentilalausuntoa ei aineistossa ole.

⁹⁶ Katso esim. *Wiborgsbladet*, 17.11.1894, "Trångsundska dråpet", 2; *Östra Finland*, 1.9.1894, "Kalle Hikipääs dråpmål", 3.

⁹⁷ Tämä on linjassa mm. Lehden tutkimustulosten kanssa. Lehti 2001, 171–186.

⁹⁸ MKA, VHOA, Alistettujen asioiden päätöstaltiot, Dbc: 89, v. 1899, nro 12.

⁹⁹ Katso esim. *Kajaanin lehti*, 18.3.1899, "Kamala tapaus", 3; *Hämäläinen*, 15.3.1899, "Kauhea äidinmurha", 3; *Kotka Nyheter*, 11.3.1899, "Modermord i Warkaus", 3.

3.3 Teon piirteet johtaneet epäilyyn mielenvikaisuudesta

Tämä kategoria käsittää kolme henkirikosta, joissa itse teko ja siihen liittyvät piirteet tai tekijän motiivit ja perustelut teolle olivat herättäneet epäilyksen mielenvikaisuudesta. Tämä tarkoittaa myös sitä, ettei heitä ennestään pidetty mielenvikaisina, vaan kysymys nousi esille teon yhteydessä tai heti sen jälkeen. Tämän ryhmän tapauksissa lääkärit eivät osanneet antaa selkeää diagnoosia taudille. Heidän arvioinneissaan korostui teonpiirteiden tai motiivien merkitys tekijän syyntakeisuutta pohdittaessa. Itse teot eivät välttämättä olleet sen raaempia kuin muidenkaan kategorioiden.

Johdannossa esitelty tapaus kuuluu tähän kategoriaan. Merimiehen (T2) tekemän rikoksen piirteet herättivät heti surman jälkeen poliisiasemalla epäilyksen siitä, ettei mies ollut täysissä järjissään. Juuri ennen tekoaan syytetty oli hankkinut aseensa, etsinyt uhriaa tämän kotoa ja työpaikalta sekä soittanut hänen peräänsä tavoittaakseen tämän. Itse teko tapahtui uhrin omaisten edessä. Ampumisen jälkeen syytetty meni suoraan poliisiaseman etsiväosastolle antautumaan. Suurimman huomion hänen puheessaan kiinnitti se, että hän kertoi ”ei voivansa löytää mitään muuta keinoa pitää siskonsa ja äitinsä turvassa kuin tappamalla uhrin”. Tekijän antaman motiivin vuoksi Helsingin kaupunginlääkäri Edvard Juslin¹⁰⁰ kävi jo ensimmäisten päivien aikana arvioimassa pidätetyn mielentilaa. Hän oli ehdottomasti sitä mieltä, että perusteellinen mielentilan selvitys olisi aiheellinen sekä arvioi jo alustavasti, ettei pidätettyä voinut pitää täysin syyntakeisena rikokseensa.¹⁰¹

Vaasan lääninvankilan lääkäri Karl Boucht¹⁰² arvioi vuonna 1904 närpiöläistä tallolismiestä (T21), joka oli kesken reen viimeistelyn käynyt vaimonsa kimppuun lyöden tätä kirveellä selkään kuolettavin seurauksin. Taposta syytetyn käytös viittasi tilaan, jossa hän saattoi äityä väkivaltaiseksi hyvin mitättömän syyn vuoksi. Tekoa edelsi naapurin isännän kanssa nikkarointi tuvassa rauhallisessa hengessä, kunnes isäntä suuttui reen jalasten viimeistelyn tuottamien vastoinkäymisten takia. Tästä syystä hän hajotti ensin jalakset ja kävi sen jälkeen vaimonsa kimppuun. Bouchtin mielestä teon piirteet ja arvioitavan kertomat syyt teolle nostivat esille tekijän mielenvikaisuuden.¹⁰³

¹⁰⁰ Kotivuori 2005, 19303; Gratschoff 1900, 102.

¹⁰¹ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97. Syytetyn mielentilaa arvioitiin vielä kahteen otteeseen oikeusprosessin aikana, niin Lapinlahden sairaalan ylilääkärin Thiodolf Saelanin kuin Helsingin lääninvankilan lääkärin Oskar Heikelin toimesta.

¹⁰² Kotivuori 2005, 22607; Gratschoff 1900, 21; Bergholm 1917, 43.

¹⁰³ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 631, v. 1904, nro 24.

3.4 Terveeksi todettujen teot

Viimeisen kategorian teot ovat sellaisia, joissa tekijän mielentilaa kohtaan syntyi epäilyksiä, mutta heidät todettiin mielentila-arvioinnin mukaan syyntakeisiksi, joten heidän katsottiin paitsi ymmärtäneen tekonsa seuraukset, myös olleen vastuussa teoistaan. Näille tapauksille yhtenäistä oli muun muassa se, että syytetty itse otti esille oman kykenemättömyytensä harkintaan teon suhteen. Edellisen kategorian tavoin tähän kuuluu kolme tapausta, joista kaksi tapon yritystä ja yksi syytenimikkeeltään tappo. Tekoina ne eivät olleet aineiston raaimpia, mutta silti yrityksinäkin vakavia rikoksia.¹⁰⁴

Yksi teoista poikkesi muista sen osalta, että tekijän ja uhrin sosiaaliset asemat olivat hyvin erilaiset; tekijä oli itsellishenkilö ja uhri asianajaja. Lisäksi naisten tekemät henkirikokset tai niiden yritykset kohdistuivat perinteisesti omaan perhepiiriin; lapsiin, puolisoon tai appivanhempiin.¹⁰⁵ Kuitenkin Keuruulla, vuonna 1897, löi itsellishenkilö (T15) tointaan hoitamassa olleelle asianajajalle kirveellä niskaansa suuren haavan. Tekijä oli käräjätalossa passarina ja oli suunnitellut hyökkäävänsä asianajajan kimppuun kirveen kanssa. Uhrilla ja tekijällä oli ennestänsä keskenään ”sopimattomia asioita”, joista tekijä vaati miestä vastuuseen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, josta syytä syytetty otti oikeuden omiin käsiinsä. Syytetty perusteli omaa tekoaan sillä, että uhrin käytös oli saanut hänet sellaiseen tilaan, jossa ei enää ymmärtänyt tekojensa vakavuutta ja seurauksia. Syytetyn ollessa vankilassa arvioi Fontell hänet kuitenkin syyntakeiseksi.¹⁰⁶

Tampereella taposta syytetty työmies (T3) puolestaan väitti muutamia vuosia aiemmin saadun halvauksen vaikuttaneen häneen niin, ettei enää kyennyt arvioimaan tekojaan tai niiden vaarallisuutta. Työmies oli puukottanut samassa taloudessa asuneen miehen jo pidempään jatkuneen mustasukkaisuustuntemuksen ja sanaharkan päätteeksi vuoden 1897 elokuussa. Von Essen arvioi hänen mielentilaansa Turun lääninvankilassa, mutta totesi, että syytetty oli ollut täydellä järjellään tekoa tehdessään.¹⁰⁷

Seuraavassa luvussa käydään läpi rikosten poliisitutkintaa, jossa viranomaiset suorittivat heti teon jälkeen tutkimuksia, ottivat paikalla olleilta ihmisiltä lausuntoja ja kohtasivat rikoksen tekijän ensimmäisen kerran.

¹⁰⁴ Rikoslaki 39/1889, 21 luku.

¹⁰⁵ Lehti 2001, 244–249.

¹⁰⁶ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 613, v. 1898, nro 13.

¹⁰⁷ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 882, v. 1897, nro 36.

4 POLIISITUTKINTA

Kun henkirikos oli tapahtunut, nimismies tai poliisiviranomainen sai tiedon yleensä nopeasti. Joskus tiedon välittäjä oli uhrin läheinen, jopa tapahtumaa todistamassa ollut henkilö, joskus sanaa viranomaisille vei esimerkiksi kyläyhteisöön kuuluva ulkopuolinen, joka ei aina ollut edes silminnäkijä. Asiaa saattoi välittää eteenpäin myös toinen viranomainen, esimerkiksi lääkäri, joka oli kutsuttu tapahtumapaikalle hoitamaan uhria. Johdannon esimerkkitapauksessa (T2) asian poliisille kertoi itse tekijä, mikä toki oli poikkeuksellista; harva oli valmis marssimaan viranomaisen luokse ja tunnustamaan tekonsa oma-aloitteisesti.

Poliisiviranomaisen saatua tiedon tapahtuneesta henkirikoksesta ja heidän käytyänsä paikalla toteamassa asia, pidätettiin tekijä saman tien kuulusteluita varten¹⁰⁸. Niitä ei kuitenkaan aina pidetty heti, vaan kuulustelut pyrittiin järjestämään vuorokauden sisällä tapahtuneesta¹⁰⁹. Tämä päti erityisesti maaseudulla, missä pääosa rikoksista tapahtui. Kaupungeissa epäilty vietiin vankilaan, maaseudulla oli puolestaan vankitaloja, joissa pidätettyjä säilytettiin siihen asti, kunnes heidät oli tapauksen johdosta kuulusteltu ja ehdot vangitsemisen osalta olivat täyttyneet. Sen jälkeen vangit kuljetettiin kaupunkien vankiloihin odottamaan alioikeuden kokoontumisia. Itse poliisitutkinta käsitti paitsi tekopaikan katselmuksen, myös alustavat kuulustelut kaikilta niiltä, jotka olivat olleet tapahtumaa todistamassa tai siihen jollain tavalla osallisia¹¹⁰. Maaseudulla tutkinta pidettiin tapahtumatalossa, kaupungeissa se taas suoritettiin viranomaisen tiloissa. Itse rikospaikkatutkintaan liittyviä huomioita oli omassa

¹⁰⁸ Rikoksenteikijät olivat pääsääntöisesti mieleltään sairaita, eivätkä he yleensä lähteneet pakoon vaan jäivät verekseltään kiinni. Tämä toki johtui myös siitä, että tuohon aikaan taloudessa oli yleensä ihmisiä enemmän kuin nykyään; useampi eri sukupolvi, mahdollinen palvelusväki ja muu irtain työväki. Ne harvat, jotka pakosalle lähtivät, jäivät kiinni muutaman päivän sisällä pakoon lähdistään.

¹⁰⁹ Tähän lienee montakin syytä. Yksi on se, ettei tutkintaa järjestetty esimerkiksi yöaikaan, eikä nimismies välttämättä ollut heti saapuvilla. Pääsääntöisesti tutkinta kuulusteluineen järjestettiin seuraavana päivänä, joskus samanakin, jos teko oli sattunut varhain aamulla.

¹¹⁰ Mielonen & Wenelius 1933, 65–69; Salmela 2017, 41.

aineistossani hyvin vähän. Ne koskivat lähinnä etäisyyksiä tapahtumapaikkojen välillä sekä uhrin sijaintia, asentoa ja hänen saamiaan vammoja sekä niiden laajuutta.

Poliisitutkinnan tuotteena muodostui tutkintapöytäkirja, jollaisen laatiminen kuului nimismiehen velvoitteisiin, ja joka lisäksi toimi myöhemmin perusteena syytteen nostamiselle. Törkeiden rikosten kohdalla kuulustelun piti aina nimismies, jolle rikostutkinnan avainrooli oli määritelty jo vuoden 1798 asetuksessa.¹¹¹ Aineistoni rikokset olivat törkeitä, koska ne olivat henkeen ja vereen kohdistuneita vakavia rikoksia tai niiden yrityksiä. Nämä tutkintapöytäkirjat ovat tämän luvun lähdeaineisto. Aluksi esitellään pöytäkirjojen sisältöä pidätyksen osalta ja toiseksi siltä osin, kuin ne koskevat itse kuulustelua.

4.1 Pidätys

Pidätykset olivat suurimmalta osin suoraan tekopaikalla tapahtuneita, ilman suurempia ongelmia sujuneita kiinniottoja. Usein talonväki tai muu yhteisö huolehti, ettei tekijä päässyt karkuun, vaan hänet saatettiin esimerkiksi sitoa käsistään kiinni tai teljetä johonkin asunnon huoneista odottamaan viranomaisien saapumista. Näin oli laita vuonna 1902 Mynämäellä, kun talollismies (T8) tappoi vaimonsa aamulypsyn aikana kolmella kirveen lyönnillä. Tuvassa mies oli vielä käynyt nuorimpien tyttäriensäkin kimppuun aiheuttaen näille kirveellä vakavia vammoja. Renki onnistui kuitenkin menemään väliin, saamaan hyökkääjältä kirveen pois ja sitomaan tämän kädet, jotta viranomaiset saivat otettua tekijän verekseltään kiinni vielä saman päivän aikana.¹¹²

Aina ei pidätyskään kuitenkaan sujunut helposti, sillä parissa tapauksessa tekijä ennätti paeta paikalta ennen kuin rikos havaittiin tapahtuneeksi. Toisessa tapauksessa oli kyse yksin eläneen hengen riistämisestä, joten kukaan ei ollut paikalla tekoa todistamassa tai estämässä tekijää pakenemasta. Varkaudessa äitinsä vuonna 1899 murhannut insinööri (T29) onnistui pakenemaan virkavaltaa peräti vuorokauden ajan.¹¹³ Samoin karkumatkalle ennätti Ylistaron pitäjässä isäänsä kesäkuisena yönä vuonna 1902 kuolettavasti puukottanut talollisenpoika (T19).¹¹⁴ Hänen karkumatkansa päättyi naapuripitäjä Lapuan puolelle vain paria vuorokautta myöhemmin.¹¹⁵

¹¹¹ Ylikangas 1996, 183–184; Mielonen & Wenelius 1933, 65–69, Kaartinen 2007, 25. Poliisitutkinta oli osa niin sanottua valmistavaa tutkintaa, joka jatkui koko alioikeusprosessin ajan. Toinen osa valmistavaa tutkintaa olivat ruumiinavauspöytäkirjat, jotka toimitettiin poliisitutkintapöytäkirjojen ja muun kirjallisen materiaalin ohessa alioikeuden kokoontumisiin julkiluettavaksi. Salmela 2017, 40–46.

¹¹² TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 919, v. 1902, nro 18.

¹¹³ MKA, VHOA, Alistettujen asioiden päätöstaltiot, Dbc: 89, v. 1899, nro 12; *Tampereen Sanomat*, 8.3.1899, "Poika murhannut äitinsä", 3; *Hufvudstadsbladet*, 8.3.1899, "Modermord", 6.

¹¹⁴ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 626, v. 1902, nro 35.

¹¹⁵ *Suomalainen*, 27.6.1902, "Isänmurha", 3.

Pidätyksen hetkellä saattoivat rikoksensa mielenhäiriössä tehneet henkilöt olla henkisesti hyvinkin sekavassa tilassa. Monesti teon peruuttamaton seuraus valkeni vasta, kun oli jo liian myöhäistä. Erityisen kovasti tekijöitä tuntui kaduttaneen lastensa tappamiset. Hetkellinen mielenhäiriö kärjistyi muun muassa vuonna 1894 Pöytyällä lapsen murhaamiseksi, kun torpparinvaimo (T1) tappoi kirveellä muutaman kuukauden ikäisen tyttärensä. Kun viranomaiset saapuivat torppaan pidättämään tekijää, oli tämä syvän liikutuksen vallassa ja vain hetkeä aiemmin olikin pyytänyt miestänsä tappamaan hänet samalla tavalla kuin hän oli murhannut tyttärensä. Tekoonsa asti äiti oli hoitanut lastaan rakkaudella ja pitänyt tästä hyvää huolta.¹¹⁶ Tekoaan katui rakkaasti myös itsellismies (T16), joka hukutti lapsensa Teuvalla vuonna 1898. Palattuun tuntoonsa hän totesi, ettei millään voinut ymmärtää, miten joutui sellaiseen mielentilaan, että saattoi tekonsa tehdä.¹¹⁷

Katumuksen ja surun ilmaiseminen ei toki pätenyt kaikkiin tekijöihin. Viitasaaressa elokuussa 1897 anoppinsa kiven ja veitsen avulla murhannut torpparinvaimo (T14) sanoi tekonsa jälkeen, ettei katunut ollenkaan ja tekisi saman uudelleen, jos siihen mahdollisuus tarjoutuisi. Vaasassa lokakuussa 1900 isänsä tappanut opiskelijanuorukainen ei myöskään osoittanut minkäänlaista katumusta, kun hänet pidätettiin. Sanoipa tekijä koko rikoksen syyn oikeastaan olleen isässä, joka riidan aloitti ja tällä tavoin ansaitsi kohtalonsa.¹¹⁸

4.2 Kuulustelu

Kuulusteluiden tarkoitus oli selvittää mahdollisimman tarkasti, mitä ja miten oli tapahtunut, keitä oli ollut paikalla ja kuinka tapahtumat olivat edenneet.¹¹⁹ Mieleltään sairaiden kohdalla se toimitettiin samalla tapaa kuin muidenkin rikoksista epäiltyjen kanssa. Toki täytyy muistaa, että mieleltään sairas ihminen ei käyttäytynyt samalla tapaa kuin terveet, ja tämä saattoi aiheuttaa protokollan mukaiseen käsittelyyn ja etenemiseen hankaluuksia. Puhumaan ei ketään voitu pakottaa ja saattoikin käydä niin, ettei tekijä halunnut sanoa sanaakaan vielä tuossa vaiheessa. Tällöin kuulusteltiin muita tapahtumaa todistaneita henkilöitä, jotta saatiin mahdollisimman tarkka kuva tapahtumien kulusta. Pöytäkirjaan merkittiin tarkoin kaikki tiedot ja se toimi alustavana asiakirjana, kun muun muassa syytteen nostamista harkittiin.¹²⁰

Kuulustelun toteuttaminen erosi kaupungissa ja maaseudulla siinä, että kaupungissa menttiin viranomaisen luokse kuulusteluihin, kun taas maaseudulla

¹¹⁶ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 868, v. 1895, nro 9.

¹¹⁷ VHA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 617, v. 1899, nro 16.

¹¹⁸ VHA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 623, v. 1901, nro 7.

¹¹⁹ Mielonen & Wenelius 1933, 66–67.

¹²⁰ Salmela 2017, 43; Mielonen & Wenelius 1933, 67–69.

kuulustelijat tulivat tapahtumapaikalle. Jonkin verran eroja oli myös itse pöytäkirjoissa, sillä jokainen nimismies teki sen oman tyyhinsä mukaan. Oleellista oli, että siitä löytyi siihen määrätty asia. Kaupungeissa tehdyt kuulustelut ja pöytäkirjat olivat hyvin perusteellisia, maaseudulla taas tarkkuus oli häilyvää ja osa pöytäkirjoista oli jopa hyvin ylimalkaisia. Kuitenkin niistä kävi tapahtuneen rikoksen tiedot selville, mikä tarkoitus kyseisellä pöytäkirjalla olikin.

Mielenvikaisuus otettiin lähes kaikissa tutkintapöytäkirjoissa esille. Joskus jo alussa mainittiin tekijän olleen mielenvikainen tai heikkomielinen, ikään kuin se olisi osa tekijän sosiaalista asemaa. Lienee ollut niin, että nämä henkilöt olivat yleisesti tiedetty olevan kyseisellä statuksella kulkevia henkilöitä.¹²¹ Pietarsaaressa vuonna 1904 päätti nimismies, ettei varsinaista poliisitutkintoa edes tarvitse pitää, sillä isäntäpon tehneen työmiehen (T22) tiedettiin olevan mielisairas eikä hän näin ollen olisi syyntakeinen teostaan. Nimismies oli kuitenkin kirjannut teon pääpiirteissään ylös, mutta varsinaiset kuulustelut suoritettiin vasta alioikeuden ensimmäisessä kokoontumisessa.¹²² Tämä tapaus oli ainoa laatuaan, sillä muutoin nimismiehet kuulustelivat osallisia annetun protokollan mukaan¹²³.

Mielentilan saattoi kuulustelussa ottaa esille tekijä itse tai joku muu, jota kuultiin todistajana jutussa. Edelleen oli mahdollista, että tekijä tiedettiin yleisesti mielenvikaiseksi. Jos asiaa ei varsinaisesti kukaan ottanut esille, tekijän todistus saattoi herättää viranomaisissa epäluulon tämän mielenterveyttä kohtaan. Joskus itse teko oli niin järjetön, että se riitti nostamaan epäilyt mielenterveydellisistä ongelmista. Näin oli asi-anlaita edellä kerrotussa tapauksessa, kun hyvin tunnolliseksi ja kunnolliseksi perheenpääksi tiedetty talollismies (T8) paitsi tappoi vaimonsa, haavoitti kahta tytärtään vakavasti aamulypsyn aikana. Tekijä oli toiminut lautamiehenä oikeuden istunnoissa ja hänellä oli muitakin luottamustoimia kotipitäjässään. Pöytäkirjan loppuun oli nimismies kirjannut, että ”vangittu tulisi saattaa mitä pikimmiten tarkkailun alle, jotta hänen mielentilastaan saataisiin varmuus”.¹²⁴

On huomionarvoista, että ne henkilöt, jotka itse kuulusteluissa yrittivät selittää tekoaan mielenvikaisuudella tai pyrkivät vähentämään omaa syyntakeisuuttaan sen avulla, eivät itse asiassa lääkärrien lausuntojen mukaan olleet mieleltään sairaita. Per-niöläinen työmiehen (T3) kertoi, että oli muutama vuosi ennen tekemäänsä murhaa saanut halvauskohtauksen, joka vaikutti häneen niin, ettei hän aina osannut arvioida tekojaan ja niiden seurauksia. Hän oli murhannut toisen työmiehen vuoden 1897

¹²¹ Saman asian on havainnut Kustaa Vilku tutkiessaan Kruunupyyn hospitaalini rippikirjoja 1700-luvun loppupuolelta. Hän toteaa, että rippikirjoihin merkityt mielenvikaisuuteen viittaavat termit ovat olleet sosiaalista statusta osoittavia termejä. Vilku 2010, 84.

¹²² VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 632, v. 1904, nro 34.

¹²³ Jollei tutkintaa ollut suoritettu kunnolla, oli hovioikeudella mahdollisuus palauttaa juttu takaisin alioikeuteen, jonka oli käsiteltävä tapaus mahdollisimman nopeasti uudelleen ja sille annettu kaavan mukaan. Tällä tavoin pyrittiin lain mahdollisimman tarkkaan toteutumiseen.

¹²⁴ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 919, v. 1902, nro 18.

elokuussa rautatieläisten majoitustilassa, jossa emäntä piti pientä puotia ja majapaikkaa sekä ruokki työläisväkeä. Kuulusteluissa eivät muut todistajat sanoneet mitään kyseisen tekijän mielenvikaisuudesta. Ainoastaan emäntä kutsui tämän välillä olleen ”pehmiöpäinen”, joskaan sekään ei suoraan viitannut mielenvikaisuuteen. Turun lääninvankilan lääkäri Georg von Essen kuitenkin totesi lausunnossaan myöhemmin, ettei syytetty ollut millään tavalla syyntakeeton rikosta tehdessään.¹²⁵ Yleinen ajatus tuohon aikaan oli, ettei mielenvikainen ihminen itse osannut selittää vaivaansa niin, että hyötyisi siitä. Aikalaisten mukaan tällainen järjellinen toiminta ei kuulunut mieleltään sairaan ihmisen piirteisiin tai kykyihin.

Hyvin usein kuulusteluissa tekijän mielenvikaisuuteen ottivat kantaa muut todistajat. He saattoivat kertoa, kuinka henkirikokseen päätynyt henkilö oli jo pidemmän aikaa liikuskellut yksin metsissä, hakeutunut yksinäisyyteen, ollut puhumaton ja muutoinkin raskas- ja synkkämielinen. Nämä piirteet sopivat juuri sellaiseen mielensairauteen, joka muutamassa tapauksessa diagnosoitiin syyntakeettomiksi todetuilla henkilöillä. Akseli Nikula, joka toimi psykiatrina oman tutkimusaikakauteni jälkeen, on määritellyt melankoliaa *Mielisairaat ja niiden hoito* -oppaassaan. Sen mukaan melankoliasta kärsivät ihmiset sairastavat useita kuukausia, ovat erillään muista, puhuvat harvoin ja puhuessaan ovat synkeitä ja alakuloisia.¹²⁶ Kyseisenlaisesta tilasta kärsi myös lapsensa Teuvalla vuonna 1898 hukuttanut itsellismies (T16). Hänen vaimonsa kertoi kuulusteluissa, että mies oli pitkään ollut raskasmielinen, hiljainen ja ihmisiä välttelevä. Tämä oli myös liikuskellut paljon metsissä suuren puukon kanssa ja uhannut tappaa itsensä. Tutkintopöytäkirjaan oli nimismies jälleen kirjannut välittömän tarpeen vangitun mielentilan selvittämiseksi vankilassa.¹²⁷

Tässä luvussa käsiteltiin sitä, millaisia henkirikoksen tehneiden mielenvikaisten henkilöiden pidätykset olivat ja millä tavoin heidän kuulustelemisensa sujuivat sekä mitä pöytäkirjat näistä tapahtumista kertoivat. Seuraavassa luvussa perehdytään tapausten käsittelyyn alioikeudessa; siihen, miten tapahtumia käytiin läpi, millä tavalla mielenvikaisuudesta siellä keskusteltiin, mitä itse mielentilalausunnoissa kerrottiin ja ottiko jo alioikeus päätöksissään kantaa tekijän mielenvikaisuuteen ja näkyikö tämä jo annetussa tuomiossa.

¹²⁵ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 882, v. 1897, nro 36.

¹²⁶ Nikula 1918, 36–37.

¹²⁷ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 617, v. 1899, nro 16.

5 MIELENVIKAISUUS ALIOIKEUDEN SALEISSA

Alioikeudet olivat ensimmäinen oikeusaste, jossa henkirikokset käsiteltiin. Kaupungeissa niitä kutsuttiin raastuvanoikeuksiksi (ruots. *rådsvourätten*) ja maaseudulla puolestaan kihlakunnanoikeuksiksi (ruots. *häradsrätten*).¹²⁸ Esitutkinnassa kerätty materiaali välitettiin istuntoihin mahdollisimman nopeasti, jotta tapaukseen liittyvät tiedot olisivat alusta asti käytettävissä. Tietoja voitiin myös tarpeen vaatiessa täydentää koko oikeusprosessin ajan.¹²⁹ Mielentilalausunnon saaminen ei ollut nopea prosessi, sillä vangittua saatettiin tarkkailla useiden kuukausien ajan, jotta saatiin selville, oliko tämä syyntakeinen vai ei. Alioikeuksien istunnot olivat avoimia tapahtumia, jossa asianosaisia kuultiin paikan päällä, heidän todistuksensa kirjattiin ylös ja niihin saivat muut todistajat ottaa vuorollaan kantaa.

5.1 Mielenvikaisuus alioikeuksien istunnoissa

Mielenvikaisten henkilöiden oikeusprosessi eteni pääpiirteissään samalla tavalla kuin muidenkin henkirikoksesta syytteessä olleiden. Suurin ero oli siinä, että yleensä jo alioikeuden käsittelyn aikana nousi esille kysymykset tekijän mielentilasta. Mikäli epäilyksille oli uskottava peruste, kävi syytetty läpi prosessin, jossa häntä tarkkailtiin niin kauan, että lääkäri pystyi antamaan lausunnon mielentilasta ja mahdollisesti diagnosoimaan¹³⁰. Epäilykset mielenvikaisuudesta saattoivat perustua vanhastaan tiedettyihin ongelmiin, teon piirteisiin, vastaajan käytökseen teon ja oikeuden istunnon aikana tai todistajien sekä joskus jopa vastaajan itsensä kertomaan. Saattoi olla myös niin, että useampi edellä mainituista tekijöistä toteutui samassa tapauksessa.

¹²⁸ Kekkonen 2009, 255.

¹²⁹ Salmela 2017, 40.

¹³⁰ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus 1889, 1. luku 21§. Aika saattoi vaihdella muutamasta viikosta useisiin kuukausiin.

Ennestään mielenvikaisiksi tiedettyjä henkilöitä saatettiin kutsua alioikeuden asiakirjoissa jo hyvin varhaisessa vaiheessa ”heikkomielisiksi” (ruots. *sinnessvag/e*) tai mielisairaiksi (ruots. *sinneskuk/e*). Tällöin tekijä oli yleensä joko ollut aiemmin sairaalahoidossa tai muutoin kotipitäjässään käyttäytynyt sellaisella tavalla, joka toi hänelle mielenvikaisen maineen.¹³¹ Vaimontaposta syytetty talollismies (T21) tiedettiin niin yhteisön kokemuksen kuin hoitohistoriansa vuoksi mielenvikaiseksi ja häneen viitattiin myös alioikeuden aineistojen ensimmäisillä sivuilla heikkomielisenä.¹³² ”Mielisairaaksi pojaksi” (ruots. *sinneskuk son*) kutsuttiin puolestaan pietarsaarelaista tehdastyöläismiestä (T22), kun hän tappoi isänsä ollessaan vierailulla kotitilalla. Hän oli ollut kotipaikkakuntansa sairaalan mielenvikaisten osastolla useita kuukausia ja käyttäytynyt erittäin väkivaltaisesti ja arvaamattomasti myös vaimoan kohtaan.¹³³ Molemissa tapauksissa syytettyjen perheenjäsenet ja naapurukset todistivat miesten kärsineen jo ennen tekojaan vaikeista mielenvikaisuuden oireista, jotka saivat virallisen vahvistuksen lääkäreiden annettua mielentilalausunnot.

Henkirikokset, joissa itse teon piirteet synnyttivät epäilyksen syytetyn mielentilasta, olivat paitsi harvinaisia, myös tulkinnallisia. Rikoksen tehneillä oli yleensä ollut ainakin jonkinasteisia terveydellisiä ongelmia lapsuudessa tai nuoruudessa. Niiden yhteyttä rikoksente kohetken mielentilaan ei kuitenkaan yleensä pystytty aukottomasti todistamaan. Hyvä esimerkki tällaisesta tapauksesta on johdannossa esitelty. Merimiehen (T2) lapsuudessa ja nuoruudessa tämän päähän oli kohdistunut useampi isku kahdessa eri onnettomuudessa, ja näiden iskujen vaikutusta teko hetken mielentilaan pohdittiin jo alioikeuden istunnoissa. Etenkin syytetyn äiti korosti aiempia kolhuja. Varsinaiset epäilykset tekijän mielentilasta nousivat kuitenkin esiin jo poliisilaitoksella, kun tekijä oli siellä kuultavana. Kuulusteleva poliisi kiinnitti huomiota tekijän motiiviin ja kutsui tämän vuoksi paikalle kaupungin lääkärin, joka totesikin tarke mman mielentilaselvityksen olevan tarpeen.¹³⁴

Paitsi itse teko, myös tekijän käyttäytyminen heti teon jälkeen sekä myöhemmin oikeudessa saattoivat herättää muissa ihmisissä kysymyksiä tämän mielentilasta. Nelivuotiaan poikansa myrkyttäneen työmiehen vaimon (T10) käytös herätti kummastusta muun muassa murhapaikalle tulleen lääkärin silmissä. Koska äiti ei näyttänyt minkäänlaisia tunteita, ei katunut tai itkennyt, lääkärin mielestä hän ei ehkä käsittänyt tekonsa luonnetta ollenkaan. Myöhemmin kihlakunnanoikeudessa äiti kertoi naurellen, ettei voinut lähteä lapselleen lääkäriä hakemaan, vaikka tämä kärsi kovista kivuista myrkytyksen kourissa, koska vanhemmat lapset eivät osanneet pitää itseään

¹³¹ Vilkuna 2010, 76–80; Liikala 2005, 27–29, 32–36; Riving 2008, 121–130.

¹³² VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 631, v. 1904, nro 24.

¹³³ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 632, v. 1904, nro 34.

¹³⁴ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

kuivana ilman äitinsä läsnäoloa.¹³⁵ Hänen tapoihinsa oli jo aiemminkin kuulunut ylenmääräinen nauraminen ja itkeminen sekä valehtelu, todisti syytetyn aviomies ali-oikeudessa. Hysterinen ja epävakaa käytös sekä tunteiden hallitsemattomuus oli tuon ajan mielentautien ammattilaisten mielestä naisille tyypillinen vaiva, joka saattoi selittyä sielullisilla syillä ja oli hankalasti parannettavissa, vaikka oireet saattoivatkin vähentyä iän myötä.¹³⁶

Todistajat saivat kertoa näkemänsä ja tietämänsä asiat paitsi poliisikuulustelussa, myös alioikeuden istunnoissa. Mikäli syyttäjä tai vastaajan avustaja löysi lisää tärkeitä todistajia, haastettiin heidät oikeuteen antamaan todistuksensa tulevissa istunnoissa.¹³⁷ Usein mielenvikaisuudesta, joko sen puolesta tai sitä vastaan, kertoivat perheenjäsenet, sukulaiset, naapurit ja pitäjäläiset. Itsellismiehen (T6) murhattua vaimonsa ja yritettyä murhata myös poikansa Orivedellä vuonna 1900, tekijä kiisti jyrkästi kärsineensä minkäänlaisista mielenterveydellisistä ongelmista. Murhayrityksen kohteeksi joutunut poika kertoi kuitenkin, miten hänen isällään oli ollut harhaluuloja pojan ja äidin harjoittamasta ”lihallisesta yhteydestä”, kuinka tämä oli pahoinpidellyt äitiä säälimättömästi, milloin mistäkin syystä, ja ollut muutoinkin kovin vainoharhainen. Vaikka nämä havainnot eivät olleet suoria oireita mielenvikaisuudesta, saivat ne viranomaiset puoltamaan syytetyn mielentilan tutkintaa.¹³⁸ Samaisessa tapauksessa pitäjäläiset olivat kirjanneet oikeutta varten paperilapuille todistuksia siitä, kuinka kovakouraisesti ja pahoin mies vaimoaan piteli. Mielentilatutkinnan tuloksena mies todettiin satunnaisessa mielenhäiriössä tekonsa tehneeksi.¹³⁹

Tamperelainen työmies (T3) vetosi puolustuksessaan ymmärryskyvyn alenemiseen, kun häntä syytettiin kihlakunnanoikeudessa toisen työmiehen taposta syksyllä 1897. Hän oli muutamaa vuotta aiemmin saanut halvauskohtauksen, jonka vuoksi muun muassa hänen työkykynsä oli merkittävästi alentunut. Turun lääninvankilan lääkäri von Essenin suorittaman mielentilatutkimuksen mukaan mies oli ollut teonhetkellä täydessä ymmärryksessä ja pidettävä siis syyntakeisena teostaan. Myöskään oikeudessa todistaneet ihmiset eivät olleet nähneet syytetyssä minkäänlaisia oireita mielenvikaisuudesta.¹⁴⁰ Ajan käsityksen mukaan mielenvikaiset eivät osanneet käyttäytyä normaalisti ja heistä oletettiin näkyvän päällepäin se, etteivät olleet täysijärkisiä.¹⁴¹ Työmiehen antama kuva itsestään ei siis vastannut sitä mielikuvaa, joka yleisesti oli vallalla puhuttaessa mielenvikaisista ihmisistä. Hänen mielentilansa

¹³⁵ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd; 947, v. 1905, nro 22.

¹³⁶ Nikula 1918, 44–45; Kaila 1939, 68.

¹³⁷ Salmela 2017, 60–61.

¹³⁸ Perheenjäseniin kohdistettu väkivalta sai aikaan epäilykset mahdollisesta mielenvikaisuudesta. Katso lisää esim. Riving 2008, 152. Kuitenkaan pelkkä väkivaltaisuus ei ole suora syy epäillä mielenvikaisuutta. Lauerman 2009, 10.

¹³⁹ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 916, v. 1901, nro 39.

¹⁴⁰ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 882, v. 1897, nro 36.

¹⁴¹ Vilkuna 2010, 76–80.

kuitenkin tutkittiin, koska syytetty kertoi oikeudessa aiemmasta halvauskohtauksestaan. Hänen todettiin olleen täydessä ymmärryksessä.¹⁴²

5.2 Mielenlalausunnot

Ennen kuin lääkärit alkoivat antaa mielenlalausuntoja oikeutta varten, olivat papit useimmiten olleet se ammattiryhmä, jolle tehtävä oli uskottu.¹⁴³ 1800-luvun aikana tapahtui muutos, jolloin oikeudet alkoivat pyytää lausuntoja lääketieteen edustajilta, koska heillä katsottiin olevan erityisosaamista koskien ihmisten psyykkistä terveystilaa.¹⁴⁴ Koska psykiatria tieteenalana oli kuitenkin vielä lapsen kengissä tutkimukseni ajanjaksolla, ei psykiatrin ammattinimikkeellä toimineita erikoislääkäreitä ollut.¹⁴⁵ Lausuntoja antoivat kaupunginlääkärit, vastaanottolaitosten lääkärit, läänisairaaloiden ja -vankilojen lääkärit sekä suurempien keskuslaitosten lääkärit.

Paitsi lausujien, myös mielenlalausuntojen kirjo oli suurta. Ne vaihtelivat vajaan sivun mittaisista toteamuksista yli 20-sivuisiin perusteellisiin analyysihin tutkittavan elämästä kokemuksineen ja tapahtumineen. Yksinkertaistaen voisi todeta, että mitä vähemmän erityisosaamista lausujalla oli, sitä lyhyempi ja suoraviivaisempi lausunto oli. Toisessa ääripäässä taas olivat keskuslaitosten¹⁴⁶ lääkärit, joiden lausunnot olivat perusteellisia ja yksityiskohtaisia kertomuksia niin tutkittavan henkilöhistoriasta kuin tarkkailun aikana tehdyistä havainnoista.

Kaupunginlääkärien lausunnot koostuivat lyhyistä ja ytimekkäistä todistuksista. Osa lausunnoista olikin enemmän todistuksia siitä, että syytteessä oleva henkilö oli jo aikaisemmin käynyt hakemassa ja saamassa hoitoa. Tällöin kyseessä saattoi olla paikallisen sairaalan mielenvikaisten osasto, jossa hoitoa ja lääkitystä oli annettu. Esimerkiksi pietarsaarelaisen kaupunginlääkäri Gustaf Borgin¹⁴⁷ antama lausunto oli lyhyt ja ytimekäs. Hän totesi, että isänsä taposta syytteessä oleva työmies (T22) oli saman vuoden aikana ollut hoidossa kaupungin lasaretissa ja jo tuolloin diagnosoitu mielisairaaksi.¹⁴⁸ Helsingin kaupunginlääkäri Edvard Juslin toi esille merimiehen (T2)

¹⁴² TKA, THOA, Rikospäätöksiä, Dbc: 81, v. 1897, nro 36.

¹⁴³ Pappien katsottiin ymmärtävän ihmisten sielunelämää ja huomaavan sen, mikäli jonkun mieli alkoi muuttua sairaampaan suuntaan. Katso lisää esim. Pajuoja 1995, 25; Vilkuna 2010, 80, Relander 1891, 80.

¹⁴⁴ Pietikäinen 2020, 311; Huttunen 1993, 13–14; Achté 1991, 50–51; Koivisto 2014, 22–23. Suomessa mielenlalausuntojen antaminen lääkäreiden toimesta käynnistyi ilman selkeää lakia tai säädöstä. Ensimmäinen asetus asiaan liittyen annettiin vasta vuonna 1889. Huttunen 1993, 14.

¹⁴⁵ Pietikäinen 2020, 46; Hirvonen 2014, 72–73, 76; Parhi 2019, 22. Ensimmäinen ylimääräinen psykiatrian professuuri perustettiin Helsingin yliopistoon vuonna 1909, ja sen sai Christian Sibelius. Vuonna 1921 professuuri muutettiin vakinaiseksi. Hirvonen 2014, 73.

¹⁴⁶ Keskuslaitoksiksi määriteltiin ajan suurimmat julkiset mielisairaalat. Tutkittavalla ajalla niitä edustivat Lapinlahti Helsingissä, Niuvanniemi Kuopiossa sekä Pitkäniemi Tampereella.

¹⁴⁷ Kotivuori 2005, 17172.

¹⁴⁸ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 632, v. 1904, nro 34.

tapauksessa tarpeen kunnolliselle mielentila-arviolle.¹⁴⁹ Paikallisen lääkärin rooli saattoi myös olla toimia tiedonvälittäjänä eri viranomaisten välillä, sillä muun muassa lapsensa myrkyttäneen työmiehenvaimon (T10) kohdalla paikallinen lääkäri antoi ensikäden tietoa naisen käyttäytymisestä ennen rikosta ja sen jälkeen. Näiden havaintojen perusteella naisen mielentilaa tarkkailtiin paitsi vankilassa, myöhemmin myös Pitkäniemen keskuslaitoksessa.¹⁵⁰

Lääninsairaaloitten sekä vastaanottolaitosten¹⁵¹ lääkäreiden lausunnot olivat edellistä kattavampia, joskaan eivät sivumäärältään yltäneet lähellekään keskuslaitoksista annettuja lausuntoja. Niissä ei yleensä keskitytty henkilön menneisyyteen, mutta alioikeuden asiakirjoista esille tulevat havainnot saattoivat nousta mainitsemisen arvoiseen asemaan. Erityisesti tarkkailtavan henkilön lähimpien ihmisten (puoliso, vanhemmat tai lapset) huomiot olivat lääkäreiden mielestä tärkeitä määritettäessä tutkittavan terveyttä. Lisäksi tarkkailun aikana esille nousseet keskeiset asiat tutkittavan käytöksessä yleensä mainittiin lausunnossa. Kaikista perusteellisista lausunnoista oli Vaasan lääninsairaalan alilääkärin Onni Tawaststjernan¹⁵² tekemä arvio vaasalaisesta teologianopiskelijasta (T17), joka oli syytettynä isänsä taposta. Tawaststjernan lausunto oli paitsi pituudeltaan, myös rakenteeltaan poikkeava, sillä sen alussa oli ruumiinavauspöytäkirjoissa käytetty *Species facti* -osio¹⁵³, jossa lääkäri kävi läpi henkilön koko elämänhistorian ja otti esille todistajien kertomia asioita alioikeuden asiakirjoista. Tawaststjerna kiinnitti huomiota lausunnossaan tutkittavan isän puoleisten sukulaismiesten runsaaseen alkoholinkäyttöön. Myös tutkittavan viehtymys pietistisiin ajatuksiin nostettiin esille sekä muutoinkin se, miten uskonnolliset ajatukset olivat saaneet hänet valtaansa, koettiin epänormaaliksi. Tarkkailujaksolla oli tullut esille myös se, että nuorukainen oli innokas onanian harrastaja, mitä seikkaa ei yhteiskunnassa hyvällä katsottu. Sen katsottiin voivan myös kertoa mielenvikaisuudesta ja mielenvikaisuuden puolesta johtuvan liiallisesta itsetyydytyksestä.¹⁵⁴ Diagnoosiksi Tawaststjerna oli lausuntoon kirjoittanut *paranoia primaria*, joka oli lapsuudesta asti hiljalleen kehittyvä ja paheneva mielisairaus. Sen ajateltiin puhkeavan aikuisuuden kynnyksellä. Tutkittava nuorukainen oli 23-vuotias.¹⁵⁵ Tautiin kuului sekin, että sen havaitseminen oli hankalaa, koska se näkyi vain hetkittäin ja sekä äly sekä järki toimivat

¹⁴⁹ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

¹⁵⁰ TKA, THOA, Alistusakteja, v. 1905, nro 22.

¹⁵¹ Vastaanotto-osasto otti vastaan akuutisti mieleltään sairaita potilaita ja arvioi heidän hoidontarvettaan. Jos potilas todettiin mielisairaaksi, hänet lähetettiin keskuslaitokseen tai sairaalaan hoitettavaksi. Oksanen, 2021.

¹⁵² Kotivuori 2005, 23083; Bergholm 1927, 510–511.

¹⁵³ Esimerkiksi Anu Salmela muotoilee *Species facti* -osion merkitystä oman tutkimuksensa ruumiinavauspöytäkirjojen mukaan henkilön ja kuolinolosuhteiden kuvaamiseksi. Samoin hän tähdentää, että poliisitutkinnassa esille nousseet seikat voidaan myös ottaa esille kyseisessä osiossa. Salmela 2017, 34, 41.

¹⁵⁴ Kinnunen 2020, 223, 230–231; Halmesvirta 2019, 148, 151; Hirvonen 2014, 191–192.

¹⁵⁵ VKA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 623, v. 1901, nro 7.

normaalisti.¹⁵⁶ Nämä piirteet oli myös Tawaststjerna huomannut tutkittavassaan ja kirjannut ne lausuntoon.

Vankilalääkärit olivat laajin lausuntoja antanut lääkäriryhmä. Eniten mielentila-arvioita annettiin Hämeenlinnan, Turun ja Vaasan vankiloissa. Turun lääninvankilan lääkäri Georg von Essen antoi lausunnon kaikkiaan kolmesta henkilöstä. Von Essenin arvioi lapsensa tapanutta torpparinvaimoa (T1) muun muassa kertoen tämän käytöksen olleen vaiheittaista; ensin oli vaikea jakso, jonka aikana ei maistunut uni eikä ruoka. Työhönkään tutkittava ei kyennyt. Vaikean jakson jälkeen tutkittava reipastui ja oli jo tyytyväinen elämäänsä vankeudessa. Seuraavassa vaiheessa vanki oli jälleen hankala, villi ja pidättelemätön. Varsinaista diagnoosia von Essen ei naiselle osannut antaa.¹⁵⁷ Toisen arvioitavan (T8) kohdalla hän puolestaan antoi diagnoosiksi *melancholian* ja löysi miehen käytökselle tautia vastaavat oireet.¹⁵⁸ Kolmas lausunto oli lyhyt todistus työmiehestä (T3), joka oli mieleltään terve.

Myös Vaasan lääninvankilan lääkäri Karl Boucht antoi lausuntoja kolme kappaletta, jokainen niistä kutakuinkin yhden sivun mittainen. Hänen kaikkiin lausuntoihinsa sisältyi huomautus siitä, että tutkittava oli ympäristölleen vaarallinen ja että tämä tulisi sijoittaa julkiseen hoitolaitokseen tuomionsa jälkeen. Se, että lausuja antoi arvion tutkittavan vaarallisuudesta, oli esimerkiksi Ernst Thermanin¹⁵⁹ mukaan toivottavaa; tällöin tuomioistuimella oli tieto siitä, ettei tutkittava ollut yhteiskuntakelpoinen eikä tätä ollut turvallista päästää muiden ihmisen joukkoon jatkamaan tavanomaista elämää.¹⁶⁰ Samoin otti vaarallisuuden arviointiin kantaa Emil Hougberg ja kirjoitti *Finska Läkäresällskapetets Handlingarin* artikkelissaan, että lääkärin oli todettava myös kyseinen vaarallisuuteen liittyvä seikka, mikäli se tutkittavasta oli selkeästi todettavissa.¹⁶¹

Yhdenkään tutkittavan kohdalla Boucht ei maininnut varsinaista diagnoosia, oli vain kirjannut tutkittavan olleen ”mielisairas” ja tekoihinsa syyntakeeton (ruots. *otillneräklig*). Sinänsä ajan tulkinnan mukaan lääkärin tehtävä ei ollut määrittellä sitä, oliko tekijä syyntakeinen vai ei. Allan Serlachius neuvoi *Suomen rikosoikeuden oppikirjassaan* (1900), ettei syyntakeettomuudesta päättäminen ole lääkärin tehtävä, vaan päätös jää aina viime kädessä tuomarin käsiin. Lääkärin lausunto oli siis suuntaa antava eikä sitonut oikeutta.¹⁶² Alioikeuksissa otettiin kuitenkin hyvin huomioon se, mitä lääkärit

¹⁵⁶ Nikula 1918, 38.

¹⁵⁷ TKA, THOA; Alistusakteja, Ebd: 868, v. 1895, nro 9.

¹⁵⁸ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 919, v. 1902, nro 18.

¹⁵⁹ Ernst Therman oli aikansa innokkaimpia ja varsin tuottelias lääketieteen ja kirurgian tohtori. Hän oli erikoistunut mieli- ja hermotauteihin, kiertänyt opintomatkoilla ympäri Eurooppaa ja julkaisi useita tieteellisiä teoksia. Hän myös toimi lääkintöneuvoksena sekä kaikkien kolmen keskuslaitoksen lääkärinä 1900-luvun alkupuolella. Katso lisää esim. Sarvilinna 1938, 652; Bergholm 1927, 514–515.

¹⁶⁰ Therman 1917, 515–516.

¹⁶¹ Hougberg 1890, 336–337.

¹⁶² Serlachius 1900, 124.

olivat syytetyistä lausuneet; kaikki lääkärien lausunnoissa mielisairaiksi todetut nähtiin sellaisina myös oikeuden edessä. On toki mahdollista, että oikeuden jäsenten tekemät havainnot istuntojen aikana edelleen vahvistivat käsitystä siitä, että syytetty oli mielenvikainen.

Keskuslaitoksista annettuja mielentilalausuntoja oli kolme. Niiden antajat olivat laitosten yli- tai alilääkäreitä, pitkän uran tehneitä ja mielisairauksiin perehtyneitä henkilöitä, joiden arviot olivat kattavia, perusteellisia ja yksityiskohtaisia. Lapinlahden sairaalan ylilääkäri Thidolf Saelan¹⁶³ antoi lausunnon esimerkkitapauksen merimiehestä (T2). Lausunnossa hän perehtyi hyvin laajasti tutkittavansa henkilöhistoriaan, erityisesti äidin kertomukset nousivat tuolloin keskiöön. Myös isän sairastama mielenvikaisuus ja mielenhäiriössä tehty itsemurha nousivat esiin. Saelan paneutui todistajien kertomiin seikkoihin huolella; hän punnitsi niistä esille nousseita asioita tasapuolisesti. Itse tekemänsä havainnot hän kirjasi niin, että sekä mielenvikaisuutta tukevat piirteet että sitä vastaan olevat piirteet olivat peräkkäin. Varsinaisessa lausunnossaan hän ei kuitenkaan päässyt selvytyteen mielenvian laadusta. Saelanin mukaan oli selvää, että tekijä oli ollut täyttä ymmärrystä vailla, mutta häntä ei voisi pitää syyntakeettomana tekoonsa.¹⁶⁴

Pitkäniemen keskuslaitoksesta lausunnon antajana toimi sen ylilääkäri, professori Emil Hougberg¹⁶⁵. Hän antoi lausunnon lapsensa myrkyttäneestä työmiehenvaimosta (T10) vuonna 1905. Hän nosti esille muun muassa sen, että tutkittava oli ollut kotipitäjässään paikallisessa laitoksessa hoidossa, mutta lääkäri oli kotiuttanut hänet ympäristölleen vaarattomana. Aviomiehen mukaan vaimo oli ollut synkkämielinen ja mustasukkainen. Hougberg kiinnitti tarkkailussa huomiota naisen käytökseen. Teon katumattomuus, äidillisten tunteiden puuttuminen, turha koreilu ja välipitämättömyys saivat hänet tekemään päätöksen, että tutkittava oli ”kroonillisesti mielitautinen”. Syyntakeettomuuteen Hougberg ei ottanut kantaa.¹⁶⁶ Se, ettei Hougberg ottanut kantaa syyntakeisuuteen, on ymmärrettävää, sillä hän oli itse sitä mieltä, ettei lääkärin tehtävä sellainen ollutkaan, vaan vain arvioida tutkittavan mielensairautta, sen laatua ja syvyyttä.¹⁶⁷

¹⁶³ Kotivuori 2005, 16943; Bergholm 1917, 299–302; Achté 1991, 65. Saelan (1834–1921) oli nelisenkymmentä vuotta Lapinlahden sairaalan johdossa. Hänen aikanaan siellä aloitettiin muun muassa psykiatrian opettaminen opiskelijoille. Saelan oli perehtynyt myös oikeuspsykiatria. Lääketieteen ohella hän oli innokas kasvitieteilijä. Hän osallistui myös uudempien keskuslaitosten, Pitkäniemen ja Niuvanniemen, suunnitteluun. Kokemusta ja uusia hoitomuotoja hän kävi hakemassa opintomatkoillaan, jotka suuntautuivat sekä Eurooppaan että Skandinaviaan.

¹⁶⁴ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

¹⁶⁵ Kotivuori 2005, 20257; Sarvilinna 1939, 634–635; Bergholm 1907, 148–149; Kaarninen 1990, 63–64. Hougberg toimi ensimmäisenä ylilääkärinä Pitkäniemen keskuslaitoksessa. Hän sai professorin arvonimen 1904. Hän oli urallaan tehnyt monta opintomatkaa, jotka suuntautuivat muun muassa Ruotsiin ja Saksaan. Hänen kirjallinen tuotantonsa oli melko laaja ja hän oli Saelanin tavoin kiinnostunut myös oikeuspsykiatriasta.

¹⁶⁶ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 947, v. 19905, nro 22.

¹⁶⁷ Hougberg 1890, 321, 335–337.

Toimiessaan Niuvanniemen keskuslaitoksen ylilääkärinä, antoi Albert Björkman¹⁶⁸ lausunnon itsellismiehestä (T6), joka oli syytteessä vaimonsa murhasta ja poikansa murhayrityksestä. Lausunnossaan hän mainitsi kyllä tutustuneensa oikeuden asiakirjoihin, mutta pääpaino lausunnossa oli hänen omista havainnoistaan, joita hän oli tehnyt haastatellessaan ja tarkkaillessaan tutkittavaa. Björkman esitti useita vaihtoehtoja sille, mikä mahdollisesti voisi olla miehen tauti. Hän päätyi kuitenkin siihen, että teko oli tehty hetkellisessä hulluus- tai mielenhäiriökohtauksessa, joka oli epileptistä laatua. Tutkittava oli kertonut, että sai välillä kovia pääkipukohtauksia eikä aina niiden aikana tiennyt, oliko hereillä vaiko unessa. Syyntakeettomuuteen Björkman ei ottanut muutoin kantaa kuin toteamalla, ettei syytetty ollut teon hetkellä järjissään eikä myöskään toiminut vapaasta tahdostaan.¹⁶⁹

Keskuslaitoksissa annetut lausunnot erotti muista se, että niissä lääkärit tekivät tarkan selonteon tutkittavan ulkonäöstä. Esimerkiksi kallon muoto ja siinä esiintyvät poikkeukset kirjattiin lausuntoon ylös. Muutoinkin ulkonainen tarkastus oli tarkka ja poikkeamat kaikissa kehon toiminnossa kirjattiin lausuntoon. Lisäksi sukulaisten sairaushistoria nostettiin esiin, mikäli siinä esiintyi vähänkään kyseenalaisia huomioita, jotka olisivat voineet tukea tutkittavan sukurasitetta mielenvikaisuuden suuntaan.

Lehdistö huomioi mielentilalausuntoihin liittyvät seikat joko hyvinkin tarkasti tai sitten laveasti riippuen siitä, mistä tapauksesta oli kyse. Esimerkkitapauksen merimiehestä annettu mielentilalausunto ja sen osittainen sisältö päätyi jopa sanomalehtiin saakka! *Tampereen Uutiset* referoi vuonna 1896 heinäkuun 27. päivän lehdessään sitä lausuntoa, jonka Lääkintöhallitus oli tutkittavasta vahvistanut. Lehti kirjoitti, ettei mies ollut mielenvikainen, mutta ”ettei häntä normaalinakaan voida pitää”. Lisäksi esille otettiin sukurasite molempien vanhempien puolelta sekä se, ettei kyseinen henkilö ole pärjännyt kouluajanakaan kummoisesti.¹⁷⁰ Samaista uutista jakoivat useat muutkin lehdet, kuten *Satakunta*, *Karjalatar* sekä *Mikkeli*. Nykypäivänä mielentilalausunnat ovat salaiseksi katsottavaa tietoa eikä niiden sisältöä kerrota julkisuuteen.¹⁷¹ Tutkimallani ajanjaksolla painovapaus koski muun muassa oikeudenkäyntiasiakirjoja, joihin lääkäreiden antamat lausunnot sisältyivät.¹⁷² Tällä tavoin selittyy se, että lehdet saattoivat julkistaa nykyään salaiseksi katsottua tietoa. Sensuuri keskittyi pääsääntöisesti koskemaan poliittisia kirjoituksia, joilla olisi voinut olla kansan mielipiteitä venäläisvastaisiksi muuntava vaikutus.¹⁷³

¹⁶⁸ Kotivuori 2005, 21478; Bergholm 1907, 21; Vuorio 2010, 52–53. Albert Björkman toimi Niuvanniemen keskuslaitoksen ylilääkärinä vuosina 1899–1909, mutta hänellä oli virkoja myös muissa laitoksissa. Hän teki useita matkoja Eurooppaan oppiakseen uutta psykiatrian alalta. Björkmanin ajatusmaailma oli humaani: hän ei hyväksynyt pakkokeinoja potilaiden hoitamisessa.

¹⁶⁹ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 916, v. 1901, nro 39.

¹⁷⁰ *Tampereen Uutiset*, 24.7.1896, ”Lääkintöhallituksen lausunto Lüchuon sieluntilasta”, 3.

¹⁷¹ Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 28.6.1994/559, 3. luku 17 §.

¹⁷² Neuvonen 2018, 79–83.

¹⁷³ Leino-Kaukiainen 1988, 440–441.

5.3 Lausuntojen vaikutus alioikeuden tuomioihin

Mielentilalausunnot vaikuttivat jo alioikeuksissa tehtäviin päätöksiin. Yksinkertais-
taen voisi todeta, että mikäli lääkäri totesi lausunnossaan syytetyn olleen teon hetkellä
selvästi mieleltään sairas, teki oikeus päätöksensä sen perusteella ja jätti syytetyn tuo-
mitsematta teostaan vastuuseen¹⁷⁴. Alioikeudet perustelivat päätöstään rikoslain 3. lu-
vun kolmannella pykälällä, joka poistaa edesvastuun sellaisilta, jotka ovat mieleltään
sairaita tai tehneet tekonsa satunnaisessa mielenhäiriössä.¹⁷⁵ Näissä tapauksissa ei
yleensä ollut tulkinallisuutta, sillä lääkärin antama lausunto oli yksituumainen ja tut-
kittavan käytös ja olemus tarkkailun aikana antoivat selvät oireet mielenvikaisuus-
desta. Mielenviassa henkirikoksen tehneet eivät myöskään normatiivisen ajattelun
mukaan ymmärtäneet tekonsa seurauksia.¹⁷⁶ Lapsensa tappaneen torpparinvaimon
(T1) käytös tekonsa jälkeen tukee edellä mainittua huomiota. Hän vaelteli sellissään,
ei syönyt eikä juonut, oli uneton ja pyysi, että saisi vielä kerran nähdä lapsensa. Alioi-
keus jätti vaimon tuomitsematta edesvastuuseen, koska katsoi hänen olleen ymmär-
rystä vailla tekoa tehdessään.¹⁷⁷ Samoin jätettiin vastuuseen tuomitsematta enonta-
posta syytetty talollisenpoika (T9). Lääkärin mielestä tämä oli ymmärrystä vailla, eli
omissa maailmoissaan, jossa muun muassa uskonnolliset ajatukset olivat tärkeitä sekä
oli muutoinkin ”puutteellisella sielunelämällä ja ymmärryksellä siunattu yksilö”.¹⁷⁸
Alioikeus jätti niin ikään vastuuseen tuomitsematta isännän taposta syytetyn itsellis-
miehen (T7), jonka rikos sai kannibaalisia piirteitä. Lääkärin lausunnossa itsellismie-
hen todettiin olevan mielitautinen ja tehneen tekonsa sairauden alaisena.¹⁷⁹

Aina lääkäri ei löytänyt selkeää mielenterveydellistä vikaa, mutta näki tutkitta-
van mielentilan olevan normaalista poikkeava. Tällöin esiin nousivat kysymykset siitä,
oliko tutkittava ymmärtänyt tekonsa seuraukset ja oliko hän sen vuoksi kuitenkin en-
nemmin rangaistuksen kuin hoidon tarpeessa. Yleensä näissä tapauksissa käytettiin
alentuneen syyntakeisuuden luokkaa, jossa henkilö ei ollut selkeästi sairas, muttei
täysin tervekkään.¹⁸⁰ Allan Serlachius pohti *Rikosoikeuden oppikirjassa* (1909) alentuneen
syyntakeisuuden problematiikkaa ja totesi jo tuolloin, vain kuusi vuotta uuden rikos-
lain voimaantulon jälkeen, ettei kyseinen pykälä tuo ratkaisua näiden syyntakeetto-
mien ja syyntakeisten välimaastossa oleville henkilöille, koska ”lievennetyt rangais-
tukset eivät suojaa yhteiskuntaa heidän ennalta-arvaamattomalta käytökseltänsä”

¹⁷⁴ Vaikka syytettyä ei tuomittu teostaan vastuuseen, se ei silti tarkoittanut, että tämä olisi pääs-
syt välttämään seuraamukset asiassa. Pääsääntöisesti mielenvikaisiksi todetut tuomittiin saa-
maan hoitoa julkisiin laitoksiin.

¹⁷⁵ Rikoslaki 39/1889, 3. luku.

¹⁷⁶ Wagner-Prenner 2000, 41–43.

¹⁷⁷ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 868, v. 1895, nro 9.

¹⁷⁸ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 922, v. 1902, nro 33.

¹⁷⁹ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 924, v. 1902, nro 8.

¹⁸⁰ Wagner-Prenner 2000, 67–68, 74; Huttunen 1993, 30; Pajuoja 1995, 69–73.

eikä toisaalta ole mitenkään varmaa, että hoitoa vailla olevat päätyisivät sellaisiin laitoksiin, joissa heitä osattaisiin hoitaa.¹⁸¹

Ne muutamat tapaukset, jotka tutkimuksessani kuuluivat edellä mainittuun täyttä ymmärrystä vailla olevien kategoriaan, olivat alioikeuden tuomioilla mitattuna lähempänä täydessä ymmärryksessä olleiden tuomioita kuin ymmärrystä vailla olleiden tuomioita. Tällöin tuomiot eivät perustuneet rikoslain 3. luvun 3 §, vaan perusteluita haettiin myös saman lain 21. luvusta.¹⁸² Usein lääkärit korostivat sitä seikkaa, että vaikka tutkittavia olisi vaivannut jonkinasteinen mielenhäiriö, niin he olivat silti ymmärtäneet tekonsa luonteen ja sen seuraukset. Hyvänä esimerkkinä toimii jälleen johdannon tapaus, jossa merimies (T2) oli lääkärin lausunnon mukaan ollut täyttä ymmärrystä vailla, mutta samalla täysin tietoinen tekemänsä murhan vääryydestä ja seurauksista. Hänet tuomittiinkin Helsingin raastuvanoikeudessa kahdeksaksi vuodeksi vankeuteen.¹⁸³ Samoin tuomittiin orivetinen itsellismies (T6) vaimonsa taposta kymmenen vuoden kuritushuonerangaistukseen, vaikka häntä oli teon aikaan vaivanneet erilaiset epäluulot ja harhakuvitelmat, jotka kuitenkin olivat vailla totuutta.¹⁸⁴

Terveeksi eli syyntakeisiksi todettujen kohdalla tuomiot annettiin normaalin rangaistusasteikon mukaan, toisin sanoen rangaistusta lieventäviä asianhaaroja ei tapauksissa tutkimusten mukaan ollut tai ainakaan ne eivät olleet mielenvikaisuuteen liitettäviä. Kiinnostava seikka terveeksi todettujen henkilöiden kohdalla oli se, että he ottivat nimenomaan itse esille mielenhäiriön mahdollisuuden teon aikana. Keuruulainen itsellisnainen (T15) oli syytteessä asianajajan taponyrityksestä ja väitti oman mielentilansa olleen epänormaalin teon aikaan. Hänen mielentilansa tutkittiin vankeudessa, mutta lääkäri mukaan tutkittava ei ollut mielenvikainen.¹⁸⁵ Samoin todettiin mieleltään terveeksi taposta syytteessä ollut tamperelainen työmies (T3), kun hän oli alioikeudessa valittanut muutama vuosi aiemmin saadun kohtauksen vieneen häneltä täyden työkyvyn lisäksi osan ymmärryksestäkin.¹⁸⁶ Molemmat tuomittiin alioikeudessa vastuuseen teoistaan, ensiksi mainittu taponyrityksestä ja jälkimmäinen taposta. Heidät määrättiin kuritushuoneeseen suorittamaan rangaistusta.

Seuraavassa luvussa käyn läpi sitä, miten alioikeuksissa annetut päätökset muuttuivat, kun hovioikeus otti ne harkintaansa. Keskityn myös siihen, millä tavoin muuttuneita päätöksiä perusteltiin, toisin sanoen, mihin lain lukuihin ja pykäliin

¹⁸¹ Serlachius 1909, 119–121. Kyseinen pykälä alentuneesta syyntakeisuudesta herättää yhä keskustelua niin puolesta kuin vastaan. Katso lisää esim. Hilppa Piirtola 2004; Sakari Melander 2021.

¹⁸² Rikoslaki 39/1889. RL:n 3. luku kertoo ne asiat, jotka vähentävät rangaistavuutta ja erityisesti 3 § kertoo, miten mielenvikaisia tulisi lain mukaan kohdella ja rangaista. RL:n 21. luku puolestaan säättää siitä, miten henkirikoksen tehneitä tulisi rangaista. Pykälä kohdaltaan kyseinen luku etenee niin, että 1§ säättää murhasta, 2§ taposta jne.

¹⁸³ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

¹⁸⁴ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 916, v. 1901, nro 39.

¹⁸⁵ VHA, VHOA, Alistusaktit, Ece: 613, v. 1898, nro 13.

¹⁸⁶ TKA, THOA, Alistusakteja, Ebd: 882, v. 1897, nro 36.

muuttuneet päätökset perustuivat. Lisäksi luon katsauksen siihen, millainen kuva aikakaudesta hahmottuu niistä päätöksistä, joilla suurin osa ymmärrystä vailla olevista tuomituista vapautettiin kokonaan vastuusta, ja miten kyseinen päätös vaihteli sukupuolen mukaan.

6 MIELENVIKAISUUS HOVIOIKEUDEN JA SENAATIN ASIAKIRJOISSA

Alioikeudet alistivat päätöksensä hovioikeuksille vakavien rikosten kohdalla.¹⁸⁷ Alioikeuksien oikeudenkäynnit olivat julkisia ja avoimia tapahtumia, kun taas hovioikeus teki päätöksensä pelkästään tutustumalla alioikeuden asiakirjoihin.¹⁸⁸ Muuttaman tapauksen kohdalla hovioikeus palautti jutun alioikeuteen, sillä se katsoi, ettei asiaa ollut käsitelty protokollan vaatimalla tavalla, vaan se tarvitsi vielä tarkennuksia ja lisäselvityksiä. Tämä korosti sitä seikkaa, että hovioikeuden rooli oli tarkastaa ja arvioida alempien asteiden työtä ja päätöksiä, joita ne vakavien rikosten kohdalla tekivät. Lehdistö ei useinkaan kirjoittanut hovioikeuksien päätöksistä. Asiaan saattoi vaikuttaa jo sekin, etteivät kyseiset käsittelyt olleet julkisia eikä siis alioikeuden istuntoja vastaavia käsittelyitä ollut, joista lehdistö olisi saanut suoran käden tietoa tapahtuneesta.

Aluksi käyn läpi päätökset, jotka ovat joko alentuneet tai pysyneet samana, kun ne on käsitelty hovioikeudessa. Toisessa alaluvussa perehdyn päätöksiin, joilla syytetty on kokonaan vapautettu rangaistuksesta ja päästetty vapaaksi tai määrätty laitoshuoltoon. Yksikään päätös ei hovioikeudessa koventunut, joten niiden käsittelyä ei ole. Viimeiseksi esittelen senaatin oikeusosaston, joka oli nykyistä korkeinta oikeutta vastaava autonomian ajan hallintoelin. Senaattiin tehtiin rikosasioissa hovioikeuden päätöksiä koskevat valitukset ja se tarkisti asiakirjat ja antoi asiassa lopullisen päätöksen.

¹⁸⁹ Vain kaksi tapausta eteni senaattiin asti, molemmat tuomittujen valittamina.

¹⁸⁷ Letto-Vanamo 1991, 34; [Hovioikeudet - Portti \(narc.fi\)](#), haettu 19.4.2022.

¹⁸⁸ Salmela 2017, 49-50.

¹⁸⁹ Tyynilä 1992, 382-283; Halila 1959, 24-27; [Senaatin oikeusosasto - Portti \(narc.fi\)](#), haettu 27.4.2022.

6.1 Alentuneet ja samana pysyneet tuomiot

Kaikista tapauksista neljän tuomio aleni ja viisi pysyi samana, kun hovioikeus tarkisti alioikeuksien päätöksiä. Pääosin alenemiset olivat vuodesta pariin vuoteen, mutta joukkoon mahtuu tapaus, jossa hovioikeus jätti miehen kokonaan tuomitsematta vankeuteen ja määräsi hänet sen sijaan sairasmielisten laitokseen. Tapauksen olen kuitenkin laskenut kuuluvaksi alentuneiden tapausten joukkoon, sillä alioikeus oli antanut itsellismiehelle kymmenen vuoden kuritushuonetuomion. Hovioikeus katsoi miehen kuitenkin toimineen ymmärrystä vailla ja määräsi hänet hoitolaitokseen, koska tämä oli ympäristölleen vaarallinen.¹⁹⁰

Alentuneissa tuomioissa oli myös yksi niin sanottu tuplatuomio, joka oli erikoinen kahdestakin syystä. Ensimmäinen mies (T13) oli tiedetty heikkomieliseksi, taloja kierteleväksi irtolaismieheksi, jonka kaikki tiesivät ja tunsivat; häntä ei pidetty vaarallisena, mutta paikallisten mielestä ”hulluna” kuitenkin. Toiseksi hänet oli diagnosoitu täyttä ymmärrystä vailla olevaksi. Hän ei siis ollut terve, vaan Vaasan lääninsairaalan lääkäri Juho Soini oli hänet lausunnossaan diagnosoinut edellä mainitulla tavalla. Silti alioikeus määräsi hänelle 10 vuoden kuritushuonetuomion sekä sen jälkeen pidettäväksi sairasmielisten laitoksessa. Hovioikeus alensi tuomiota kahdella vuodella, mutta piti voimassa tuomion jälkeisen laitostuomion määräyksen.¹⁹¹ Tuomio erottuu erityisen kovana muiden joukosta, joskin itse tekokin oli raaka; talon isännän tappaminen parilla kirveen iskulla kesken arkiaskareiden. Lehdistö uutisoi kyllä väkivallanteosta, mutta oikeuskäsittely ei sitä enää kiinnostanut.

Alentuneiden tuomioiden kohdalla perustelut eli lainkohdat vaihtelivat jonkin verran, toisin sanoen hovioikeus perusteli muuttamaansa päätöstä osittain eri lainkohdilla ja pykälillä kuin mihin alioikeuden tuomiot olivat perustuneet. Yllä mainitun laitoksen tuomitun irtolaismiehen kohdalla alioikeus oli perustellut tuomiotaan RL:n 21. luvun toisella pykälällä eli pikaistuksissa tehdyn tapon kohdalla sekä vielä 3. luvun toisella ja neljännellä pykälällä, joista ensimmäinen säättää rangaistusajan pituudesta ja toinen koskee täyttä ymmärrystä vailla olevan tuomitsemista. Hovioikeus kuitenkin perusteli omaa, vapauttavaa päätöstään saman lain 3. luvun kolmannella pykälällä, joka poistaa rangaistavuuden mielenhäiriössä olleen tekijän tapauksessa.¹⁹² Alioikeudessa tekijään oli siis suhtauduttu paljon ankarammin kuin hovioikeudessa, jossa syytetty nähtiin mielenvikaisena ja jossa hänelle oikeaksi paikaksi nähtiin hoitolaitos.

¹⁹⁰ TKA, THOA, Rikospäätöksiä, Dbc: 85, v. 1901, nro 39.

¹⁹¹ VKA, VHOA, Alistettujen asiain päätöstaltiot, Di: 218, v. 1897, nro 38.

¹⁹² TKA, THOA, Rikospäätöksiä, Dbc: 85, v. 1901, nro 39.

Muuttumattomina pysyneet tuomiot olivat melko yksituumaisia, koska niissä hovioikeus pääsääntöisesti vain vahvisti alioikeuden tuomion eikä yleensä enää perustellut omaa kantaansa lain pykälillä. Tähän ryhmään en laskenut hoitoon passitetuja koskevia päätöksiä, vaikka nekin toki olivat yhtenäisiä ali- ja hovioikeuden suhteen. Ne kuitenkin perustuivat eri lainkohtaan ja koskivat edesvastuusta/rangaistuksesta vapautettuja henkilöitä. Samana pysyneissä tuomioissa puolestaan oli kyse nimenomaan tuomioista ja siitä, ettei hovioikeus nähnyt tarvetta muuttaa alioikeudessa annettua tuomiota. Vahvistetut tuomiot vaihtelivat taponyrityksestä saadusta neljästä vuodesta murhasta saatuun kahdeksan vuoden tuomioon.

Mielenvikaisuuden merkityksen voi näiden tuomioiden kohdalla huomata esimerkiksi siitä, että esimerkkitapauksen merimiehen (T2) saama kahdeksan vuoden tuomio tuli murhasta, kun muuan terveeksi todetun työmiehen taposta tuli tuomioksi sama kahdeksan vuotta. Rikoslain mukaan murhasta tuli rangaista kovemmin¹⁹³, mutta koska merimies oli diagnosoitu täyttä ymmärrystä vailla olevaksi, oli hänen tuomionsa muutaman vuoden laissa säädettyä tuomiota alempi. Alkoholin vaikutus ymmärrystä alentavana tekijänä oli jo rikoslaissa poissuljettu tekijä. Kuitenkin se toimi yhdessä tapossa tuomiota alentavana tekijänä, joskin sen ohella oli muita syitä, miksi tuomio oli kovin alhainen. Juhannustanssien päättyminen puukotukseen riidan päätteeksi ja humalatilassa toi työmiehelle (T24) vain kolmen vuoden tuomion. Hovioikeus perusteli omaa päätöstään RL:n 21. luvun neljännellä ja 13 pykälällä, jotka molemmat koskevat tekijän vihastuttamista ja ärsyttämistä sekä sitä, ettei tekoa ole tuolloin tehty normaalissa olotilassa. Hovioikeuden päätöksessä sanottiinkin, että teko on tehty vihastuksen ja humalatilalla vallassa. Nämä seikat toimivat lieventävinä tekijöinä kyseisessä tuomiossa.¹⁹⁴

Lehdistö ei siis suuremmin enää kirjoittanut hovioikeuden päätöksistä. Toki, jos tapausta oli käsitelty lehdissä paljon, ne saattoivat kertoa myös sen, millaisen päätöksen hovioikeus oli tehnyt. Merimiehen tapaus oli yksi näistä, jota lehdistö seurasi loppuun saakka. Lokakuun lopulla sanomalehti *Uusi Suometar* kirjoitti merimiehen saamista hovioikeuden tuomiosta. Se siteerasi suoraan oikeuden päätöstä, jossa kerrottiin muun muassa se, "ettei tekijä tekoa tehdessään ole voinut käyttää täydellisesti järkeään".¹⁹⁵ Aikaisemmin koko Suomen alueella uutisoitu juttu kuitenkin kuihtui loppua kohdan niin, että hovioikeuden tuomiosta kertoivat vain eteläisen Suomen lehdet kuten *Aura*, *Sanomia Turusta* sekä *Satakunta*.¹⁹⁶

¹⁹³ Rikoslaki 21 luku 1 §. 21 luvun ensimmäinen pykälä säättää murhasta, josta tulisi tuomita elinikäinen kuritushuonerangaistus. Saman lain toinen pykälä säättää taposta, josta saa 8–12 vuotta kuritushuonetta. Erittäin lieventäväksi katsotut asianhaarat voivat laskea tuomion 4–6 vuoteen.

¹⁹⁴ MKA, VHOA, Alistettujen asioiden päätöstalti, Dbc: 82, v. 1894, nro 68.

¹⁹⁵ *Uusi Suometar*, 31.10.1896, "Lüchoun juttu", 4.

¹⁹⁶ Katso esim. *Aura*, 1.11.1896, "Lüchoun juttu", 4; *Satakunta*, 3.11.1896, "Lüchoun juttu", 2.

6.2 Kokonaan vapautetut ja laitoksiin määrätyt

Jos edellisessä alaluvussa käsitellyissä tuomioissa sukupuoli ei näyttänyt kukaan olevan millään tavalla merkittävä tekijä, niin vapautetuissa ja laitoksiin tuomituissa se on ensimmäinen silmiin pistävä seikka. Toinen on se, että laitoksiin tuomitut olivat niitä, joille lääkärit olivat antaneet selkeän diagnoosin mielenvikaisuudesta. Kolmanneksi alioikeudet ja hovioikeudet olivat selkeän yksimielisiä siitä, millainen käytäntö näiden syytettyjen kohdalla olisi paras kaikkien osapuolten kannalta.

Vapauttavat päätökset koskivat yhtä tapausta lukuun ottamatta pelkästään naisia. Viidessä hovioikeuden tuomiossa syytetyt vapautettiin kokonaan vastuusta. Tämä tarkoitti, etteivät he joutuneet kuritushuoneeseen eivätkä myöskään minkäänlaiseen hoitolaitokseen. Niin ali- kuin hovioikeudetkin perustelivat päätöksiään RL:n 3. luvun kolmannella pykälällä, joka siis vapauttaa mielenvikaisen henkilön vastuusta, koska tämä ei ymmärtänyt tekonsa seurauksia eikä näin ollen myöskään hyötyisi vankilassa olosta.¹⁹⁷ Kahdessa tapauksessa alioikeus oli vanginnut naisen odottamaan hovioikeuden päätöstä, mutta koska hovioikeuden päätös oli vapauttava, päästettiin naiset heti tuomion jälkeen palaamaan koteihinsa. Kolme naisista (T4, T23, T35), oli tapanut oman, jo hieman vanhemman lapsensa, yksi (T14) puolestaan anoppinsa. Kaikille oli annettu selkeä diagnoosi lääkärin toimesta ja sen vaikutus etenkin hovioikeuden päätöksiin oli ilmeinen. Ryhmän ainoa mies on jo aiemmissa luvuissa käsitelty talollismies (T8), joka surmasi vaimonsa ja vahingoitti tyttäriään aamulypsyn aikaan. Hänet oikeus katsoi voivansa vapauttaa, jonka tulkitseen niin, ettei hänen nähty aiheuttavan enää vaaraa muille ihmisille, koska teko oli tehty hetkellisessä mielenhäiriössä.

Laitoksiin määrätyt olivat pääsääntöisesti miehiä. Näitä tuomioita oli yhteensä 21 kappaletta ja vain kaksi niistä koski naisia. Alioikeudet ja hovioikeudet olivat yksimielisiä siitä, miten selvästi mielenvikaisiksi diagnosoituja miehiä tulisi kohdella. Jos naiset pääsivät vapaaksi, miehille se tarkoitti usein laitostuomiota. Alioikeudet saattoivat kirjata asian suorana kehotuksena laittaa syytetty laitokseen. Hovioikeuden asiakirjoissa se puolestaan ilmaistiin niin, että läänin kuvernöörille lähetettiin sana ryhtyä lain vaatimiin toimenpiteisiin syytetyn saattamisesta ympäristölleen vaarattomaksi.¹⁹⁸ Huomautus piti sisällään sen, että tuohon aikaan kuvernöörit olivat läänien hallinnollisia johtajia, joiden tehtäviin kuului järjestää se, että vaarallisiksi julistetut henkilöt saatettiin laitoksiin, jossa he eivät voisi vahingoittaa muita ihmisiä.

Sekä alioikeuksissa että hovioikeuksissa laitokseen joutumisen perusteena toimi RL:n 3. luvun kolmas pykälä. Tämä oli kategorisesti se lainkohta, johon laitoksiin määrätyt tuomiot perustuivat. Lisäksi suurimmalle osalle syytetyistä oli lääkäri antanut

¹⁹⁷ Rikoslaki 39/1889. Allan Serlachius pohti tätä myös kirjoittamassaan oppikirjassa. Katso lisää Serlachius 1909, 125–126.

¹⁹⁸ Katso esim. MKA, VHOA, Alistettujen asioiden päätöstaltiot, Dbc: 93, v. 1903, nro 44 ja nro 56.

mielentilalausunnon, jossa tutkittava oli todettu ymmärrystä vailla olevaksi ja täten siis syyntakeettomaksi lain edessä. Tällainen henkilö ei ymmärtänyt myöskään tekinsa seurauksia ja oletuksena oli, ettei vankila toimisi millään muotoa henkilön olo-tilaa parantavana paikkana. Kaikki eivät kuitenkaan päässeet suoraan hoitoon, vaan joutuivat viettämään aikaa vankilassa ennen laitospaikan saamista, koska laitospaikoja oli liian vähän suhteessa niitä tarvitseviin.¹⁹⁹

6.3 Senaatin oikeusosaston tuomiot

Senaatin oikeusosasto oli se instanssi, jonne valitukset tuli rikosasioissa esittää, mikäli oli tyytymätön hovioikeuden päätökseen.²⁰⁰ Osaston käsittelyt olivat kirjalliseen aineistoon perustuvia, suljettuja tilaisuuksia ja niiden aineisto muodostui ali- ja hovioikeuden asiakirjoista sekä valituskirjelmästä. Vain kaksi tapausta 35:sta eteni oikeusosastolle asti. Molemmissa tapauksissa valituksen teki tuomittu itse. Kumpainenkin oli kirjoittanut tai kirjoittanut senaattiin valituskirjelmän, jossa ilmaisivat tyytymättömyytensä. Kirjelmät osoitettiin keisarilliselle majesteetille, mutta ne käsiteltiin oikeusosaston lakia tuntevien henkilöiden kesken. Toinen senaattiin edenneistä tapauksista oli esimerkkitapaus.

Merimiehen (T2) kirjoittama valitus oli selkeä pyyntö lieventää Turun hovioikeuden hänelle antamaa tuomiota. Tuomio oli jo ennestään lievempi kuin normaalin asteikon mukaan annettava tuomio murhasta olisi ollut; hovioikeus oli siis ottanut huomioon tohtori Saelanin antaman lausunnon syytetyn mielentilasta ja ymmärryksen tasosta tekoa tehdessä. Tuomittu oli kuitenkin sitä mieltä, että tuomion tulisi edelleen olla lievempi, koska hänen tekonsa oli tehty lähimmäisten suojelutarkoituksessa, ilman pahaan tarkoitusta ja suunnitelmallisuutta.²⁰¹ Senaatin oikeusosasto teki päätöksen helmikuussa 1897. Se katsoi, ettei hovioikeuden päätöksen alentamiselle ole perusteita eikä muuttanut sen päätöstä. Näin ollen hovioikeuden päätös jäi voimaan.²⁰² Lehdistö uutisoi yhden jutun verran merimiehen uudesta tuomiosta: sanomalehti *Louhi* kirjoitti, että senaatin päätös oli tullut ja että sen mukaan hovioikeuden kahdeksan vuoden tuomio jäi voimaan.²⁰³

Samalla tavalla eteni toinenkin senaattiin tehty valitus: vankinihdin murhayrityksestä tuomittu vaasalainen itsellismies (20) vaati, että hänen passituksensa laitokseen olisi kumottava, koska ”hän ei ollut enää missään määrin uhka muille ihmisille

¹⁹⁹ Sarvilinna 1938, 599; Vuorio 2010, 51; Anttinen 1917, 480, 482.

²⁰⁰ Tyynilä 1992, 382–283; Halila 1959, 24–27; [Senaatin oikeusosasto – Portti \(narc.fi\)](https://portti.narc.fi), haettu 27.4.2022.

²⁰¹ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, v. 1896, Ea: 2364, no: 97.

²⁰² KA, SOA, Päätöstaltiot, Da: 140, vv. 1897, nro 263, s. 221.

²⁰³ *Louhi*, 28.2.1897, ”Tuomio”, 3.

eikä häntä tulisi vaarallisena pitää”. Hänet oli kuitenkin aikaisemmin diagnosoitu syyntakeettomaksi tekoonsa Vaasan lääninvankilan lääkärin Klas Edgrenin toimesta.²⁰⁴ Hän oli siis selkeästi ollut ymmärrystä vailla ja tästä syystä niin alikuin hovioikeus oli hänet laitokseen määrännyt, koska vankila ei selvästikään ollut hänelle oikea paikka. Senaatti käsitteli valituksen keväällä 1904, ja katsoi, ettei hovioikeuden tuomiota ollut tarvetta muuttaa; tuomittu oli edelleen ympäristölleen vaarallinen ja hänen tulisi pysyä laitoksessa, jonne hänet oli määrätty.²⁰⁵

²⁰⁴ KA, SOA, Anomus- ja valitusaktit, Ea: 2643a, v. 1904, nro 7.

²⁰⁵ KA, SOA, Päätöstaltiota, Da: 154, v. 1904, nro 612, s. 638.

7 MIELENVIKAISUUS OIKEUDEN AINEISTOISSA JA LEHDISTÖSSÄ

Olen tässä tutkielmassa käynyt läpi 35 tapausta, joita on vuosien 1894–1904 välisellä ajalla käsitelty eri oikeusasteissa sekä lehdistössä. Yhteinen nimittäjä niille on ollut syytteessä olleiden henkilöiden mielenvikaisuus; jossain vaiheessa tutkintaa nousi esille epäily siitä, ettei tekijä olisikaan ollut täydessä ymmärryksessä tekoa tehdessään. Epäily saattoi tulla usealta eri suunnalta: tekijältä itseltään, viranomaiselta, perheenjäseneltä, sukulaiselta tai vaikka naapurilta. Oleellista oli se, että epäily nousi ja se johti siihen, että tekijän mielentilaa tutkittiin lääkäreiden toimesta. Toinen yhteinen nimittäjä tapauksille oli se, että syytetty oli joko tehnyt tai yrittänyt tehdä henkirikoksen. Käsittelemäni tapaukset olivat siis vakavia, henkeen ja vereen kohdistuneita rikoksia, jotka alioikeuden käsittelyn jälkeen alistettiin hovioikeuksien tarkistettavaksi. Näin ollen on ollut mahdollista vertailla kahden eri oikeusasteen päätöksen tekoa sekä sitä, miten tehtyjä päätöksiä perusteltiin.

Mielenvikaisiksi diagnosoidut miehet joutuivat lähes poikkeuksetta joko vankilaan tai julkiseen hoitolaitokseen. Vain yksi mies vapautettiin kokonaan niin, että hän pääsi vapaalle jalalle oikeuskäsittelyiden jälkeen. Naisista taas kaksi määrättiin hoitolaitokseen, yksi vankilaan ja neljä muuta pääsivät vapaaksi. Naisten kohdalla yhdeksäkään mielentilalausunnossa ei sanottu heidän olevan ympäristölleen vaarallisia, jota sanontaa miehistä käytettiin useissa lausunnoissa. Lienee ollut niin, että miehet nähtiin potentiaalisina rikoksenuusijoina ja muutenkin vaarallisempina muille sen jälkeen, kun he olivat tehneet henkirikoksen tai yrittäneet sitä.

Mikäli lausunut lääkäri oli ilmaissut selkeän kannan tekijän syyntakeettomuudesta, niin yleensä myös oikeus päätyi vapauttamaan tekijän edesvastuusta. Tätä perusteltiin rikoslain kolmannen luvun kolmannella pykälällä. Tämä päti 21 tapauksessa,

eli yli puolet jutuista päättyi siihen, että tekijä todettiin mielenvikaiseksi ja hänet sijoitettiin sairaille tarkoitettuun laitokseen.²⁰⁶

Terveeksi todetuista henkilöistä annetut lausunnot olivat yksituumaisia: mitään merkkejä mielenvikaisuudesta ei esiintynyt ja näin ollen oikeuskin kohteli syytettyjä syyntakeisina. Heidän tuomionsa annettiin normaalin rangaistusasteikon mukaan, koska lieventäviä asianhaaroja ei ollut. Huomiolle pantavaa on se, että kaikki terveeksi todetut nostivat itse esiin sen, että heidän ymmärryskykynsä olisi teon hetkellä ollut alentunut. Tällainen piirre ei kuulunut tuon ajan käsityksen mukaan mieleltään sairaan ihmisen käytökseen; useimmiten näin olikin eikä syyntakeettomiksi todetut itse havainneet piirteitä itsessään eivätkä nostaneet niitä myöskään esille. Hoitolaitokseen joutuminen ei ollut ihmisille helpotus, vaan sitä saatettiin pelätä jopa enemmän kuin vankilaan joutumista.²⁰⁷

Hankalimpia tapauksia niin lääkäreille kuin oikeusistuimillekin olivat alentuneen syyntakeisuuden kategoriaan kuuluneet henkilöt. Ilman selkeää diagnoosia tai taudin oireita lääkärit joutuivat etsimään vihjeitä ymmärryskyvyn ja todellisuudentajun kaltaisista henkisistä ominaisuuksista. Piirteitä saatettiin etsiä myös teon motiiveista tai todistajien kertomuksista. Kynnyskysymyksen muodosti yleensä se, oliko tutkittava ymmärtänyt tekonsa seuraukset. Myös se, missä määrin mielenhäiriö oli teon hetkellä vaikuttanut, oli vaikeaa päätellä, jos tutkittava ei ollut selkeästi sairas. Oikeus viime kädessä määritteli lääkärin antaman lausunnon perusteella sen, kuka oli lain edessä syyntakeinen ja kuka ei. Täyttä ymmärrystä vailla olevien tuomiot olivat kuitenkin lähempänä terveeksi todettujen tuomioita kuin selvästi ymmärrystä vailla olleiden tuomioita.

Paitsi oikeus, myös lehdistö otti kantaa mielenvikaisten henkilöiden tekemiin henkirikoksiin. Teoista kerrottiin suoraan ja kirjoitusten otsikoina oli yleensä jokin kuvaava tai jopa kauhisteleva sana, esimerkiksi ”kamala murha”, ”julma isäntappo” tai ”hirveä äidinmurha”. Vaikka otsikointi oli huomiota herättävää ja jopa sensaatiohakuista, itse kirjoitukset olivat sävyiltään ja tyyliiltään asiallisia. Kieli oli värikästä, mutta ei kuitenkaan loukkaavaa. Jos tekijä tiedettiin jostain syystä mielenvikaiseksi, se kerrottiin jutuissa suoraan. Joskus kerrottiin myös se, mistä tuo tieto oli peräisin, esimerkiksi ”tekijä kuuluu olleen jo aikaisemmin hoidossa mielenvikaisuuden vuoksi paikallisessa houreinhoitolaitoksessa”.

Jo tutkimallani ajalla oli tietyillä tapauksilla suurempi viihdearvo kuin toisilla. Lapsiin kohdistuneista rikoksista ei suuremmin lehdissä uutisoitu. Oletan, että tähän vaikutti toisaalta se, että esimerkiksi lapsenmurhana käsitellyt rikoksia tapahtui ajanjaksolla paljon eikä niiden uutisointi olisi ollut kovinkaan sensaatiomaista²⁰⁸. Asiaan

²⁰⁶ Anttinen 1917, 480, 482; Sarvilinna 1938, 599.

²⁰⁷ Vilkuna 2010, 71, 74–76.

²⁰⁸ Verkko 1931, 141; Lehti 2001, 243; Ervasti 1995, 73.

on voinut vaikuttaa myös se, että lehdistön edustajilla oli jonkinlainen moraalinen ja eettinen ajatus siitä, mistä oli sopivaa kirjoittaa.²⁰⁹ Tämä ei kuitenkaan koskenut kaikkia tapauksia, sillä ne jutut, joissa käänteitä, sattumuksia ja paljastuksia tuli tiheään, kiehtoivat lehdistöä ja niistä myös kirjoitettiin paljastavasti. Ihmisten yksityisasiat nimeen, seurustelutietoineen, sairauksineen ja sukulaissuhteineen tuotiin tarvittaessa kaiken kansan luettavaksi lehtiin. Mainio esimerkki tästä on merimiehen tapaus, jossa koko maan lehdistö seurasi tapahtumia yli puolen vuoden ajan!²¹⁰

Lehdistön suhtautuminen mielenvikaisuuteen henkirikosten kohdalla saattoi olla jopa humaani. Yleinen suhtautuminen poikkeaviin yksilöihin oli alkanut pikkuhiljaa 1800-luvun aikana muuttumaan. Alettiin ymmärtämään, ettei mieleltään sairastunutta ihmistä voitu pitää ketjuihin kytkettynä tai huoneeseen teljettynä koko elämänsä ajan.²¹¹ Lehdissä tuotiin tapauksiini liittyvien juttujen lisäksi esille uusia tapoja hoitaa ja käsitellä mielenvikaisia. Lehdissä kanta oli se, että mikäli henkirikoksen oli tehnyt mielisairas henkilö tai se oli tehty mielenhäiriössä, niin tekijän paikka ei ollut vankilassa vaan hoitolaitoksessa. Asian voi tulkita myös siltä kannalta, että hoitolaitoksessa henkilö luultavammin viettäisi lopun ikänsä, kun taas vankilasta oli mahdollisuus vapautua tietyn ajan päästä. Näin ollen vaarallisiksi oletettujen ja mieleltään sairaiden sijoittaminen laitokseen saattoi tuntua paremmalta vaihtoehdolta julkisen sanan piirissäkin; olivathan vaarallisina ja arvaamattomina pidetyt, mieleltään sairaat tällä tavoin poissa muiden joukosta.

Se, missä vaiheessa oikeusprosessia mielentila-arviointiin määrättiin tai missä vaiheessa syytetty sinne joutui, riippui siitä, milloin epäilykset tekijän mielentilasta tulivat esille. Pääsääntönä voi pitää, että yleensä epäilykset tekijän mielenvikaisuudesta heräsivät viimeistään alioikeuden istuntojen aikana. Ne syytetyistä, jotka tiedettiin heikkomielisiksi tai mielisairaiksi, arvioitiin heti oikeusprosessin alussa, jotta asiat saatiin etenemään mahdollisimman mutkattomasti. Jos taas teko itsessään herätti epäilykset syytetyn mielenviasta, saattoi arviointiin määrääminen tapahtua alioikeuden myöhemmissä istunnoissa. Tällöin myös alioikeuden käsittelyt venyivät, koska mielentilalausunnon valmistumista saatettiin joutua odottamaan kolmekin kuukautta. Myös ne syytetyistä, jotka itse halusivat mielentilansa arvioitavaksi, päätyivät sinne yleensä myöhäisemmässä vaiheessa. Oikeus ei nimittäin katsonut arviota välttämättä tarpeelliseksi, jos kukaan muu todistajista ei kertonut syytetyn olevan mieleltään sairas tai jos teko itsessään ei siitä kertonut.

Mielentilaa arvioitiin monenlaisissa laitoksissa ja eri kokemuspohjan omaavien lääkäreiden toimesta. Lausuntoja annettiin niin vastaanottolaitoksista, sairaaloista, vankiloista kuin keskuslaitoksistakin. Muun muassa tästä syystä lausunnot ja arviot

²⁰⁹ Autio 2002, 59.

²¹⁰ Myös Kari-Pekka Autio on todennut kyseisen tapauksen saaneen valtavan määrän julkisuutta ja olleen oman aikansa sensaatiojuttu. Autio 2002, 57,

eivät edustaneet homogeenista joukkoa, joista kaikista olisi löytynyt samat asiat ja joissa olisi kiinnitetty samoihin piirteisiin huomiota. Koska aikakaudella ei vielä ollut selviä määräyksiä ja sääntöjä siitä, miten lausunnot tulisi antaa, ne vaihtelivat suuresti. Osa oli hyvin lyhyitä toteamuksia syytetyn mielentilasta, osa taas muutaman sivun mittaisia arvioita sisältäen keskeisimmät terveydelliset asiat tutkittavasta ja tämän rikoksesta. Muutama oli noin parikymmensivuisia ja perusteellisia lausuntoja, joissa lääkäri pohti syytetyn elämänhistoriaa, sukurasitteita, aiempaa käytöstä ja sairaushistoriaa. Lisäksi pidemmissä lausunnoissa kiinnitettiin erityistä huomiota tehtyyn rikokseen ja siinä mahdollisesti esille tulleisiin piirteisiin, jotka kertoivat tutkittavan mielenterveydestä. Varsinainen lausunto annettiin sen perusteella, mitä lääkäri oli havainnoinut tarkkailujakson aikana ja miten ne tiedot suhteutuivat muihin saatuihin tietoihin.

Lääkäreiden asema ja kokemus vaikuttivat lausuntoihin. Pitkät ja perusteelliset lausunnot annettiin keskuslaitoksista sellaisilta lääkäreiltä, joilla oli takanaan pitkä ura lääketieteen parissa. He olivat myös kehittäneet itseään opintomatkojen ja erilaisen tapaamisen ja seminaarien sekä lisäopintojen pohjalta. Vankiloista, vastaanottolaitoksista ja lääninsairaaloista annetut lausunnot olivat hieman vaatimattomamman uran tehneiden lääkäreiden käsialaa. Se ei kuitenkaan näkynyt siinä, miten oikeus lausuntoihin suhtautui. Jos lääketieteen edustaja oli lausunut syytetyn olleen ymmärrystä vailla, se riitti oikeudelle todisteeksi siitä, ettei syytetty ollut rikosoikeudellisessa vastuussa teostaan. On hyvä muistaa, että vankilassa ja vastaanottolaitoksissa sekä lääninsairaaloissa uransa tehneet lääkärit olivat kuitenkin työssään tottuneet mielellään sairaisiin ihmisiin ja hallitsivat lausunnon antamisen siinä määrin, ettei se aiheuttanut ongelmia heille tai oikeuden edustajille.

1800-luvun aikana annettuja mielentilalausuntoja ei ole käyty systemaattisesti läpi kenenkään toimesta, joten niissä olisi paljon kartoitettavaa. Lausuntojen antaminen on tuona aikana siirtynyt yhä vahvemmin lääketieteen edustajien käsiin. Oma tutkimusjaksoni on kovin lyhyt eikä sen perusteella voi tehdä suuria linjauksia tai yleistyksiä. Edellä olen kuitenkin nostanut esiin niitä piirteitä, jotka selvimmin nousivat kahdesta eri aineistotyypistäni pinnalle. Pidempi tutkimusjakso mahdollistaisi laajempien yleislinjojen hahmottamisen lausunnoista, perehtymisen niin lausujiin kuin heidän profossiansa kehittymiseen sekä lausuntojen vaikutuksen puntaroimiseen oikeusprosessin aikana.

LÄHTEET

Painamaton alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA), Senaatin oikeusosaston aineisto (SOA), Anomus- ja valitusaktit 1896 ja 1901 sekä päätöstaltiot 1897 ja 1904.

Kansallisarkisto, Mikkelin toimipiste (MKA), Viipurin hovioikeuden aineistot (VHOA): Alistettujen asioiden päätöstaltiot 1894–1905.

Kansallisarkisto, Turun toimipiste (TKA), Turun hovioikeuden aineistot (THOA): Rikospäätöksiä 1894–1905; Alistusaktit 1894–1905.

Kansallisarkisto, Vaasan toimipiste (VKA), Vaasan hovioikeuden aineistot (VHOA): Alistettujen asiain päätöstaltiot 1894–1905; Alistusaktit 1894–1905.

Virallisjulkaisut

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus koskeva tarkempia määräyksiä sairasmielisten hoidosta. 28.5.1889, Helsinki.

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 28.6.1994/559.

Suomen rikoslaki 39/1889.

Alkuperäisaineisto, aikalaistekstit

Anttinen, Einar (1917), Mielisairaalan ottamisesta mielentilatutkimusta varten. Helsinki: *Duodecim* 1917; 33 (9). 464–498.

Hougborg, Emil (1890), Om sinnessjukdom inför kriminal domstol. Helsinki: *Finska Läkaresällskapet Handlingar* 1890; 32 (5). 321–337.

Nikula, Akseli (1918), *Mielisairaat ja niiden hoito*. Helsinki: Suomen senaatin kirjapaino.

Relander, Konrad (1891), Sairasmielisten hoidosta sananen. Helsinki: *Duodecim* 1891; 7 (5). 79–81.

Serlachius, Allan (1909), *Suomen rikosoikeuden oppikirja*. Helsinki: Otava.

Therman, Ernst (1917), Kriminaalipotilaiden säilyttämisestä mielisairaaloissa. Helsinki: *Duodecim* 1917; 33 (9). 499–521.

Therman, Ernst (1914), Mielisairaista murhantekijöistä. Helsinki: *Duodecim* 1914; 30 (8–9). 443–457.

Sanomalehdistö

Aura, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.

Hufvudstadsbladet, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Hämeen Sanomat, vuodet 1894–1904, Kansallisarkiston digitaaliaineistot.
Hämäläinen, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Kajaaninlehti, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Karjalatar, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Kotka Nyheter, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Louhi, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Pohjalainen, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Päivälehti, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Satakunta, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Suomalainen, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Suupohjan Kaiku, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Tampereen Sanomat, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Tampereen Uutiset, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Uusi Suometar, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Wasa Nyheter, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Wiborgsbladet, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.
Östra-Finland, vuodet 1894–1904, Kansalliskirjaston digitaaliaineistot.

Matriikkelit ja biografiat

Bergholm, Hjalmar (1907), *Suomen lääkärit sekä suomen hammaslääkärit: biographica*. Helsinki: Kustannus oy.

Bergholm, Hjalmar (1917), *Suomen lääkärit sekä Suomen hammaslääkärit - Finlands läkare jämte Finlands tandläkare: biographica*. Oulu.

Bergholm, Hjalmar (1927), *Suomen lääkärit: biographica 1927 – Finlands läkare*. Tampere.

Cratschoff, Louis (1900), *Finlands läkarekår jämte Finlands tandläkare*. Mariehamn: Alex Lundströms förlag.

Kotivuori, Yrjö (2005), Ylioppilasmatriikkeli 1640–1852. Verkkojulkaisu 2005. [Ylioppilasmatriikkeli 1640–1852 \(helsinki.fi\)](http://ylioppilasmatriikkeli1640-1852.helsinki.fi).

Kotivuori, Yrjö (2005), Ylioppilasmatriikkeli 1853–1899. Verkkojulkaisu 2005. [Ylioppilasmatriikkeli 1853–1899 \(helsinki.fi\)](http://ylioppilasmatriikkeli1853-1899.helsinki.fi).

Opinnäytteet

Autio, Kari-Pekka (2002), *Ihmishahmoisia petoja ja ympäristönsä uhreja. Väkivaltalta Helsingin johtavissa sanomalehdissä 1894–1899*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koivisto, Johanna (2014), *Mielensä menettänyt, toisen tappanut. Kriminaalipotilaana Mustasaaren sairaalassa 1940-luvulla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Liikala, Jenni (2005), *Harmittomat hullut ja järjestyksen järkyttämät. Mielenheikkoihin suhtautuminen sisäsuomalaisen paikallisyhteisön ajatusmaailman kuvaajana 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Salmela, Ville (2017), *Henkirikoksen tutkinta ja siihen osallistuneet Jyväskylässä 1862–1905*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Tutkimuskirjallisuus

Achté, Kalle (1991), *Lapinlahden sairaalan historia*. Klaukkala: Recallmed.

Ervasti, Kaijus (1995), Barnamordsbrotten i Finland under 1800-talet. *Historisk Tidskrift för Finland*. 1995; 80, 64–84.

Halila, Aimo (1959), Katsaus ylimmän tuomiovallan käytön kehitykseen ennen korkeimman oikeuden perustamista. Teoksessa: Mali Matti (toim.), *Korkein oikeus*. Helsinki: Valtioneuvosto. 9–38.

Halmesvirta, Anssi (2019), Despair in Finnish: Consultation by Correspondence in Fin-de-Siècle Finland. Teoksessa: Laine-Frigren, Tuomas; Eilola, Jari; Hokkanen, Markku, *Encountering Crises of the Mind. Madness, Culture and Society, 1200s-1900s*. Leiden: Brill. 139–162.

Harjula, Minna (2000), *Saelan, Anders Thiodolf*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansallisbiografia-verkkopublication.

Hirvonen, Helena (2014), *Suomalaisen psykiatriatieteen juuria etsimässä. Psykiatria tieteenä ja käytäntönä 1800-luvulta vuoteen 1930*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Huttunen, Mikko (1993), *Psykiatria ja syyntakeisuus*. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö.

Kaarninen, Mervi; Kaarinen, Pekka; Loikkanen, Eino (1990), *Pitkäniemen sairaala 1900–1990*. Pitkäniemi: Pitkäniemen sairaalan kuntainliitto.

Kaartinen, Klaus (2007), Rikospaikan jäljet – teknisen rikostutkinnan varhaisvaiheista Suomessa. Teoksessa: Harju, Jari; Savia, Satu, *Rikospaikka: Helsinki*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo. 25–32.

Kaila, Martti (1939), Mielitaudit. Teoksessa: Kaila, Martti; Kinnunen Lyyli, *Sairaanhoitajattarien oppikirja IX*. Porvoo: WSOY. 9–118.

- Keisu, Pirjo; Wagner-Prenner, Marianne (1987), *Syyntakeettomuus ja mielentilalausekunnat vuosina 1925–1980*. Teoksessa: Lahti, Raimo, *Syyntakeettomuuden määräytymisen ja kriminaalipotilaat*. Helsinki: Lääkintöhallitus. 19–113.
- Kekkonen, Jukka (1989), Allan Serlachius kriminaalipoliitikkona. Teoksessa: Lahti Raimo (toim.), *Rikosoikeuden juhlavuonna 1989. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 148–162.
- Kekkonen, Jukka (2009), Oikeuslaitoksen kehitys itsenäisessä Suomessa. Teoksessa: Savolainen, Jarmo (toim.), *Oma hallinto: kansakuntaa rakentamassa 1809–2009*. Helsinki: Edita. 250–267.
- Kinnunen, Anna (2020), *Johtolankoja hulluuteen: tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurisista yhteyksistä*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kokko, Marja (2017), Henkilötiedot historiantutkijan työprosessissa. Teoksessa: Lidman, Satu; Koskivirta, Anu; Eilola, Jari, *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus. 48–51.
- Lauerma, Hannu (2009), *Pahuuden anatomia: pahuus, hulluus, poikkeavuus*. Helsinki: Edita.
- Lehti, Martti (2001), *Väkivallan hyökyaalto. 1900-luvun alkuvuosikymmenten henkirikollisuus Suomessa ja Luoteis-Virossa*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1988), Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa: Tommila, Päiviö; Landgren, Lars; Leino-Kaukiainen, Pirkko, *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila. 423–615.
- Letto-Vanamo, Pia (1991), Tuomioistuimenettelyn historiaa: rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin. Teoksessa: Letto-Vanamo, Pia (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet: Sukuvoallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus. 28–42.
- Markkola, Pirjo (2008), Lähdekritiikki – niin hiljaista ettei sitä huomaa. Teoksessa: Lempiäinen, Kirsti; Löytty, Olli; Jokinen, Eeva, *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino. 168–177.
- Matikainen, Olli (2006), Mielenvikaisuus ja henkirikos Ruotsi-Suomessa 1800-luvun alkuun saakka. Teoksessa: Komulainen, Katri; Rätty, Hannu; Silvonen, Jukka, *Hulluudesta itsehallintaan: uuden historian näkökulmia psykkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Joensuu: Joensuun yliopisto. 34–51.
- Matikkala, Jussi (2005), *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Melander, Sakari (2021), Alentunut syyntakeisuus – oikeudellisesti tarpeellinen, mutta vaikea käsite. Helsinki: *Duodecim* 2021, 137. 2457–2458.
- Mielonen, Väinö; Wenelius, Ernst (1933), *Nimismiehen käsikirja*. 2 painos. Helsinki: Suomen Nimismiesyhdistys.

Mäkelä, Päivi (2000), *Serlachius, Allan*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu.

Neuvonen, Riku (2018), *Sananvapauden historia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Oksanen, Johanna (2021), *Mielisairaiden hoito lääninsairaalaissa*. Teoksessa Oksanen, Johanna; Rissanen, Anu, *Vanhan Vaasan sairaala 250 vuotta. Lääninlasaretista oikeuspsykiatriseksi sairaalaksi*. Käsikirjoitus.

Pajuoja, Jussi (1995), *Väkivalta ja mielentila*. Helsinki: Suomen Lakimiesyhdistys.

Pajuoja, Jussi (1993), *Mielisairaahan rikoksentekijän historia*. Teoksessa: Seppä, Tuomas; Hietaniemi, Tapani; Mikkeli, Heikki; Sihvola, Juha (toim.), *Historian alku: historianfilosofia, aatehistoria, maailmanhistoria*. 195–204.

Parhi, Katariina (2019), *Sopeutumattomat: psykopatian historia Suomessa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Pietikäinen, Petteri (2020), *Kipeät sielut*. Helsinki: Gaudeamus.

Pietilä, Jyrki (2008), *Kirjoitus, juttu, tekstielementti: suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa 1771–2000*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Piirtola, Hilppa (2004), *Alentunut syyntakeisuus ja enimmäisrangaistuksen käyttö*. Teoksessa: Ojala, Timo; Lahti, Raimo, *Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit*. Helsinki: Helsingin hovioikeus. 321–333.

Pohjola, Annakaisa (2017), *Vaarallinen rikoksentekijä? Tutkimus rikoksentekijän vaarallisuuden arvioinnista rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Pöysä, Jyrki (2015), *Lähiluvun tieto: näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura.

Rautelin, Mona (2009), *En förutbestämd sanning: barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Helsinki: Mona Rautelin.

Rautelin, Mona (2017), *Piiloraskauksien ja lapsenmurhien eettinen tutkimus*. Teoksessa Satu Lidman; Anu Koskivirta; Eilola, Jari, *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus. 162–180.

Riving, Cecilia (2008), *Icke som en annan människa: psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. Hedemora: Gidlund.

Salmela, Anu (2017), *Kuolemantekojä: naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuonprosesseissa*. Turku: Turun yliopisto.

Sarvilinna, Akseli (1938), *Mielisairaanhoidon kehityksestä Suomessa vuoteen 1919*. Uusikaupunki: A. Sarvilinna.

Toivo, Raisa Maria (2017), *Parricide in Nineteenth-Century Finland: Cultures of Violence and a Crisis of Authority*. Teoksessa: Murayeva, Marianna; Toivo, Raisa Maria (eds), *Parricide and Violence Against Parents throughout History. (De)Constructing Family and Authority?* Lontoo: Palgrave Macmillan. 191–212.

Tyynilä, Markku (1992), *Senaatti – tutkimus hallituskonselji senaatista 1809–1918*. Helsinki: VAPK-kustannus.

Vainio-Korhonen, Kirsi (2017), *Vastuullinen historia*. Teoksessa Lidman, Satu; Koskivirta, Anu; Eilola, Jari, *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudemus. 29–47.

Verkko, Veli (1931), *Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määrittämisestä*. Osa 1. Helsinki: Valtioneuvosto.

Verkko, Veli (1949), *Lähimmäisen ja oma henki: sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. Jyväskylä: Gummerus.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2010), *Katse menneisyyden ihmiseen: valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkuna, Kustaa H. J. (1996), *Kun hullujen huoneeseen kerran joutuu, ei poispääsyä enää ole: mielenheikkous, kehitysvammaisuus ja tartuntavaara 18. vuosisadalla*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki; Pitkänen, Timo, *Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina*. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 213–250.

Vuorio, Kaija (2010), *Niuva. Niuvanniemen sairaala 1885–1952*. Kuopio: Niuvanniemen sairaala.

Wagner-Prenner, Marianne (2000), *Syntyneisyys ja mielentila*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Ylikangas, Heikki (1996), *Wallesmanni: kuusi vuosisataa kansan ja esivoallan välissä*. Kauhava: Suomen Nimismiesyhdistys.

Internetlähteet

[KvaliMOTV - 5.2 Grounded theory \(tuni.fi\)](#), viitattu 20.9.2021.

[Oikeuslääketieteen kehitystä Suomessa 1900-luvun alkupuolella. Osa 1. \(saunalahti.fi\)](#), viitattu 8.11.2021.

[Portti aineistoittain – Portti \(narc.fi\)](#), viitattu 27.4.2022.

